

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

1980' DEN GÜNÜMÜZE HÜKÜMET SİSTEMİ TARTIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS

Hazırlayan
Şükrü BİTKİN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali ASKER

Karabük
Nisan/2018

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

1980' DEN GÜNÜMÜZE HÜKÜMET SİSTEMİ TARTIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS

Hazırlayan
Şükrü BİTKİN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali ASKER

Karabük
Nisan/2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	13
EVREN VE ÖRNEKLEM	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN HÜKÜMET SİSTEMLER	15
1.1. Hükümet Sistemlerinin Kavramsal Çerçevesi	15
1.1.1. Hükümet Sistemleri Kavramı	15
1.1.2. Kuvvetler Birliği Teorisi	16
1.1.3. Kuvvetler Ayrılığı Teorisi	16
1.1.4. Hükümet Sistemlerinin Tasnifi	19
1.1.4.1. Genel Olarak	19
1.1.4.2. Parlamenter Sistem	20
1.1.4.3. Başkanlık Sistemi	25

1.1.4.3.1.Tarihçe	25
1.1.4.3.2.Başkanlık Sistemi Tanımlamasında Çeşitli Yaklaşımlar	27
1.1.4.3.3.Sistemin Genel Özellikleri.....	29
1.1.4.4. Yarı-Başkanlık Sistemi	34
1.1.4.5. Meclis Hükümeti Sistemi	36
1.1.4.6. Farklı Hükümet Sistemleri	40
1.1.4.6.1.Başkancı Parlamenter Sistem-Süper Başkanlık Sistemi	41
1.1.4.6.2.Başkanlı Parlamenter Sistem	41
1.1.4.6.3.Alternatif Başkanlık veya Aralıklı Başkanlık	42
1.2. Türk Hukukunda Anayasal Gelişmeler ve Hükümet Sistemleri	42
1.2.1. Anayasal Belgeler	42
1.2.1.1. Sened-i İttifak	42
1.2.1.2. Tanzimat Fermanı	43
1.2.1.3. Islahat Fermanı.....	44
1.2.2. Anayasalar	45
1.2.2.1. 1876 Kanun-u Esasi	45
1.2.2.2. İkinci Meşrutiyetin İlanı: 1909 Değişikliği.....	51
1.2.2.3. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	55
1.2.2.4. 1923 Değişiklikleri	59
1.2.2.5. 1924 Anayasası	61
1.2.2.6. 1961 Anayasası	66
1.2.2.7. 1971 Anayasa Değişikliği	75

İKİNCİ BÖLÜM

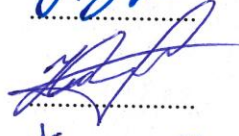
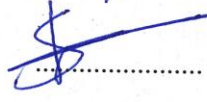
2. 1982 ANAYASASI VE HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN İŞLEYİŞİ	78
2.1. 1982 Anayasasında Hükümet Sistemleri	78
2.1.1. 1982 Anayasasının Kabulü Sırasında Benimsenmiş Hükümet Sistemi	78
2.1.2. Anayasa Çerçevesinde Parlamenter Sistemde Meydana Gelen Değişiklikler.....	89
2.1.2.1. Genel Olarak	89
2.1.2.2. Turgut Özal Dönemi	90
2.1.2.3. Süleyman Demirel Dönemi	97
2.1.2.4. 2002 Sonrası Dönem	103

2.2.	1982 Anayasasına Göre Parlamenter Sistem Analizi	107
2.2.1.	2007 Öncesi Dönem	107
2.2.2.	2007 Sonrası Dönem	111
2.3.	2007 Anayasa Değişikliği Sonrasında Parlamenter Sistem Analizi	113
2.3.1.	Genel Olarak	113
2.3.2.	Teklif Edilen Anayasa Değişiklik Metni	116
2.3.3.	Muhalefet Şerhi	118
2.3.4.	TBMM’de Kabul Edilen Metinler.....	119
2.3.4.1.	Anayasa Komisyonu	119
2.3.4.2.	TBMM Genel Kurulu	121
2.4.	2017 Anayasa Değişikliği ve Yeni Hükümet Sistemine Geçiş	122
2.4.1.	Genel Olarak	122
2.4.2.	2017 Anayasa Değişikliği Teklif Maddelerinin İçeriği	126
2.4.3.	2017 Anayasa Değişikliğinin Genel Gerekçesi	128
2.4.4.	Anayasa Değişiklik Teklifinin Anayasa Komisyonu Tarafından Görüşülmesi	129
2.4.5.	Anayasa Değişiklik Teklifinin Genel Kurulda Görüşülmesi	141
2.4.6.	2017 Anayasa Değişikliğinin Siyasi Partiler Tarafından Değerlendirilmesi	155
2.4.6.1.	Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)	155
2.4.6.2.	Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	158
2.4.6.3.	Halkların Demokratik Partisi (HDP)	159
2.4.6.4.	Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	160
2.5.	Referandum Sonuçları	163
	SONUÇ	171
	KAYNAKÇA.....	176
	ÖZGEÇMİŞ	186

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Şükrü BİTKİN'e ait "1980'den Günümüze Hükümet Sistemi Tartışmaları" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Kamu Yönetimi Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı Danışman Üye	:Doç.Dr.Ali ASKER	
Üye	:Yrd.Doç.Dr. Emin HÜSEYİNOĞLU	
Üye	:Yrd.Doç.Dr. Ali Samir MERDAN	
Üye	:.....

Tez Sınavı Tarihi: 13.03.2018

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığımı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Şükrü BİTKİN

İmza :

ÖNSÖZ

1980'den Günümüze Hükümet Sistemi Tartışmaları başlıklı yüksek lisans tezimin gerek yazım sürecinde gerekse de araştırma sürecinde yardımını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Ali Asker hocama ve yine tezimi okuyarak görüşlerini belirten değerli hocam Serap Efeoğlu'na yine tez yazım sürecinde tezimi bildiri olarak sunma imkanı veren On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ve Celal Bayar Üniversitesi akademik ve idari personeline ve aileme sonsuz teşekkür ediyorum.

Şükrü BİTKİN

ÖZ

Türkiye’de hükümet sistemleri zaman zaman tartışılan konulardan biri olmuştur. Özellikle Turgut Özal Dönemi’nde gündeme gelen hükümet sistemi değişikliği teklifi sonraki yıllarda sağ görüşe sahip siyasi liderler tarafından da sıklıkla tekrarlanan bir konu haline gelmiştir.

1980 sonrası dönemde hükümet sistemi değişikliğinin gündeme gelmesinde şüphesiz 1982 Anayasası’nın oluşturduğu hükümet sistemi en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Parlamenter sistemin doğasında olmayan ve cumhurbaşkanına tanınan geniş yetkiler dolayısıyla 1980 sonrası dönemde hükümet sistemi değişikliği ve özellikle de başkanlık sistemine geçilmesi tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle Turgut Özal, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan da bu konuyu zaman zaman gündeme getirmiş, 2000’li yıllara gelindiğinde Recep Tayyip Erdoğan başkanlık sistemine geçilmesini önermiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde hükümet sistemlerinin kavramsal çerçevesi çizilmiş ve hükümet sistemleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından 1876 Kanun-u Esasi’den başlanarak Türkiye’de uygulanan anayasaların benimsediği hükümet sistemleri ve zaman içerisinde hükümet sistemlerinde meydana gelen değişiklikler açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde 1982 Anayasası’nın benimsediği hükümet sistemi açıklanmış ardından bu dönemde öne sürülen değişiklik teklifleri geniş bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Özellikle 2002 yılında AK Partinin iktidara gelmesi ile hükümet sistemlerinde yaşanan değişiklik teklifi süreci kronolojik açıdan incelenmiştir. Bu dönemde özellikle 2007 ve 2017 anayasa değişikliklerinin temel gerekçesi açıklanmış ve muhalefetin değişiklik teklifine bakışı değerlendirilerek cumhurbaşkanlığı sistemi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başkanlık Sistemi, Parlamenter Sistemi, Cumhurbaşkanlığı Sistemi, Hükümet Sistemleri

ABSTRACT

In Turkey, government systems have been one of the discussed issue from time to time. Especially, during the Turgut Özal period, the proposal for a change of government system has become a subject that is frequently repeated by the right view of political leaders in the following years. In the post 1980 period, the government system change on the agenda undoubtedly led by the creation of 1982 Constituon's government system became one of the most important factors. The 1982 Constitution of the parliamentary system has created a conflict within the executive body due to the broad authority it has granted to the President, undoubtedly being one of the major problems that led to the proposal for amendment.

It was proposed that government system change and especially the presidential system should be introduced in the post 1980 period due to the broad powers to president and not inherent in the parliamentary system. Turgut Özal, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan and become the 2000s Recep Tayyip Erdoğan, who were among the political leaders with the right wing views, proposed to move the presidential system. In the first two chapters of our work, the conceptual framework of government systems was drawn and government systems tried to be explained. Then starting from the 1876 Kanun-u Esasi to constituonal system of government adopted in Turkey and tried to explain the changes occurring in the system of government over time. In the third part of our work, the government system adopted by the 1982 Constitution was explained and then the proposals for amendments were tried to adressed widely. Especially in 2002 with the AK Party came to power ,the process of proposing changes in government systems has been examined from a chronological point of view. In this period, the main reason for the 2007 and 2017 constitutional amandments is explained and evaluate the amendments to the opposition's view and tried to analyze Presidential System in 2017.

Keywords: Presidential System, Parliamentary System, Presidency System, Government System.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	1980'den Günümüze Hükümet Sistemi Tartışmaları
Tezin Yazarı	Şükrü BİTKİN
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	13.04.2018
Tezin Alanı	Kamu Yönetimi
Tezin Yeri	KBÜ/SBE
Tezin Sayfa Sayısı	186
Anahtar Kelimeler	Başkanlık Sistemi, Parlamenter Sistemi, Cumhurbaşkanlığı Sistemi, Hükümet Sistemleri

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Debates Of Government System From 1980s To Today
Author of the Thesis	Şükrü BİTKİN
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master Degree
Date of the Thesis	13.04.2018
Field of the Thesis	Public Administration
Place of the Thesis	KBÜ/SBE
Total Page Number	186
Keywords	Presidential System, Parliamentary System, Presidency System, Government System.

KISALTMALAR

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP: Anavatan Partisi
Av: Avukat
BMM: Büyük Millet Meclisi
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
DDK: Devlet Denetleme Kurumu
DP: Demokrat Parti
DSP: Demokratik Sol Parti
DYP: Doğru Yol Partisi
HDP: Halkların Demokratik Partisi
HSK: Hakimler Savcılar Kurulu
HSYK: Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu
KE: Kanun-u Esasi
KHK: Kanun Hükmünde Kararname
MBK: Milli Birlik Komitesi
MGK: Milli Güvenlik Kurulu
MHP: Milliyetçi Hareket Partisi
OHAL KHK: Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararname
RP: Refah Partisi
s.: Sayfa
ss: Sayfadan Sayfaya
SHP: Sosyal demokrat Halkçı Parti
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri
YAŞ: Yüksek Askeri Şura
YSK: Yüksek Seçim Kurulu
Yy: Yüz Yıl

ARAŞTIRMANIN KONUSU

1982 Anayasası'nın kabul edilmesinden sonra hükümet sistemleri Türkiye'de sürekli tartışılan konular arasında yer almıştır. Özellikle Turgut Özal ile başlayan Türkiye'de başkanlık sistemi tartışmaları 2002 yılında AK Partinin iktidara gelmesi ile daha da hızlanmıştır. Bu çalışmamızda hükümet sistemlerinin kavramsal çerçevesi çizilip ilk olarak benimsedikleri ülkeler ve ortaya çıkış serüvenleri anlatılmış olup, 1876 Kanun-u Esasi'den başlayarak Osmanlı-Türk Anayasalarında benimsenen hükümet sistemleri değerlendirilmiştir. Çalışmamızın son bölümünde günümüzde uygulanan 1982 Anayasası'nda benimsenen hükümet sistemi değerlendirilmiş özellikle 1982 Anayasası'nda hükümet sistemleri açısından önem arz eden 2007 ve 2017 değişiklikleri incelenerek 1982 Anayasası'nın benimsediği hükümet sisteminin tanım karmaşıklığı açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

1980'den günümüze hükümet sistemleri ve başkanlık sistemi tartışmaları başlıklı çalışmamızda Osmanlı-Türk Anayasalarında benimsenen hükümet sistemlerini açıklayarak 1982 Anayasası'nın benimsediği hükümet sistemi konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Yine 1982 Anayasası sonrası ülkemizde sürekli olarak dile getirilen başkanlık sistemi ile ilgili değerlendirmelere yer verilerek başkanlık sistemini destekleyenler ile desteklemeyenlerin ortaya attığı sorunlar dile getirilmiş ve farklı görüşlerden hükümet sistemleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Özellikle 2010' lu yıllarda hükümet sistemi değişikliğinin nasıl ve kimler tarafından gündeme geldiği belirtilmiş ve 2017 Anayasa değişikliği ile getirilmek istenen sistem ile ilgili gerek siyasilere gerekse de anayasa hukukçularının görüşleri analiz edilerek Türkiye'de hükümet sistemlerinin kavram karmaşası sorununa açıklık getirilmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızın birinci bölümünde hükümet sistemlerinin kavramsal çerçevesi çizilmiş ve yine hükümet sistemlerinin genel özellikleri ile uygulandığı ülkeler örnek

verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle hükümet sistemlerini analiz ettiğimiz birinci bölümde alanında uzman kişilerin hükümet sistemleri ile ilgili eserleri dikkate alınarak en iyi uygulandığı ülkeler üzerinden değerlendirmeler de bulunulmuştur. Çalışmamızın birinci bölümünde Türkiye’de anayasal sürecin gelişimi ile ilgili değerlendirmelerde bulunarak özellikle 1876 Kanun-u Esasi’den başlayarak sırası ile 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1924 Anayasası ve 1961 Anayasası’nın benimsediği hükümet sistemi ve bu anayasaların hükümet sistemi ile ilgili değişiklikleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde günümüzde uygulanan 1982 Anayasası geniş bir perspektifte incelenmiş bu dönemde hükümet sistemi değişikliği yönünde dile getirilen teklifler ile karşıt görüşler analiz edilmeye çalışılmıştır. Özellikle 1982 Anayasası’nda 2007 yılında ve 2017 yılında yapılan değişiklikler ile hükümet sistemlerinde ne tür değişikliğe yol açtığı incelenmiş ve 2017 yılında yapılan değişiklik öncesi ve sonrası yapılan değerlendirmeler analiz edilerek 1982 Anayasasının benimsediği hükümet sistemine açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Çalışmamız yapılırken özellikle alanında uzman kişilerin hipotezleri değerlendirilmiş ve yine hükümet sistemleri ile ilgili siyasilerin ve hukukçuların görüşleri dikkate alınmıştır. Çalışmamızda yine hükümet sistemlerinin en iyi uygulandığı ülkeler üzerinden incelemelerde bulunulmuş özellikle 1982 Anayasasının geçirdiği süreç ve yine anayasanın benimsediği hükümet sistemleri açısından değerlendirmelerde özellikle TBMM Anayasa Komisyonu ve TBMM Genel Kurulunda milletvekilleri tarafından dile getirilen söylemler analiz edilmiş ve ortak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

EVREN VE ÖRNEKLEM

Çalışmamızda hükümet sistemlerinin en iyi uygulandığı ülkeler değerlendirilmiştir. Parlamenter sistemin İngiltere’de, başkanlık sisteminin Amerika Birleşik Devletleri’nde, yarı-başkanlık sisteminin Fransa’da ortaya çıktığı ve en iyi uygulandığı ülkeler olarak analiz edilmiştir. Çalışmamızın en önemli kısımlarından biri olan üçüncü bölüm kaleme alınırken ülkemiz üzerinde analizler yapılmış ve özellikle

hükümet sistemleri ile ilgili görüşler değerlendirilirken farklı görüşlerden kişilerin yazıları dikkate alınmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Çalışmamız yapılırken özellikle araştırma konusunda kaynak taramasında herhangi bir sorun yaşanmamış olup hükümet sistemleri ile ilgili kaleme alınan kaynaklara kolayca ulaşılmıştır. Çalışmamız içinde zorlandığımız kısımlardan bir tanesi TBMM komisyon görüşmelerinin ve genel kurul görüşmelerinin analiz edildiği kısım olmuştur. Bu kısmı zorlaştıran şüphesiz farklı siyasi görüşe sahip kişilerin hükümet sistemleri ile ilgili görüşlerinin analiz edilmesi olmuştur. Çalışmamız sırasında zorlandığımız alanlardan bir diğeri ise 1982 Anayasa değişikliği ile belirlenen hükümet sisteminin analiz edildiği kısımdır. 2017 yılında, tam anlamı ile 2019 yılında geçilecek olan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi uygulandığı başka bir ülke olmayışı ve yine cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ilgili çalışmaların net olmaması bu alanı kaleme alırken zorlanmamıza neden olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN HÜKÜMET SİSTEMLER

1.1. Hükümet Sistemlerinin Kavramsal Çerçevesi

1.1.1. Hükümet Sistemleri Kavramı

Hükümet sistemleri, devletin temel organlarının birbirleri ile ilişkileri sonucu ortaya çıkmış olan bir kavramdır. Hükümet sistemleri, çağdaş siyasal sistemler, devlet sistemleri gibi farklı kavramlar ile de anılmaktadır. Bu kavramların genel anlamda tanımları aynı olup ülkeden ülkeye veya kişiden kişiye kullanımı değişmektedir.

Hükümet sistemlerinin ortaya çıkışı çok eski tarihlere dayanmaktadır. Özellikle anayasa ile yönetilen devletlerin sayısının artması ile hükümet sistemleri kavramının kullanımı da artmıştır. Şüphesiz bu kavramın ortaya çıkmasında en büyük etken devletin temel organlarının birbirleri arasındaki ilişki olmuştur.

Devlet, üç temel organdan meydana gelir. Bunlar yasama, yürütme ve yargı organlarıdır. Yasama organı devlet içerisindeki, vatandaşların uyması gereken kuralları düzenlerken yürütme organı ise bu kuralların uygulama stratejilerini belirleme ve yasama organının koyduğu kuralları uygulamakla görevli organdır. Üçüncü temel organ olan yargı ise yasama organının koyduğu, yürütme organının uyguladığı kurallar sonucunda ortaya çıkan sorunları çözmekle görevlidir. Hükümet sistemlerinin şekillenmesinde asıl organlar yasama ve yürütme iken yargı organı saf dışı tutulmaya çalışılmıştır. Çünkü yargı organı diğer organlara göre tamamen bağımsızdır. İşte devletin bu üç temel organının birbirleri arasındaki ilişki kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı kavramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslında yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirleri arasındaki ilişkinin şekline göre yapılan bu sınıflandırma hükümet sistemleri kavramının ana gövdesini oluşturacaktır¹.

¹ Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1986), s. 36.

1.1.2. Kuvvetler Birliği Teorisi

Kuvvetler birliği sisteminde devletin görev ve sorumlulukları tek bir organa verilmektedir. Bu organ kimi zaman bir kişiden, kimi zaman bir kurul ya da meclisten oluşabilir. Bu teori aslında kuvvetler ayrılığı teorisinin karşıtı olarak karşımıza çıkmakta, kuvvetlerin ayrılmasından ziyade onları tek bir elde toplamanın egemenliği paylaştırmama açısından önemli olduğunu ifade etmektedir. Kuvvetler birliği teorisi genelde iki şekilde karşımıza çıkar. Bunlar gücün yasama organında toplandığı hükümet sistemleri ve gücün yürütme organında toplandığı hükümet sistemlerdir. Bu ayrımı yapmamız ileride ifade edeceğimiz hükümet sistemleri kavramının ortaya çıkma sürecini açıklarken bize önemli ölçüde yol gösterecektir².

1.1.3. Kuvvetler Ayrılığı Teorisi

Kuvvetler ayrılığı; temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, devlet faaliyetlerinin sınırlarının çizilmesi amacı ile devletin üç temel organının yetki ve görev bakımından birbirinden ayrılması gerektiğini belirtir. Kuvvetler ayrılığı teorisi yetkilerin tek bir organda toplanarak otoriteleşmenin önüne geçmek amacıyla ortaya atılmıştır. Bu teori ile kuvvetlerin sınırsız bir şekilde yetkiyle donatılmasının önüne geçilmiştir. Yasal çerçevede devletin organlarının görevleri belirlenmiş ve bu üç temel organın denge fren mekanizması göreceğ şekilde çalışması sağlanmak istenmiştir³.

Kuvvetler ayrılığının tanımında da görüldüğü gibi bu kavramın iki temel fonksiyonu vardır. Bunlardan birincisi teknik cephe fonksiyonudur. Bu fonksiyona göre kuvvetler ayrılığı devletin temel işleyiş şeklidir ve yasama, yürütme yargı organlarının yetki ve görev bakımından birbirinden ayrılmasına dayanır. İkinci fonksiyon ise siyasi cephe fonksiyonudur. Bu fonksiyona göre de kuvvetler ayrılığı kavramı iktidarı sınırlandırmak yoluyla kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına almaktadır⁴.

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin temel amacı ise ilk önce bireyin hak ve hürriyetlerinin siyasi iktidara karşı korumak ve bu hakların devlet tarafından ihlal edilmesini önlemektir. Kuvvetlerin tek bir elde toplanması zamanla yöneticilerin

²Duverger, *Siyasal Rejimler*, s. 37.

³Recep Bozlağan, *Türk Tipi Başkanlık*, (İstanbul: Hayat yayınları, 2016), s. 36.

⁴Bülent Bal, *İstikrarsız Parlamentarizme Karşı Başkanlık Sistemi*, (İstanbul: Der Yayınları, 2001), s. 10.

bulunduğu kadrolarda ki görevleri suistimal etmelerine neden olması kuvvetler ayrılığı kavramının şekillenmesinde etkili olmuştur⁵.

Kuvvetler ayrılığı kavramına ilk olarak Yunan ve Roma düşünce sisteminde rastlanılmasına rağmen modern anlamda kuvvetler ayrılığı teorisi 17. ve 18. yüzyıllarda karşımıza çıkmıştır. Avrupa’da ise aydınlanma çağı ile birlikte hukukun bir parçası haline gelen kuvvetler ayrılığı kavramı liberal yasaların kabul edilmesi ile birlikte görülmeye başlanmıştır⁶.

Kuvvetler ayrılığı kavramı daha sonraki yıllarda Platon, Aristoteles, Montesquieu, John Locke tarafından da incelenmiş ve çeşitli görüşler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bütün bunlar içerisinde kuvvetler ayrılığı kavramını sistemli bir şekilde analiz eden Montesquieu’dur.

Anayasa ve yasa ayrımını yaparak hukukun şekillenmesinde önemli derecede etkisi olan düşünür Aristo’ya göre gücü elinde tutanları sınırlandırmak için yasaların üstünlüğü sağlanmalıdır. Politika adlı eserinde yasaların üstünlüğünden ve egemenliğin sınırlarından bahseden Aristo devletin üç temel organdan oluştuğunu belirtmiştir. Bu organlardan birincisini toplumu ilgilendiren olayların görüşülmesi ve karar alınması ile görevli organ olarak yasama organından ikinci olarak kuralları uygulayan yürütme organından ve üçüncü organ olarak yargı organından bahsetmiştir⁷.

Aristo aynı kitabında yasama ve yürütme organlarını çeşitli açılardan açıklamaya çalışmıştır. Ona göre yasama organı herkes için iyi olanı bulmak amacıyla çalışmalı ve araştırmalar yapmalıdır. Yaptığı araştırmalar sonucunda oluşturacakları yasalar herkes tarafından kabul görmelidir. Yürütme organı ise bu kararları uygulayan görevliler karmaşasından oluşur. Yine Aristo’ya göre bu görev karmaşıklığı yasama organı tarafından giderilir. Yargı organı ise bu yasama ve yürütme organlarının faaliyetleri sonucu ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözer. Ancak Aristo politika adlı kitabında yargı organından bahsederken daha çok yargı organının temel işleyişi üzerinde durmuş ve yargıçların atanma şekli ile mahkemelerin görevleri üzerinde açıklamalar yapmıştır⁸.

⁵Firdevs Yüzbaşı, *Bir Demokratik Hükümet Sistemi Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi*, (Ankara: Adalet Yayınları, 2015), s. 7.

⁶Rıza Aslan, *Kuvvetler Ayrılığı Teorisi ve Uygulamalı Örnekleri İngiltere, Almanya, ABD ve İsviçre*, (Bursa: Dora yayınları, 2009), s. 17.

⁷Yüzbaşı, *Bir Demokratik Hükümet Sistemi Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi*, s. 4.

⁸Aristoteles, *Politika*, (İstanbul: Remzi Kitap evi, 2016), s.161-170.

Montesquieu'ya göre de bir yerde despotik bir yönetim olmaması isteniyorsa devletin üç temel organı olan yasama, yürütme ve yargı birbirinden ayrılmalıdır. Montesquieu aslında kuvvetler ayrılığı kavramının yasama ve yürütme organı arasında bir denge fren mekanizması kurduğundan bahsetmiştir. Ona göre yürütmenin nasıl oluşacağı ve görevleri ile ilgili yasama yürütmenin sınırlarını çizerken yürütme de yasamanın çıkardığı kanunları denetleyebilecektir. Ancak bu denetleme de veto ile söz konusu olacaktır. Ona göre yürütme organı veto dışında hiçbir zaman yasama organı gibi kanun çıkaramaz⁹.

Montesquieu'ya göre yasama, yürütme ve yargı organı tek bir kişiye verilirse her şey mahvolur. Ona göre özgürlük ancak bu üç organın kendi sınırları içinde kalması ile mümkündür. Eğer yasama organı kendi koyduğu kuralları kendisi uyguluyorsa özgürlük zedelenir ve yasa koyucular kendi çıkarları gözetmeye başlar. Yürütme organının da özgürlüğü zedelememesi isteniyorsa yasama organının koyduğu kuralları uygulamakla yetinmeli kendisi kural koymamalıdır. Yargı organı da yasama organının kendisine verdiği sınırlar çerçevesinde hareket etmeli ve suçluları cezalandırırken yasalara uygun olarak karar vermelidir. İşte Montesquieu devletin temel erklerinin bu şekilde birbirinden ayrılması ile özgürlüğün gelişmesini birlikte açıklamıştır¹⁰.

John Locke da yönetim üzerine ikinci inceleme adlı eserinde devletin temel organlarını yasama, yürütme ve federatif iktidar olmak üzere üçe ayırmıştır. Ona göre yasama organı üyeleri kanunlar yaparak ülke içindeki temel kuralları oluştururlar. Locke'a göre yasama organının sürekli çalışmasına gerek yoktur. Çünkü çıkarılan kanunlar yürürlükten kaldırılmadığı sürece uygulanacaktır. Locke aynı kitabında yasama organı üyelerinin zamanla yürütme iktidarını ele geçirmek isteyeceklerini ve bunun sonucunda kendi çıkarlarına ters düşen kanunları yasama organında yapmaktan kaçınacaklarını bunun da devlet içerisinde çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olacağını belirtir. Ona göre yasalar kamu yararı için yapılmalıdır. Tek kişinin çıkarından çok toplumun çıkarı yasalar oluşturulurken düşünülmelidir. Bu sebeple yasama ve yürütme organının birbirinden ayrılması gerektiğini belirtir. Locke yürütme organını açıklarken yasama organının aksine yürütme organının sürekli olması gerektiğini belirtir. Çünkü ona göre yasama organının oluşturduğu yasaları

⁹Bal, *İstikrarsız Parlamenterizme Karşı Başkanlık Sistemi*, s. 16.

¹⁰Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, (Bursa: Ekin Yayınları, 2011), s. 546-548.

uygulayacak sürekli bir iktidar devlet içinde var olmalıdır. Yürütme organını daha çok devletin iç ilişkilerindeki faaliyetleri yerine getiren organ olarak gören Locke dış ilişkilerde yetkili organı federatif iktidar olarak belirtmiştir. Ona göre federatif iktidar savaşa karar verme, barış yapma, birlikler ve ittifaklar oluşturma gibi daha çok diğer devletlerle ilişkileri yürütmekle görevlidir. Locke'a göre yürütme ve federatif iktidar farklı kişilerin elinde olursa bu iki organ arasında çatışma çıkar ve bu da yönetimde çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olur. Bu sebeple bu iki organ tek bir elde toplanmalı yasama ise bunlardan net bir şekilde ayrılmalıdır. Yasama organının yürütme organından üstün olduğunu da vurgulayan Locke yargı organından ise ayrıca bahsetmemiştir. Çünkü ona göre yargı organı yürütme organı içerisindeki görevliler tarafından yerine getirilir¹¹.

1.1.4. Hükümet Sistemlerinin Tasnifi

1.1.4.1. Genel Olarak

Hükümet sistemlerinin şekillenmesinde siyasal kültür, toplumsal ve ekonomik yapı gibi unsurlar belirleyici olmuştur. Ülkelerin farklı kültürel temeller üzerine kurulması ve devlet yönetiminde farklılıkların görülmesi hükümet sistemlerinin farklılaşmasında önemli bir rol üstlenmiş ve hükümet sistemlerinin tasnifini zorunlu hale getirmiştir¹².

Hükümet sistemlerinin tasnifini yaparken önceki konularda açıklamaya çalıştığımız kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı kavramları anahtar rol üstlenecektir. Öyle ki kuvvetler birliği kavramı devletin temel erkleri arasında gücün tek bir elde toplanmasını ifade eder ve bu organ kimi zaman yasama organı kimi zaman ise yürütme organıdır. Buradan hareketle kuvvetlerin yasama organında toplandığı hükümet sistemlerine meclis hükümeti sistemi, kuvvetlerin yürütme organında toplandığı sistemlere ise monarşi ve diktatörlük örnek gösterilebilir¹³.

Kuvvetler ayrılığına dayalı sistemlerde ise kuvvetlerin birbirinden ayrılış şekli bakımından bir tasnif yapılmıştır. Bu tasnife göre kuvvetlerin sert bir şekilde

¹¹John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* (Çeviren: Fahri Bakırcı), (Ankara: Eksi kitaplar yayınevi, 2016), s. 154-155.

¹²Yusuf Tekin, *Başkanlık Sistemi ve Kuvvetler Ayrılığı Tartışmaları*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2015), s.39.

¹³Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, (Bursa: Ekin Basın Dağıtım, 2010) s. 85-87.

birbirinden ayrılmasına dayanan hükümet sistemlerine başkanlık sistemi, kuvvetlerin yumuşak şekilde birbirinden ayrıldığı sistemlere ise parlamenter sistem örnek olarak gösterilebilir¹⁴.

Hükümet sistemi tasnifinde bir üçüncü ayırım ise kuvvetlerin sert bir şekilde birbirinden ayrılması ile kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan sistemlerin her ikisinin de benzer özelliklerini gösteren yarı başkanlık sistemidir¹⁵.

1.1.4.2. Parlamenter Sistem

Hükümet sistemlerinin ortaya çıkmasında ana argüman kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı kavramlarıdır. Kuvvetler ayrılığı teorisi, kendi içerisinde yumuşak kuvvetler ayrılığı ve sert kuvvetler ayrılığı olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. İşte parlamenter sistem, kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayalı olarak ortaya çıkmış bir hükümet sistemidir. Parlamenter sistemde yasama ve yürütme organları karşılıklı ilişki halindedir. Yürütme organı, yasama organından kaynaklanmakta ve yasama organına karşı sorumlu olmaktadır¹⁶.

Parlamenter sistemin genel özelliklerine değinmeden ortaya çıkış süreci ve hangi yapı üzerine kurulduğunu kısaca açıklamamız gerekirse;

Parlamenter sistem ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Kral ile toprak soyluları arasında imzalanan bir belge olan Magna Carta, parlamenter sistemin ortaya çıkmasında önemli ölçüde rol üstlenmiştir. Magna Carta ile kralın bazı yetkileri kısıtlanmış ve demokrasi yolunda önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu belge ile kral artık tebaası içinde karar alırken durumun gerekliliğini araştırıp danışmak üzere bir danışma kurulu oluşturmuştur. Danışma kurulu zamanla gelişmiş ve başka kesimlerinde katılımı ile danışma toplantısı şeklini almaya başlamıştır. Bu danışma toplantıları zamanla parlamento anlamına gelen konuşma toplantısı şekline dönüşmüş ve parlamento kavramı ortaya çıkmıştır. İngiltere’de zamanla konuşma toplantılarına katılanlar arasında bölünme olmuş ve Avam Kamarası ile Lordlar Kamarası adında iki meclis ortaya çıkmıştır. Lordlar Kamarasında toprak soylu sınıflar yer alırken Avam Kamarasında şehirlerin temsilcileri yer almaya başlamış ve zamanla bu iki meclisin

¹⁴Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 88

¹⁵Erdal Onar, *Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?, Uluslararası Anayasa Hukuku*, Kurultay 2, Türkiye Barolar Birliği Yayını (Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2005), (ss. 362-389), s.75.

¹⁶Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, s. 588.

güçlenmesi sonucu Padişah 1689 Haklar Yasası ile yasama yetkisini bu iki meclis ile birlikte kullanacağına söz vermiş, bunun ile birlikte parlamenter sistem İngiltere de önemli ölçü de yol kat etmiştir. Kral zamanla yürütme görevini yerine getirirken yasama organından yardım almış yürütme organı karşısında yasama organı da güç kazanmaya başlamıştır¹⁷.

Yürütme organının başında bulunan devlet başkanının görevlerini yerine getirirken yasama organından faydalanması 1700'lü yıllarda İngiltere'de daha da artmıştır. Özellikle 1714 yılında tahta çıkan Kral I. George'nin İngilizce bilmemesi ve ülkeyi fazla tanımaması devlet yönetiminde çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşte bu sorunları ortadan kaldırmak ve yönetimde Kral'a yardımcı olmak üzere yasama organı üyeleri içerisinde bir kişinin görevlendirilmesi başbakanlık makamının ortaya çıkmasına neden olmuştur¹⁸.

Parlamenter sistemin ortaya çıkışı ve tarihsel süreci incelendiğinde aslında sistemin özünde parlamentonun yer aldığı görülmektedir. Buradan hareketle parlamenter sistemin tanımını yapacak olursak: Parlamenter sistem yürütmenin yasamadan kaynaklandığı ve yürütme organının yasama organına karşı sorumlu olduğu hükümet sistemidir. Bu sistemde yasama ve yürütme organları arasında işbirliği vardır¹⁹.

Parlamenter sistem uygulamada kuvvetleri birleştirici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sırf bu yönüyle parlamenter sistem klasik parlamentarizm ve westminster parlamentarizm olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Klasik parlamenter sistemde yasama üstün konumdayken westminster tipi parlamenter sistemde yürütme yani devlet başkanı ve hükümet üstün konumdadır²⁰. Parlamenter sistemde bu şekilde bir ayırım yaptıktan sonra sistemin genel özelliklerini açıklayacak olursak: Parlamenter sistemde parlamento sistemin kalbi konumundadır. Yasama ve yürütmeye ilişkin tüm karar ve onaylar parlamentodan çıkmaktadır. Örneğin; hükümetin kurulması, güvenoyu, savaş ve barışa karar vermek gibi devleti ilgilendiren birçok önemli karar parlamento tarafından görüşülüp kararlaştırılmaktadır. Yine yürütme organın parlamento içerisinde seçilmesi ve ona karşı sorumlu olması parlamentonun önemini göstermektedir. Parlamenter sistemde yasama organı tek başlı olabileceği gibi çift başlı

¹⁷Erdoğan Günel, *Hükümet Sistemleri ve Türkiye'de Başkanlık Sistemi Arayışları*,(İstanbul: Hükümdar Yayınları, 2015), s. 9-11.

¹⁸Hamit Emrah Beriş, *Siyasal Düzenin Sınırları*, (İstanbul: Tezkire Yayınları, 2015), s.157.

¹⁹Bal, *İstikrarsız Parlamenterizm Karşı Başkanlık Sistemi*,s.23.

²⁰Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukuku*,(Ankara: Orion Yayınları, 2011),s.19.

da olabilir. Ancak çift parlamentolu bir yapı benimsense de ilk meclisler her zaman için fazla yetkiyle donatılmışlardır²¹.

Parlamente sistemde yürütme organı iki başlıdır. Bir yanda devlet başkanı yer alırken diğer yanda hükümet yer almaktadır. Yürütmenin birinci kanadını oluşturan devlet başkanı devletin yönetim şekline göre farklı adlar ile karşımıza çıkmaktadır. Devlet başkanı monarşi ile yönetilen parlamente sistemlerde Kral adını alırken cumhuriyet ile yönetilen parlamente sistemlerde ise cumhurbaşkanı adını almaktadır²². Biz bu çalışmamızda genel olarak devlet başkanı kavramını kullanacağız ve yeri geldiğinde ülkeler üzerinden örnekler verirken devlet başkanı kavramı yerine geçen kavramları kullanmaya dikkat edeceğiz.

Yürütme organı içerisinde yer alan devlet başkanı ülkenin yönetim şekline bağlı olarak değişik isimler ile anılırken yine ülkenin yönetim şekline göre seçim sistemleri de birbirinden farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Yönetim şekli olarak Cumhuriyet benimsenen ülkelerde devlet başkanı yasama organı üyeleri tarafından seçilirken, yönetim şekli olarak monarşi benimsenen ülkelerde devlet başkanı irsi olarak belirlenmektedir²³.

Devlet başkanının yasama organı tarafından seçildiği ülkelere; Macaristan, Almanya, İtalya, Estonya, Moldova, Yunanistan, Hindistan, Pakistan, Arnavutluk. Devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçildiği ülkelere; Türkiye, Slovakya, Polonya, Finlandiya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan, İrlanda, Litvanya, Bulgaristan, Makedonya. Devlet başkanının irsi olarak seçildiği parlamente monarşilere de İngiltere, Japonya, Hollanda, İspanya, Belçika, Danimarka, İsveç, Norveç, Lüksemburg, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda örnek gösterilebilir²⁴.

Parlamente sistemde devlet başkanı sorumsuz iken asıl sorumlu organ yürütmenin ikinci kanadı olan hükümettir. Bu sistemde devlet başkanının sorumsuz olmasının asıl nedeni sembolik yetkilere sahip olmasıdır. Evet, parlamente sistemi başkanlık ve yarı başkanlık sisteminden ayıran özelliklerin başında devlet başkanının yetkilerinin sembolik olması gelmektedir. Devlet başkanının yetkilerinin sembolik olması aynı zamanda yapmış olduğu işlemlerden sorumsuz olacağı anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuş ve devlet başkanının sorumsuzluğu ilkesi benimsenmiştir.

²¹Günel, *Hükümet Sistemleri ve Türkiye’de Başkanlık Sistemi Arayışları*, s. 12-13.

²²Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, s. 589.

²³Yüzbaşı, *Bir Demokratik Hükümet Sistemi Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi*, s. 17.

²⁴Bozdoğan, *Türk Tipi Başkanlık*, s.26-27-28.

Devlet başkanının sorumsuz olduğu parlamenter sistemde yürütmenin asıl sorumlu kanadı hükümettir. Hükümet yani bakanlar kurulu üyeleri çeşitli şekillerde denetlenebilmekte ve yasama organı tarafından güvensizlik oyu ile düşürülebilmektedir²⁵.

Parlamenter sistemde yürütmenin ikinci kanadı olan kabine üyeleri yasama organı tarafından belirlenir. Hükümetin yasama organından belirlenmesi konusunda ise çeşitli uygulamalar vardır. Almanya ve İrlanda gibi ülkelerde başbakan doğrudan yasama organı üyeleri arasından seçilirken parlamenter sistemi benimseyen diğer ülkelerde başbakan, devlet başkanı tarafından yasama organı üyeleri arasından seçilmekte, başbakanda yine yasama organı üyeleri arasından bakanları seçmekte ve devlet başkanının onayı ile hükümet kurulmuş olmaktadır. Ancak burada hükümetin görevine devam edebilmesi için yasama organından güvenoyu alması gerekmektedir. Bu da yukarıda belirttiğimiz parlamenter sistemdeki parlamentonun önemini vurgulayan önemli bir diğer kanıttır²⁶.

Parlamenter sistemde açıklanması gereken önemli konulardan bir tanesi de şüphesiz başbakanın hükümet içerisindeki konumudur. Bu sistemde yürütmenin başı olan devlet başkanı yasama organı üyeleri içinden başbakanı seçmekte başbakan da bakanları seçmekle görevlidir. İlk zamanlar da gerek başbakanı gerekse de bakanları devlet başkanı atama yetkisine sahip olduğu için başbakan ile bakanlar arasında herhangi bir üstünlük durumu söz konusu değildi. Ancak zamanla başbakanın çeşitli yetkiler ile donatılması onu ayrıcalıklı konuma geçirmiş ve başbakan, bakanlar kurulu üyeleri arasında eşitler arasında birinci konuma gelmiştir²⁷.

Devlet başkanın kural olarak sorumsuz olması ve sembolik yetkilere sahip olması asıl sorumlu organın ise hükümet olması parlamenter sistemde karşı imza kuralı dediğimiz kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Karşı imza kuralına göre devlet başkanı, başbakan ve ilgili bakanın imzalamış olduğu bir kararnameden sadece başbakanın veya ilgili bakanın sorumlu olmasını ifade eder. Karşı imza kuralı aslında devlet başkanının sorumsuzluğu sonucu yürütme organı içerisinde asıl sorumlu organın bulunması amacıyla tesis edilmiştir²⁸.

²⁵Beriş, *Siyasal Düzenin Sınırları*, s.159-160.

²⁶Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, s. 593.

²⁷Yüzbaşı, *Bir Demokratik Hükümet Sistemi Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi*, s. 18-19.

²⁸Kemal Gözler, *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*, (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2001), s. 248

Parlamente sistemde asıl sorumlu organın hükümet olması hükümet üyelerinin kolektif sorumluluğunu doğurmuştur. Hükümet yani bakanlar kurulu karar alırken bütün bakanların olumlu oy vererek karara katılması gerekir. Karar alınırken bir bakan bile söz konusu karar karşısında olumsuz tavır takınırsa bakanlar kurulu karar alamaz. İşte bakanlar kurulunun kolektif karar alması aynı zamanda yine bu organın kolektif olarak sorumlu olmasını ortaya çıkarmıştır²⁹.

Parlamente sistemde devlet başkanı sorumsuz iken hükümet yasama organına karşı sorumlu olduğunu yukarıda açıklamıştık, yasama organı yani meclis yürütme organı olan hükümeti çeşitli açılardan sorumlu tutabilmektedir. İşte hükümetin yasama organına karşı hem bireysel hem de kolektif sorumluluğunun benimsendiği bu sistemde yasama organı, soru, genel görüşme, gensoru ve meclis araştırması yöntemleriyle hükümeti denetleyebilmekte, gerektiği zaman düşürebilmektedir³⁰.

Parlamente sistemin en önemli argümanlarından bir tanesi de siyasi partilerdir. Devlet içerisindeki güçlü bir siyasi parti parlamente sistemin işleyişinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü güçlü bir siyasi parti halkın desteğini kazanarak yasama organında çoğunluğu elde edebileceği gibi yine aynı şekilde yasama organı içerisindeki çoğunluktan faydalanarak yürütme organını da elde edebilmektedir. Böylelikle yasama ve yürütme organında söz sahibi olan parti devlet faaliyetlerini kendi ekseninde şekillendirebilecektir³¹.

Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan parlamente sistemde zamanla çeşitli aksaklıklar görülmeye başlanmış ve bu aksaklıkları ortadan kaldırmak amacıyla yeni bir teori ortaya atılmış ve bu teoriye “Rasyonelleştirilmiş Parlamenteizm” denilmiştir. Rasyonelleştirilmiş parlamenteizm, parlamente sistemde görülen aksaklıkları ortadan kaldırmak ve sistemdeki tıkanıklıkları çözmek amacıyla oluşturulmuştur. Rasyonelleştirilmiş parlamenteizme örnek olarak meclislerin çift yapılı yerine tek yapılı olması, seçimleri yenilemenin kolaylaştırılması, güvenoyundaki nitelikli çoğunluk yerine salt çoğunluk anlayışının benimsenmesi örnek olarak gösterilebilir³².

²⁹Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, s. 591.

³⁰Onar, *Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmesi midir?, Başkanlık Sistemi*, s.75-76.

³¹Günel, *Hükümet Sistemleri ve Türkiye'de Başkanlık Sistemi Arayışları*,s.16.

³²Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, s. 621-622.

1.1.4.3. Başkanlık Sistemi

1.1.4.3.1. Tarihçe

Başkanlık sistemi; devlet yönetiminin halk tarafından seçilen bir kişiye verilmesi olarak tanımlanmaktadır. Genel anlamda yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden sert bir şekilde ayrıldığı kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemidir. Başkanlık sisteminde başkan doğrudan halk tarafından seçilmekte ve göreve devam edebilmesi için yasama organından ayrıca bir güvenoyu almasına gerek olmayıp bu sistemde kuvvetler arasında denge kontrol mekanizması işlev görmektedir. Başkanlık sisteminin anlaşılabilmesi için ortaya çıkış sürecinin iyi bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Başkanlık sistemi aslında ortaya çıkışı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulması ile aynı döneme tekabül eder. Bu sebeple ABD kuruluşunun bilinmesi sistemin anlaşılması açısından önemli bir temel teşkil edecektir³³.

Amerika kıtasının 1492'de keşfiyle birlikte kıtaya çeşitli yerlerden göçler başlamıştır. Bu göçler kimi zaman dini, kimi zaman ekonomik, kimi zamanda siyasi nedenlerle olmuştur. Özellikle kıtaya ilk olarak gelenler kıtanın yer altı zenginliklerinden faydalanmak isteyenlerdir. Bunları sanayiciler izlemiştir. Protestan-Katolik mezheplerinin çatışması da kıtaya göçü hızlandırmıştır. Katolik- Protestan mezhepleri çatışması sonucu kıtaya göç edenlerin genelde din adamlarından oluşması ve o dönemde din adamlarının kültür olarak diğer sınıflardan yüksek olması kıtanın bilimsel ve kültürel açıdan da gelişmesini sağlamıştır. Hatta ileride anlatacağımız gibi bu din adamlarının ABD'nin kurulmasında ve federal anayasanın hazırlanmasında önemli ölçüde etkileri olmuştur. Kıtaya yoğun bir şekilde devam eden göç kolonileşmenin ortaya çıkmasına neden olmuş ve zamanla kıta üzerinde on üç farklı koloni oluşmuştur. Kıtaya gelen ilk koloni ise İngilizler olmuştur. İlk koloninin İngilizler tarafından oluşturulması zamanla diğer koloniler üzerinde İngiltere'nin önemli ölçüde hâkimiyet kurmasına neden olmuştur. Bu süreçte İngiltere'nin Fransa ile yaptığı Yedi Yıl savaşlarında galip gelmesi bu hâkimiyeti daha da artırmıştır. Zamanla kolonilerin İngiltere'nin himayesi altına girmesi İngilizlerin koloniler üzerindeki politikalarının artmasına da neden olmuş, özellikle Fransa ile yapılan savaşın uzun sürmesi ve İngiltere'nin ekonomisi üzerinde bir takım olumsuzlukların

³³Hüseyin Yayman, *Türkiye'de Devlet Reformu ve Başkanlık Sistemi*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2016), s. 298.

yaşanmasına neden olmuştur. İngiltere sırf bu olumsuzlukları gidermek ve devleti rahatlatmak için koloniler üzerindeki baskılarını artırmış ve kolonileri ekonomik açıdan kendisine bağlı hale getirmiştir. Daha önceleri kolonilerin birbirleri arasında bağ olmaması ve bağımsız hareket etmeleri İngiltere'nin uyguladığı politika ile son bulmuş, koloniler bir araya gelerek İngiltere'ye karşı Birinci Kıta Kongresini toplamışlardır. Birinci Kıta Kongresine on iki koloniden elli beş delege katılmış ve İngiltere'ye ekonomileri üzerindeki olumsuzlukları kaldırması için bir nota verilmiştir. Ancak İngiltere Kralının bu notayı dikkate almaması sonucunda koloniler İkinci Kıta Kongresini toplamışlar ve 1776 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bunun ardından koloniler kendi aralarından beş kişilik bir grup oluşturmuşlar ve bu gruba bağımsızlık bildirisini hazırlama görevini vermişlerdir. Hazırlanan bu bildiri yeni bir devletin doğması ile birlikte kaleme aldığı insan hakları öğretisiyle de bütün Dünya'ya örnek teşkil etmiştir. Bağımsızlık bildirisinin ardından eyaletlerin kendi anayasalarını hazırlamaları istenmiştir. Ancak zamanla bu eyaletler üzerlerindeki ekonomik baskıyı ortadan kaldırmak için güçlerini birleştirme kararı almışlar ve 15 Kasım 1777'de Amerika Birleşik Devletleri Konfederasyonunu kurmuşlardır. Bu konfederasyonun temsilcisi ise eyalet temsilcilerinden oluşan kongre idi. Ancak bu konfederasyon çok uzun sürmemiş kısa süre içinde dağılmaya başlamıştır. Konfederasyonun dağılmasındaki nedenler arasında da zamanla eyaletlerin güçlenmesi ve konfederasyonun eyaletler üzerinde baskı kurabileceği herhangi bir dayanağının olmaması gösterilmektedir. Konfederasyon kendi içindeki eyaletlerin faaliyetlerini denetleyemiyor bu da eyaletlerin hem kendi içinde hem de dışa karşı güçlerini gösterme yarışına neden oluyordu. Çok geçmeden kıta üzerinde yeniden savaş çanları çalmaya başlamıştır. Bu kez Yedi Yıl Savaşlarından farklı olarak bir iç savaş tehlikesi ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık bildirgesini hazırlayanlar ve konfederasyon içinde ileri gelenler bu savaşın kıta için büyük bir yıkıma neden olacağını farkında olması onları yeni arayışların içerisine itmiş ve onlar da çözümü konfederasyonun yapısını değiştirmekte bulmuşlardır. ABD konfederasyonu kongrenin de desteğiyle konvansiyon(Kurucu Meclis)'a dönüştürülmüştür. ABD konvansiyonunun kurulmasının ardından federal anayasanın oluşturulması süreci başlamış ve birçok kişinin karşı çıkmasına rağmen federal anayasa hazırlanmaya başlanmıştır. Federal anayasanın hazırlanmasının kabul ettirilmesinde ise Amerika'nın kurucu babalarının ve özellikle İngiltere ve İspanya'nın baskısının son derece önemi büyüktür. Federal

anayasanın hazırlanması ise ABD'nin resmen kurulduğunun göstergesi olmuştur. ABD federal anayasa ile birlikte hükümet sistemi olarak başkanlık sistemini benimsemiştir. Ancak başkanlık sisteminin benimsenmesinde ve ABD hükümet sisteminin şekillenmesinde başka kültür ve sistemlerin etkisi son derece büyüktür. Özellikle koloniler döneminde İngilizlerin koloniler üzerinde son derece etkin olması ve kolonilerin işleyişini kendi sistemlerine özgü oluşturmaları Amerikan başkanlık sisteminin oluşmasında İngiliz sisteminin etkisini ortaya koymaktadır³⁴.

1.1.4.3.2. Başkanlık Sistemi Tanımlamasında Çeşitli Yaklaşımlar

Başkanlık sisteminin tanımlaması yapılırken çeşitli yaklaşımlar ortaya atılmıştır. İlk olarak ünlü siyaset bilimci Giovanni Sartori tarafından ortaya atılan yaklaşımda sistem üç temel kritere dayandırılmıştır. Bunlar:

- Devlet başkanının belirli bir zaman dilimi için doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesidir. Sartori bu kriterin başkanlık rejimini tanımlamak için zorunlu olduğunu ancak halk tarafından seçilen devlet başkanının bulunduğu her sistemi de başkanlık sistemi olarak nitelemenin doğru olmayacağını belirtmiştir.
- Hükümet ya da yürütme organı parlamento tarafından ne atanabilir ne de düşürülebilir. Sartori bu kriter ile hükümetin başkanın tasarrufu altında olduğunu ve hükümet üyelerinin başkanın ataması ile göreve başlayıp azli ile görevinin sona ereceğini belirtmiştir.
- Saf başkanlık sisteminde başkanla kabine arasında hiçbir tür ikili otoriteye izin verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

Sartori'ye göre bu üç kriter gerçekleştiği zaman saf başkanlık sisteminden bahsedilebilir³⁵.

Arend Lijphart tarafından başkanlık sistemi tanımlaması yapılırken özellikle parlamenter sistem ile karşılaştırmalara yer verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Lijphart başkanlık sistemini tanımlarken iki özellik üzerinde durmuştur. Bunlar:

- Bir parlamenter sistemde yürütmenin başı başbakan, Şansölye, Taoiseach gibi resmi unvanlar taşımaktadır ve kabine yasama organına karşı sorumludur. Kabine yasama organının güvenine dayandığı için yine yasama

³⁴Bal, *İstikrarsız Parlamentarizme Karşı Başkanlık Sistemi*, s. 39-47.

³⁵İnci Kayar, *Başkanlık Sistemi-II*, <http://www.habername.com/yazi-inci-kayar-baskanlik-sistemi-ii--8720.htm> (Erişim Tarihi: 2.11.2017).

organının güvensizlik oyuyla görevden alınabilir. Oysa başkanlık sisteminde yürütmenin başı anayasanın belirlediği bir dönem için seçilir ve yasama organının güvensizlik oyuyla düşürülemez.

- Başkanlık sistemi ile parlamenter sistem arasındaki farklardan kaynaklanarak sistemi tanımlayan Lijpart başkanlık sisteminde Başkanın doğrudan doğruya veya bir seçim heyeti ile halk tarafından seçildiği, parlamenter sistemde ise başbakanın yasama organınca seçildiği ayırımından hareketle sistemin tanımlanabileceğini belirtmiştir³⁶.

Başkanlık sistemi tanımı için S. Matthew Shugart ve John M. Carey de sistemin genel özellikleri itibariyle başkanlık sistemi olarak tanımlanabileceğini belirtmişlerdir. Shurgat ve Carey başkanlık sistemini parlamenter sistemden ayıran altı kriter öne sürmüşlerdir. Bunlar;

- Devletin başı aynı zamanda hükümetin de başıdır.
- Başkan, kabineyi atar.
- Yasama ve yürütme farklı kişilerden oluşur.
- Yürütme yasamanın güvenine tabi değildir.
- Başkan meclisi feshedemez.
- Meclis yönetimin en üst gücüdür.

Shurgat ve Carey yukarıda altı madde de belirtilen özelliklerin sistemi tanımlamada yeterli olduğunu belirtmiş, sistem tanımlamasında özellikle başkanlık sistemi ve parlamenter sistemin özelliklerinin karşılaştırılarak yapılabileceğini vurgulamıştır³⁷.

Başkanlık sistemini açıklamada son yaklaşımı Juan Linz ortaya atmıştır. Linz başkanlık sistemini iki temel unsura dayandırarak açıklamıştır. Bunlar:

- Yürütme organını oluşturan başkan ve yasama organını oluşturan bir veya iki meclisinde halk tarafından seçilmesi ve her iki organın da demokratik meşruiyete sahip olması gerekir. Bu sebeple Linz başkanlık sistemlerini çift demokratik meşruiyet sistemleri olarak tanımlamaktadır.
- Başkan ve kongrenin sabit bir görev süresi için seçilmeleri gerekmektedir. Bu sistemde başkanın görev süresinin yasamadan yasama organının görev süresi de başkandan bağımsızdır.

³⁶Yazıcı, *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, s. 22.

³⁷Yazıcı, *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, s. 26-27.

Linz başkanlık sistemini bu iki madde üzerinden tanımlarken ayrıca bu maddeye ek olarak tali maddeler de ileri sürmüştür. Linz'e göre başkanın belirli bir süre için seçilebilmesi, başkanın ölümü halinde başkanlık görevinin yardımcılara geçmesi, başkanın kabineyi atama ve kabine üyelerini azletme gibi yetkilere sahip olması, hükümetin başı ve devletin başı gibi özellikler göstermesinin sistemi başkanlık sistemi olarak tanımlayan unsurlar olduğunu belirtmiştir³⁸.

1.1.4.3.3. Sistemin Genel Özellikleri

Başkanlık sistemi, yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden sert bir şekilde ayrıldığı, yürütmenin tek başlı olduğu ve yürütme yetkisinin başkana ait olduğu, başkanın halk tarafından seçildiği ve aynı kişinin hem yasama da hem de yürütme de görev alamadığı, yasama ve yürütme organlarının karşılıklı fesih hakkının olmadığı hükümet sistemidir. Başkanlık sisteminde başkan seçilen seçimlerde halka verdiği vaatlerden tek başına sorumlu olup parlamenter sistemde ki gibi parçalı ve dolaylı sorumluluk söz konusu olmamaktadır³⁹.

Başkanlık sistemini uygulayan ülkelerin kültürlerine ve geleneklerine göre kendilerine en uygun sistemi seçmeleri başkanlık sisteminin kendi içinde farklı şekillerde karşımıza çıkmasına neden olmuştur. Bu açıdan başkanlık sistemini başbakanlı ve başbakansız olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür:

Başbakanlı Başkanlık Sistemi: Bu sisteme Arjantin modeli de denilmektedir. Başbakan veya bakanlar doğrudan başkan tarafından atanarak göreve başlarlar. Başbakanın, başkanın teklifi yasama organının onayı ile bakanların ise başkanın onayı ile atandığı model ise Güney Kore ve Peru Modeli olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁰.

Başbakansız Başkanlık Sistemi: Bu model ise genellikle ABD tipi başkanlık sistemi olarak bilinmektedir. Modelde bakanlar kurulu ve üst düzey kamu görevlileri başkanın teklifi ve yasama organının onayı ile atanmaktadır⁴¹.

Dünya genelinde başkanlık sistemini uygulayan başlıca ülkeler arasında ABD, Afganistan, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya, Endonezya, Ermenistan, Güney Kore, İran, Kenya, Peru, Şili, Uruguay, Venezuela gösterilebilir⁴².

³⁸Serap Yazıcı, Dönüm Noktasındaki Türkiye: Başkanlık mı, Parlamentarizm mi?, (Editör: Cem Akas), *Kritik Kavşak, Parlamenter Sistem-Başkanlık Sistemi*, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015), s. 92.

³⁹Hurşit Yıldırım, *Parlamenter Sistem Krizleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2017), s. 131-133.

⁴⁰Bozlağan, *Türk Tipi Başkanlık*, s. 32-33.

⁴¹Bozlağan, *Türk Tipi Başkanlık*, s. 34.

Başkanlık sisteminin en temel özelliği “demokrasi” ile “kişisel iktidarın” birleştirilmesidir. Sistem Amerikan rejimine özgüdür ve bu sebeple sistemin anavatanını ABD olarak belirtmek yanlış olmaz. Demokratik sistemler kategorisinde yer alan başkanlık sistemini savunanlara göre sistemin doğrudan yetki, kuvvetler ayrılığı, hızlı karar mekanizması ve istikrar olmak üzere dört avantajı vardır:

Doğrudan Yetki: Başkanlık sisteminde devlet başkanı doğrudan halk tarafından seçileceği için başkan güçlü konumdadır. Sistemi destekleyenlere göre meşruiyetini halktan alan bir başkan dolaylı yollardan seçilen bir kişiye göre daha güçlü olacaktır. ABD’de devlet başkanı halk oylamasından sonra toplanan seçiciler kurulu tarafından seçilmektedir.

Kuvvetler Ayrılığı: Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme birbirinden kesin bir şekilde ayrılmaktadır. Bu şekilde kuvvetler ayrılığının görüldüğü başkanlık sisteminde bu iki organ birbirlerini denetleyecek ve sistemin aksayan yönlerini ortadan kaldırıp sistemi daha iyi işler hale getirecektir.

Hızlı Karar Mekanizması: Başkanlık sistemini destekleyenlere göre güçlü yetkilerle donatılmış bir başkan değişiklikleri çok çabuk işleme koymakta bu da sistemin hızlı bir şekilde çalışmasına neden olmaktadır.

İstikrar: Başkanlık sisteminde halk tarafından seçilen bir başkanın görevden alınma veya yasama organı tarafından güvensizlik oyu verme gibi bir durum söz konusu olmadığı için bu sistemin uygulandığı yerlerde istikrar ortaya çıkmaktadır⁴³.

Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme organı ayrı ayrı halk tarafından seçimle iş başına gelir. Bu sistemde asıl güç parlamenter sistemin aksine başkanın elindedir. Başkan bu gücünü psikolojik ve hukuki olmak üzere iki dayanak üzerine kurar.

Psikolojik dayanak: Psikolojik dayanak seçim sistemidir. Başkanlık sisteminde başkan halk tarafından seçildiği için parlamentoya karşı minnet borcu altında ezilen boynu bükük bir devlet reisi değildir. Başkan; parlamentonun temsili bir politika adamı değil, kuvvetli bir partinin en önde gelen lideri, şahsi bir görüş ve politikaya sahip, halkın güvenini kazanmış kişidir⁴⁴.

Hukuki dayanak: Başkanlık sisteminde başkanın yüksek otoritesinin ikinci en önemli unsuru olan hukuki dayanak ise anayasa ve devlet teamülüdür. Bu sistemde

⁴²Murat Aktaş, Bayram Coşkun, *Başkanlık Sistemi*, (Ankara: Liberte Yayınları, 2015), s. 28.

⁴³Yunus Göksu, *Başkanlık Sistemi Niçin Gerekli?*, (İstanbul: Cinius Yayınları, 2016), s. 117.

⁴⁴Göksu, *Başkanlık Sistemi Niçin Gerekli?*, s. 118.

başkan özel yetkilerle donatılmış ve yetkilerinin kaynağı da anayasa olmuştur. Yine bu sistemde İngiltere’de olduğu gibi “Kral hüküm etmez, saltanat sürer” hükmü yerine “Kral hükümet eder saltanat sürmez” anlayışı benimsenmiş ve başkanın sadece devlet törenlerine katılmak, resmi geçitlerde selamlanmak gibi sembolik yetkileri olmadığı aksine başkanın en yetkili kişi olduğu ve bu yetkilerini de sekreterleri yani bakanları ile birlikte yürüttüğü belirtilmiştir⁴⁵.

Başkanlık sisteminin uygulandığı yerlerde seçimlerle bir başkan bir de parlamento seçilir. Bu sistemde dikkat edilmesi gereken hususlardan şüphesiz bir tanesi başkan ve parlamento seçimlerinin farklı tarihlerde yapılmasıdır. Seçimlerin farklı tarihlerde yapılması ile birlikte parlamento ve başkanın farklı görüşlerden olmasının önünü açmakta böylece bir denge fren mekanizmasının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu sistemin uygulandığı ülkelerde genellikle iki turlu seçimler yapılmaktadır. Sistemin uygulandığı ülkelere baktığımızda her ne kadar iki turlu seçim sisteminin benimsenmiş olduğu görülse de şüphesiz tek turlu seçimlerin uygulandığı ülkelerde vardır. Bu ülkelere örnek olarak Meksika gösterilebilir⁴⁶. İki turlu seçimlerin uygulandığı ülkelere bakıldığında ise karşımıza çıkan en önemli özellik şüphesiz ülke içerisinde parçalanmışlığın önlenmesi ve aşırı uçta yer alan iki adayın ilk oylamada sınırlarını görmelerini sağlaması ve ikinci turda diğer seçmenlere de hitap edecek propagandalar ortaya çıkarmasıdır⁴⁷.

Başkanlık sisteminde hükümet parlamenter sistemde olduğu gibi oy çokluğuna veya parlamento çoğunluğuna bağlı değildir. Hükümet üyeleri doğrudan doğruya başkan tarafından parlamento dışından seçilir ve yine başkan tarafından görevden alınır. Başkan tarafından seçilen bakanlar doğrudan başkana bağlı olup parlamenter sistemde olduğu gibi geniş yetkilere sahip olmayıp adeta başkanın danışmanı niteliğindedirler. Bu sebeple hükümet üyeleri uygulama da “bakan” diye değil “sekreter” diye adlandırılırlar⁴⁸. Bu özelliğin aksine başkanlık sisteminin uygulandığı Arjantin gibi bazı ülkelerde bakanların doğrudan devlet başkanına değil de kendi aralarında seçtikleri bir kişiye bağlı olmaları ve bu kişiye bazı özel yetkilerin verilmesi

⁴⁵Burhan Kuzu, *Her Yönü İle Başkanlık Sistemi*, (İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2010), s. 22.

⁴⁶Tuncer Bal, *Meksika’da Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, TUIÇ Akademi, Mart 2015, <http://www.tuicakademi.org/meksikabaskanlik-sistemi-ve-turkiye-tuncer-bal/> (Erişim Tarihi: 2.11.2017).

⁴⁷Nebi Miş, Burhanettin Duran, *Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi*, (Ankara: SETA, 2017), s.162.

⁴⁸Namık Kemal Öztürk, Hüseyin Kurt, *Amerikan Başkanlık Sistemi, Başkanlık Sistemi*,(Ankara: Liberte Yayınları, 2015), s. 59-60.

gibi bir takım farklı uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Kabine şefi olarak adlandırdıkları bu kişi başkan, bakanlar ve yasama organı arasında bir nevi koordinatör görevi icra etmiştir⁴⁹.

Başkanlık sisteminde, bakan olarak seçilen kişilerin oy hakkı bulunmamaktadır. Bakanların oy hakkının bulunmaması ve başkanın danışmanı, sekreteri gibi görev yapmaları bu sistemde bakanların önemli bir yeri olmadığını ortaya koymaktadır. Başkanlık sisteminin ortaya çıktığı ABD incelendiğinde ilk dönemlerde Dışişleri, Hazine, Savaş ve Devlet Bakanları olmak üzere dört bakanlık belirlendiği görülmektedir. ABD’de bu dört bakanlık içinde en önemlisi olarak Dış İşleri Bakanlığı görülmektedir. Çünkü Dışişleri Bakanlığı, başkanlığa geçmek için bir basamak olarak görülmektedir. Başkanlık sisteminde başkan gibi bakanlarında parlamento tarafından denetlenmesi ve düşürülmesi mümkün değildir. Başkan halk tarafından seçildiği için ayrıca bir güvenoyu almasına gerek yoktur. Parlamenter sistemin uygulanmasında anayasanın gerekli olmadığı ancak başkanlık sisteminin doğrudan doğruya bir anayasa ürünü olduğu unutulmamalıdır⁵⁰. Başkanlık sisteminin anayasanın ürünü olduğunu Amerikan anayasasının fikir babası Thomas Jeferson şu sözler ile nitelendirmiştir:

“Bizim uğrunda mücadele ettiğimiz hükümet seçimli bir despotizm olmayıp, bir yandan özgürlük ilkelerine dayanan ama aynı zamanda güçlerin farklı organlar arasında bölünmesini ve dengelenmesini gerektiren bir hükümet idi; öyle ki, diğerleri tarafından fiilen dengelenip kısıtlanmadan, hiçbir güç kendi hukuki sınırlarını aşmamalıdır.”⁵¹

Başkanlık sisteminde yürütme göreve geldikten sonra azledilememesinden dolayı, hükümetin politikalarına istikrar kazandırıp sürekliliğine neden olmaktadır. Bu durum ulusal yararın gerektirdiği durumlarda hükümetin tarafsız, sınıflar üstü politikalarının uygulanması kolaylaşmıştır. Bu sistemde parlamento üyeleri oylarını kullanırken hükümetin düşme endişesinden kurtulduğu, yine parti disiplini ve sınıf çıkarları yerine vicdanlarının sesine kulak vererek hukuka uygun kararlar verilmesinin önünün açıldığı görülmektedir. Başkanlık sisteminde parlamentonun yürütmeyi feshedememesi gibi olgular istikrar sağlıyor gibi gözükse de bu görüşe karşı çıkan anayasa hukukçuları da yer almıştır. Onlara göre görevini yerine getirmeyen ve

⁴⁹Halit Tunçkaşık, Siyasi İstikrar İle Demokratik Kurumsallaşma Arasında Denge Arayışı: Arjantin Başkanlık Sistemi, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemi*, (Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2017), (ss. 85-152), s. 99-101.

⁵⁰Beriş, *Siyasal Düzenin Sınırları*, s. 166-168.

⁵¹Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*,(Ankara: Siyasal Kitapevi,1997),s.172-173.

devletin çıkarları için çalışmayan bir hükümetin denetlenememesi ve görevine son verilememesi çeşitli mekanizmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle devlet içersin de böyle bir kaosun görüldüğü durumlarda ortaya çıkan ve hükümeti ortadan kaldıran darbeler ve demokratik olmayan yöntemler sistemin istikrar getiriyor değerlendirmesine yapılan en önemli eleştiridir⁵².

Başkanlık sisteminde başkanın görevini yapmasına engel bir durum ortaya çıktığı zaman başkanlık görevini yürütmek üzere başkanla birlikte bir başkan yardımcısı seçilmektedir. Bir kişinin başkan yardımcısı seçilebilmesi için başkanda bulunan özelliklerinin bazılarına sahip olması gerekir. Başkan yardımcısı aynı zamanda senatoya da başkanlık etmektedir. Başkan yardımcısı bu görevi düzenli olarak yerine getiremeyeceği için senato kendisine başkan seçmektedir. Başkanlık sisteminin uygulandığı ilk dönemlerde başkan yardımcılığı makamı pek önemsenmez iken süreç içerisinde başkanının vefatı ile boşalan başkanlık koltuğuna başkan yardımcısının geçmesi bu makamın öneminin artmasına neden olmuştur. Roosevelt'in ölümü ile yerine Truman, Kennedy ölümü ile Johnson bu şekilde başkan olmuştur. Başkan yardımcılığı makamında bir boşalma olması durumunda ise başkan bir başkan yardımcısı atamakta ve başkan yardımcısı kongrenin her iki tarafının oyunu alarak göreve başlamaktadır. ABD başkanlık sisteminde başkanın görev süresi 4 yıl olacağı düzenlenmiş ve bir kişinin en fazla iki kez başkan seçilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu sistemde yürütme organının ihtiyaç duyduğu tüm atamalar başkanın onayı ile yapılmaktadır. Başkan ordunun başkomutanıdır ve silahlı kuvvetlerin ne şekilde kullanılacağına karar vermektedir. Parlamenter sistemde devlet başkanı yasama, yürütme ve yargı organlarının üstünde ve bunların uyumlu bir şekilde çalışmasından sorumlu iken başkanlık sisteminde başkan sadece yürütme organının işleyişinden sorumludur⁵³.

Başkanlık sisteminde kanun çıkarmakla görevli organ yasama organı yani parlamentodur. Bu sistemde Başkan parlamentoyu kanun yapmaya zorlayamaz ve kanun teklif edemez. Başkanın kanun teklif etme yetkisi olmadığı gibi başkan yardımcısı ile bakanlarında kanun teklif etmeye hakları yoktur. Ayrıca bakanların parlamento da yerleri olmamakla birlikte kanun tekliflerinin görüşüldüğü sırada dinleyici olarak katılabilirler. Başkanlık sisteminde dikkat edilmesi gereken önemli

⁵²Yüzbaşı, *Bir Demokratik Hükümet Sistemi Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi*,s.42.

⁵³Günel, *Hükümet Sistemleri ve Türkiye'de Başkanlık Sistemi Arayışları*, s. 31-42.

hususlardan bir tanesi de başkanın kanun teklif edemeyeceği ancak el altından yada mesaj yollayarak parlamentoyu etkileyebilmesi ve böylelikle kendi istediği kanunların meclisten geçmesini sağlamasıdır. Yine başkanlık sisteminin bu özelliğinden dolayı sistemin uygulandığı ülkelerde istikrar sağlanması için başkan ve parlamento çoğunluğunun aynı görüşten olmasına dikkat edilmiştir⁵⁴.

1.1.4.4. Yarı-Başkanlık Sistemi

Yarı-başkanlık sistemi ilk defa İkinci Dünya Savaşından sonra Fransa'da ortaya çıkmıştır. Fransız devriminden sonra ortaya çıkan iç karışıklıklarla boğuşmak zorunda kalan Fransa'da ordunun baskısı üzerine başkan Rene Coty, İkinci Dünya Savaşının önemli isimlerinden Charles Gaulle'yi başbakanlık yapmak üzere görevlendirmiştir. Gaulle görevi sistemde değişiklik yapmak üzere altı ay süreyle kendisine geniş yetkiler verilmesi şartıyla kabul etmiştir. Bunun üzerine bir reform sürecine giren Fransa Amerika'da uygulanan başkanlık sistemi yerine kendi ülkesinin dinamiklerine uygun bir sistem olarak yarı-başkanlık sistemini ortaya çıkarmıştır⁵⁵.

Yarı-başkanlık sistemi temel olarak Fransa'da 5. Cumhuriyet Döneminden sonra uygulanmaya başlamıştır. 1958 Fransız Anayasası 1962 yılında değiştirilmiş ve bu değişiklikle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulü benimsenmiştir. İlk kez Weimar Cumhuriyeti'nin uyguladığı bu model, iki kutuplu yürütme, bölünmüş yürütme, parlamenter başkanlık cumhuriyeti, yarı-başkanlık hükümeti, yarı-parlamenter sistem olarak farklı kavramlar ile tanımlanmıştır. Bazı yazarlar ise yürütme gücünün halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı ile bakan ve kabinenin gücüne göre başbakanlı başkanlık ve başkanı parlamenter sistem olarak tanımlanmıştır. Ancak genel kabul gören tanım yarı-başkanlık sistemi tanımıdır. Yarı-başkanlık sistemini parlamenter sistem ile başkanlık sistemi arasında gidip gelme olarak tanımlayan Duverger'e göre sistemi ortaya çıkmasında etkili olan yasama ve yürütme organının temel işleyişidir. Parlamentosunun cumhurbaşkanı destekleyip desteklememesi durumunda ortaya çıkan bu gidip gelme durumu ortaya yarı-başkanlık sistemini çıkarmıştır. Yine Duverger bir sistemin yarı-başkanlık olarak tanımlanması için cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, cumhurbaşkanının birtakım önemli

⁵⁴Kuzu, *Her Yönü İle Başkanlık Sistemi*, s. 33-34.

⁵⁵Türkkaya Ataöv, *Federasyon, Başkanlık, Yarı-Başkanlık*, (İstanbul: Destek Yayınevi, 2011), s. 173-180.

yetkilere sahip olması, yasamanın güvenine dayanan bir başbakan ve bakanların yürütme organı olması temeline dayandırmaktadır.⁵⁶.

Yarı-başkanlık sisteminin en önemli özelliklerinden bir tanesi de şüphesiz devlet başkanının halk tarafından seçilmesi ve geniş yetkilere sahip olmasıdır. Fransa'da uygulanan yarı-başkanlık sisteminde yürütme organı devlet başkanı ve bakanlar kurulu olmak üzere iki başlı olarak düzenlenmiştir. Bu sistemde devlet başkanı geniş yetkilere sahip olması ve bakanlar kurulunun parlamentonun güvenine dayanması sistemi farklı kılan temel iki özelliktir. Yarı başkanlık sisteminde devlet başkanının geniş yetkilere sahip olduğu, istediği her şeyi de yapabiliyor anlamını ortaya çıkarmamaktadır. Örneğin devlet başkanı parlamentoyu şartsız feshetme yetkisine sahip iken başbakanı ve bakanları azletme yetkisine sahip değildir. Ayrıca bu sistemde devlet başkanının düşürülmesi durumu söz konusu olmayıp ancak başkanın istifası ile görevi sona ermektedir⁵⁷.

Sistemin uygulandığı Fransa'ya bakıldığında başkan ve parlamento seçimlerinin farklı zamanlarda yapıldığı, başkanının doğrudan seçmenler tarafından seçildiği ve yürütme gücünü başbakan ile paylaştığı görülmektedir. Yarı-başkanlık sisteminde halkın oyu ile seçilen cumhurbaşkanının parlamento içinde en çok oy almış olan kişiyi başbakan olarak seçme görevi tanınmıştır. Bu sistemde başbakanın tıpkı parlamenter sistemde olduğu gibi meclis içinden seçilmesi zorunlu iken bakanların genellikle meclis dışından teknokratlardan seçildiği görülmektedir. Nitekim parlamenter sistemden ayrılan bu özellikte bakan seçilen parlamento üyelerinin parlamento üyeliğine son verilmesi dışarıdan bakan atama durumunu ortaya çıkarmaktadır. Yine yarı-başkanlık sisteminde başbakanın güvenoyu alma gibi bir zorunluluğu yok iken teamülü olarak parlamentodan güvenoyu aldığı görülmektedir. Nitekim bu özellikte yarı-başkanlık sistemi ile parlamenter sistem arasındaki önemli farklılardan bir tanesidir⁵⁸.

Fransa da ortaya çıkan yarı başkanlık sistemi zamanla dünyanın çeşitli ülkelerinde uygulanmaya başlamıştır. Yarı başkanlık sisteminin işleyiş açısından farklılıklar olsa da Rusya, Finlandiya, Avusturya, Portekiz, İzlanda ve İrlanda gibi ülkelerde uygulanmaktadır. Uygulamada görülen farklılıklar açısından

⁵⁶Serap Yazıcı, *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), s. 77.

⁵⁷R. Onur Erim, *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Demokratik Yönetim Biçimlerine Türkiye Katkısı*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), s. 52.

⁵⁸Burhan Aykaç, Şenol Durgun, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, (Ankara: Binyıl Yayınevi, 2012), s. 119-127.

değerlendirildiğinde Avusturya, İrlanda ve İzlanda da devlet başkanı sembolik yetkilere sahip iken asıl yetki başbakandadır. Rusya dışındaki ülkelerde ise devlet başkanı ve başbakan farklı güç dengesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yarı başkanlık sisteminin uygulandığı ülkeler arasında Rusya sayılsa da aslında demokrasi sorunları nedeniyle hükümet sistemi tasnifinde Rusya yarı başkanlık sistemi olarak değerlendirilmemektedir⁵⁹.

1.1.4.5. Meclis Hükümeti Sistemi

Meclis hükümeti sisteminin temelleri İngilizlerin ünlü devrim olarak adlandırdıkları Bill Of Rights ismi ile bilinen haklar yasasına dayanmaktadır. Bu haklar yasası İngiliz anayasasının temel kuralı olan parlamentonun üstünlüğü kuralını benimsemiştir. 13 Şubat 1689'da tahta geçen William ve Mary haklar bildirisini kabul etmişlerdir. Bu bildiri ile monark parlamentoya bağlılığını kabul etmiştir. İlerleyen süreçte kralın parlamentonun yaptığı yasalara karşı gelemeyeceği kabul etmesi ile parlamentonun etkisi giderek artmıştır. İngiltere'de parlamentonun üstünlüğü bütün Avrupa ülkelerinden daha önce kabul edilmiş olmasına rağmen tam anlamıyla meclis hükümeti sistemine geçilememiştir. Bunun en önemli nedeni olarak İngiltere'nin monarşiyi koruması gösterilebilir. Meclis hükümeti kıta Avrupa'sında ilk kez Fransız devriminde anayasal ve demokratik bir hükümet biçimi olarak düşünülmüş, Fransa'da konvansiyon tarafından 24 Haziran 1793 Anayasası'nda öngörülmüş ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu sebeple meclis hükümeti sistemi "gouvernement conventionnel" olarak da bilinmektedir⁶⁰.

Parlamente sistem, başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemi kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanırken meclis hükümeti sistemi bu sistemlerin tam tersini yani kuvvetler birliği ilkesini benimsemiştir. Meclis hükümeti sisteminde yasama ve yürütme görevi meclise yani parlamentoya bırakılmıştır. Bu sistemde yasama gücü halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşmaktadır. Bazı siyaset bilimciler meclis hükümeti sistemini uygulayan demokratik bir ülke olmamasını gerekçe göstererek bu sistemi tarihsel bir kategori olarak gösterirken bazı siyaset bilimciler ise bu sistemin

⁵⁹Yüzbaşı, *Bir Demokratik Hükümet Sistemi Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi*, s. 63-71.

⁶⁰Mehmet Turhan, *Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı)*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Yıl: 1991, Cilt: 46, Sayı: 1, s. 454-456 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/38237>(Erişim Tarihi 18.9.2017).

İsviçre’de uygulandığını belirterek tarihsel kategori içinde yer almadığını belirtmektedirler⁶¹.

Meclis hükümeti sistemi Jean-Jacques Rousseau tarafından dile getirilen egemenliğin tekliği ve bölünmezliği ilkesine dayanmaktadır. Egemenliğin bölünmeyeceğini dile getiren Rousseau bu durumda devlet yönetiminin de tek bir elde toplanması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre yasama yürütme ve yargı tek bir organa verilmeli böylelikle egemenliğin tek elde toplanması sağlanmalıdır. Devlet içerisinde halkın temsilcilerinden oluşan meclisin yetkili olması gerektiğini belirterek meclis hükümeti sisteminin temellerini atmıştır. Meclis hükümeti sistemi genellikle olağanüstü ve krizli dönemlere özgü bir hükümet biçimidir⁶².

Konvansiyonel sistem de denilen meclis hükümeti sisteminde asıl yetkili organ meclistir ve bu sistemde yasama organı tek meclisli yapıya sahiptir. Meclis kendi çıkarmış olduğu kanunları yine kendi içinden seçerek oluşturduğu icra vekilleri heyeti ile uygulamaktadır. Meclisin seçmiş olduğu bu icra vekilleri heyeti yürütme görevini yerine getirmektedir. Meclisin yürütme üzerinde denetimi sınırsızdır. Meclis yürütme tarafından alınan kararları iptal edebilir veya değiştirebilir. Bu sebeple meclis hükümeti sisteminde meclis sürekli olarak toplantı halindedir. Bu duruma meclisin “istimrarı ilkesi” denir. Meclis hükümeti sisteminde yürütmeden teknik bir görev olarak söz edilse de bağımsız bir yetki olarak söz edilemez. Ali Fuat Başgil’e göre: Yürütmenin yasama organından ayrı bir varlığı ve kendine özgü bir kimliği yoktur. Yürütme tamamıyla meclisin emri, işaret ve kontrolü altında bulunur⁶³.

Meclisin sürekli olarak çalışması ve kendisini yine kendisi feshetmesi asıl yetkili organ olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sistemde ayrıca bir devlet başkanı ve başbakan olmayıp meclis başkanı devlet başkanı görevini yerine getirmektedir. Yine meclis kendi içerisinde seçtiği icra vekilleri heyetini kendisi görevden alabilmekte ve bu kişiler meclise karşı bireysel olarak sorumlu tutulmaktadırlar. Meclis hükümeti sisteminde yasamanın yürütmeye karşı üstünlüğü söz konusu iken bu üstünlüğün zamanla yürütme tarafından ele geçirilmesi ile sistem diktatörlüğe dönüşme tehlikesini içerisinde barındırmaktadır. Genel olarak incelediğimizde meclis hükümeti sisteminin

⁶¹Günel, *Hükümet Sistemleri ve Türkiye’de Başkanlık Sistemi Arayışları*, s. 56-57.

⁶²Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 88.

⁶³Mehmet Turhan, *Meclis Hükümeti(Konvansiyon Kuramı)*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Yıl: 1991, Cilt: 46, Sayı: 1, s. 456-458 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/38237>(Erişim Tarihi 18.9.2017).

en zayıf yanı olarak görülen bu özelliğidir. Sistemin güçlü yanı ise iyi bir şekilde işlediği zaman yüksek kalitede bir demokrasi ortaya çıkarmasıdır⁶⁴.

Meclis hükümeti sisteminde yürütme asıl olarak yasama organı içerisinden çıkmakta ve yine yasama organına karşı sorumlu olmaktadır. Yürütme üyelerinin asıl olarak yasama organına karşı bireysel sorumluluğu olup kolektif açıdan bir sorumluluk söz konusu değildir. Meclis hükümeti sisteminde kanun yapmak ile görevli organ yasamadır. Yürütme yasamanın çıkarmış olduğu kanunları uygulamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise yürütme organının birlikte hareket edemeyip kanunun çıkaramaması, yasama organının ilgili kanunu uygulamakla meclis içerisinden birisini seçmesidir. Kanunu uygulamakla görevli kişilerin kanunun çıkarılması sırasında oylamaya katılmadığı gibi görüş de sunamaması bu sistemin önemli bir özelliğidir. Parlamenter sistemde önemli bir argüman olan kabine dayanışmasının meclis hükümeti sisteminde olmaması bu sistemi diğerlerinden farklı kılan önemli bir özelliktir. Meclisin almış olduğu kararların yine vekiller tarafından uygulanması şüphesiz vekilleri meclisin birer memuru ve ajanı konumuna sokmaktadır. Yine bu sistemde yürütme organı incelendiği zaman yürütme faaliyetini sürdüren kişilerin meclisin itaatkar memurları olduğu görülmekte ve parlamentonun siyasal programına uymayanların yine meclis tarafından azlolunabileceği şüphesiz bu kanyı çok iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Meclis hükümeti sisteminin en temel özelliklerinden bir tanesi de yürütme organı üyelerinin yani bakanların istifa haklarının olmamasıdır. İsviçre’de halen daha uygulanmakta olan bu özellik yürütme üyelerinin meclise baskı yapma unsurunu ellerinden almaktadır. Yürütme organının meclis üzerinde etkili olabilecek hiçbir hukuki fonksiyonu yoktur. Yürütme organı meclisin toplantılarını erteleyemeyeceği gibi meclisi de fesih edemez⁶⁵.

Meclis hükümeti sisteminde genellikle yargı organından bahsedilmez. Genel olarak egemenliğin bölünemeyeceği ve tek elde toplanacağı anlayışı çerçevesinde ortaya çıkan bu sistemde yargı organının görevlerinde yasama yani meclis yerine getirmektedir. Örneğin 1921-1924 yılları arasında Türkiye’de uygulanan meclis hükümeti sisteminde yargı görevi meclisin kendi içerisinden seçtiği kişilerden

⁶⁴Erim, *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Demokratik Yönetim Biçimlerine Türkiye Katkısı*, s.38-42.

⁶⁵Erim, *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Demokratik Yönetim Biçimlerine Türkiye Katkısı*, s. 38-41.

oluşmaktaydı. Meclis tarafından seçilen ve meclise tabi olan bu kişiler yargılama görevlerini istiklal mahkemeleri adı altında yerine getirilmiştir⁶⁶.

Meclis hükümeti sistemi 1792-1795 tarihleri arasında Fransa'da, Birinci Dünya Savaşından sonra Weimar Döneminde bütün Alman eyaletlerinde, Baltık ülkelerinde (Latvia, Litvanya ve Estonya'da) ve Avusturya da, 1921-1924 tarihleri arasında da Türkiye de uygulanmıştır. Günümüzde bakıldığında ise İsviçre Federal Konseyinin üyelerinin tek tek parlamentodan seçilmesi ve parlamentonun birinci yetkili organ olması sistemin meclis hükümeti olduğunu gösteren özellikler arasındadır⁶⁷.

Meclis hükümeti ile ilgili değerlendirmelerde bulunan Kemal Gözler, bu sistemin uygulandığı yerlerde diktatörlüklerin görüldüğü veya sistemin çok çabuk diktatörlüğe yol açabileceğini belirtmiştir. Bu tezini Fransa ve Türkiye üzerinden temellendiren Gözler 1792-1795 yıllarında Fransa'da uygulanan konvansiyonel sistemde, parlamentoya Kamu Selameti Komitesi hâkim olmuş ve terör estirmiştir. Yine 1921 Teşkilat-ı Esasiye döneminde İcra vekilleri heyetinin meclis karşısında üstünlüğü ele geçirdiğini örnek göstererek sistemin diktatörlükleri ortaya çıkarmaya açık olduğunu ifade etmiştir⁶⁸.

Meclis hükümeti sisteminin özelliklerini kısaca anlattıktan sonra sistemin tanımlama karmaşasının açıklanmasını yerinde bulduk. Hükümet sistemleri üzerine çalışmalar yapan bazı yazarlar; meclis hükümeti sisteminden ayrı bir hükümet sistemi olarak bahsetmeyerek parlamenter sistemin bir unsuru olduğuna dikkat çekmişlerdir. Şüphesiz bu kişiler arasında Mirkine-Guetzevitch gelmektedir. Meclis hükümeti sistemini ayrı bir hükümet sistemi olarak saymayan yazarlara göre bu sistemi çoğunluğun hükümeti olma özelliği ile parlamenter sisteme benzetmektedirler. Ayrıca meclis hükümeti sisteminde bakanlara güvensizlik oyu vererek onları istifaya mecbur etmesi ve görevden alması gibi özellikler açısından da parlamenter sisteme benzemektedir. Meclis hükümeti sistemini parlamenter sisteme benzeten Guetzevitch bu sisteme adını veren Fransız Konvansiyon yönetimi sırasında siyasal iktidarı kendisinin de toplayan Kamu Selameti Komitesinin gerçek bir parlamenter rejim hükümetine benzediğini ve çalışmalarını da parlamenter sisteme uygun olarak yerine getirdiği örnek olarak göstermiştir. Meclis hükümeti sisteminin temelde parlamenter sistemden farksız olduğu görüşünü benimsemeyen birçok anayasa hukukçusu da, bu

⁶⁶Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 89.

⁶⁷Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s. 23.

⁶⁸Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 90.

sistemin tanımlanmasının zor olduğunu ifade etmektedir. Meclis hükümeti konusunda en geniş incelemelere sahip olan Paul Bastid, meclis hükümeti olarak kabul edilen sistemlerin birbirlerine benzemediğini belirterek sistemin tanımlanmasının güçlüğüne kanıt göstermiş, bu kanısını da meclis hükümeti deyimi çok farklı rejimlere uygulanmaktadır görüşü ile temellendirmiştir. Sisteminin genel özelliklerinin farklılıklar göstermesi de bu sistemin tanımlanmasını güçleştiren önemli unsurlar arasında gösterilmiştir⁶⁹.

1.1.4.6. Farklı Hükümet Sistemleri

Günümüzde hükümet sistemlerinin işleyiş şekline bakıldığında uygulamada farklı hükümet sistemlerinin de karşımıza çıktığı görülmektedir. Hükümet sistemleri üzerine araştırma yapan bazı düşünürler meclis hükümeti sisteminin olağanüstü koşullarda uygulandığı ve rağbet görmediği bir hükümet sistemi olduğunu vurgulamışlardır. Farklı hükümet sistemlerinin de karşımıza çıkacağını dile getiren Shugart bu sistemleri beş farklı kategoride toplamıştır. Bunlar⁷⁰:

- Saf başkanlık sistemi
- Saf parlamenter sistem
- Başbakanı başkanlık sistemi
- Başbakanı parlamenter sistem
- Başkanlı parlamenter sistem

Saf başkanlık sistemi, saf parlamenter sistem ve başbakanı başkanlık sistemi önceki başlıklar altında geniş bir şekilde işlendiği için burada ayrıca işlenmeyecek olup kısa hatırlatmalar yapılarak konumuza devam edilecektir. Saf başkanlık sisteminin Amerika Birleşik Devletleri'nde, saf parlamenter sistemin İngiltere'de, başbakanı başkanlık sisteminin ise Fransa'da uygulandığını ifade ederek konumuza devam ediyoruz. Burada dikkat etmemiz gereken başbakanı başkanlık sisteminin yarı-başkanlık sistemi olduğunun bilinmesidir.

⁶⁹Ergun Özbudun, *Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuki Niteliği*, s. 476-482 <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Ergun-%C3%96ZBUDUN-T%C3%BCrkiye-B%C3%BCy%C3%BCk-Millet-Meclisi-H%C3%BCk%C3%BCmetinin-Hukuk%C3%AE-Niteli%C4%9Fi.pdf> (Erişim Tarihi 18.9.2017).

⁷⁰Erdal Onar, *Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Sayı: 77, Nisan 2005, s. 76.

1.1.4.6.1. Başkanlı Parlamenter Sistem-Süper Başkanlık Sistemi

Bu sistemde cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmekte ve güçlü yetkilere sahip olmaktadır. Başbakan ve bakanlar kurulu üyeleri hem cumhurbaşkanına hem de yasama organına karşı sorumlu olup bu özellik bakanlar kurulunu azletme yetkisini hem cumhurbaşkanına hem de yasama organına tanımıştır. Başkanlı parlamenter sistem geçmişte Weimar Almanya'sı günümüzde ise Rusya Federasyonunda uygulanmaktadır⁷¹.

Başkanlı parlamenter sistem Fish tarafından süper başkanlık sistemi olarak da tanımlanmış olup sistemin en bilinen örneği Rusya'dır. Bu sisteme süper başkanlık yada başkanlı parlamenter sistem denilmesinin en önemli nedeni ise şüphesiz devlet başkanının olağanüstü yetkiler ile donatılmış olmasıdır. Gerçekten Rusya Federasyonu anayasasına baktığımızda devlet başkanının olağanüstü yetkilere sahip olduğu çok açık bir şekilde görülmektedir.

1.1.4.6.2. Başkanlı Parlamenter Sistem

Başkanlı parlamenter sistem de de cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Bu sistem de yasama organına karşı sorumlu olan bir başbakan ve bakanlar kurulu bulunmaktadır. Cumhurbaşkanının sınırlı yetkiye sahip olduğu bu gibi sistemlerde yürütme fonksiyonu başbakan ve bakanlar kurulu tarafından yerine getirilmektedir. Başkanlı parlamenter sistem İrlanda Cumhuriyeti, Slovakya ve Bulgaristan da uygulanmaktadır. Levent Gönenç'e göre parlamenter sistemin bütün özellikleri sabit tutulup devlet başkanının halk tarafından seçilmesi ile ortaya çıkan sisteme başkanlı parlamenter sistem denir. Gönenç'e göre bu sisteme parlamenter sistem denilemez, çünkü parlamenter sistemde devlet başkanı halk tarafından seçilmez. Yine bu sisteme yarı-başkanlık sistemi de denilemez, çünkü bu sistemde devlet başkanının yetkileri yarı-başkanlık sisteminde olduğu kadar geniş değildir⁷².

Başkanlı parlamenter sisteminin yukarıda yapılan ayırımına katılmayan yazarlarda vardır. Bu yazarlar arasında şüphesiz en önemlisi Sartori'dir. Sartori başkanlı-parlamenter sistem ayırımını benimsememekte, yetkisi bulunmayan bir

⁷¹Erdal Onar, *Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Sayı:77, Nisan 2005, s.75-76.

⁷²Levent Gönenç, *Hükümet Sistemi Tartışmalarında "Başkanlı Parlamenter Sistem" Seçeneği*, *Güncel Hukuk Dergisi*, Sayı: 44, s. 39-43.

cumhurbaşkanının halk tarafından seçiliyor olmasının bu sistemi parlamenter sistem olarak tanımlanmasına engel olmayacağını belirtmektedir. Yine başkanlı-parlamenter sistem ayrımına katılmayan bir diğer isimde Elgie'dir. Elgie'ye göre cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği ve yasama organına karşı siyasal sorumluluğu bulunan başbakan veya bakanlardan oluşan sistemleri yarı-başkanlık sistemi olarak tanımlamış ve başkanlı-parlamenter sistemin tanımlamasının yanlış olduğunu belirtmiştir⁷³.

1.1.4.6.3. Alternatif Başkanlık veya Aralıklı Başkanlık

Alternatif veya aralıklı başkanlık sistemi ünlü düşünür Sartori tarafından ortaya atılmış bir görüştür. Bu sistem aslında cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği bir parlamenter sistem olarak düşünülmüştür. Dört yıllık bir yasama dönemi için bir, beş yıllık bir yasama dönemi için iki hükümet krizi yaşanmadığı müddetçe bu sistemin işleyeceği belirtilmiştir. Bu sistemde hükümetin düşmesi durumunda yasama döneminin geri kalan süreci için başkanlık sistemi uygulanacağı ve dönem sonunda parlamenter sisteme geçileceği belirtilmiş olup ilk defa bir sistemde hükümet krizine karşı önlem alınmıştır. Bu sistemin en önemli yanı ise yasama organının başkanlık sistemini getirmekten kaçınacağı ve etkin olmayan hükümetin yasama organı tarafından düşürülmemesi gösterilmektedir. Ayrıca yine bu sistemin uygulandığı ülkelerde yaşanan hükümet krizi sonrasında, başkanın bir süredir kullanmış olduğu geniş yetkileri yasama organına devretmek istememesinin yeni bir kriz doğuracağıdır.⁷⁴

1.2. Türk Hukukunda Anayasal Gelişmeler ve Hükümet Sistemleri

1.2.1. Anayasal Belgeler

1.2.1.1. Sened-i İttifak

Kabakçı Mustafa'nın ayaklanması sonucunda tahttan indirilen III. Selim'in yerine IV. Mustafa geçmiştir. Tahttan indirilen III. Selim'i tekrar tahta geçirmek için

⁷³Erdal Onar, Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?, *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*, Sayı:77, Nisan 2005, s.75-76.

⁷⁴Erdal Onar, *Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir ?*, s. 75-76.

harekete geçen Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a yürümüş bunun sonucunda III. Selim öldürülmüştür. III. Selim'in öldürülmesinin ardından tahtta II. Mahmut çıkmış, Alemdar Mustafa Paşa'da sadrazam olmuş ve devletin otoritesi İstanbul'da tekrar kurulmuştur. İstanbul'da kurulan otorite taşrada sağlanamamış bu dönemde Ayanlar Anadolu'da ve Rumeli'de bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Taşrada yaşanan bu sorunları ortadan kaldırmak amacıyla Anadolu ve Rumeli Ayanlarını İstanbul'a davet eden Alemdar Mustafa Paşa Ayanlar ile Kağıthane de toplantı yapmış ve toplantıda alınan kararlar Sened-i İttifak adı verilen belge de toplanmış ve bu belge Sadrazam, Şeyhülislam, Vezirler ve Ayanlar tarafından imzalanmış, ardından 7 Ekim 1808'de Padişah II. Mahmut tarafından onaylanmıştır⁷⁵.

Sened-i İttifak'ın kabul edilmesiyle birlikte anayasacılık süreci başlamış ve Sened-i İttifak İngilizlerin on üçüncü yüzyıldaki Magna Carta'sına benzetilmiştir. Sened-i İttifakla birlikte ayanlar kendi haklarını güvence altına almıştır. Ayanlar Sened-i İttifak ile Padişahın otoritesini kabul etmiş, asker toplanması ve gelirlerin tahsili konularında İstanbul Hükümetine yardımcı olacaklarına söz vermişlerdir. Bunun yanı sıra ayanlar Sened-i İttifak ile merkezi devletten gelecek haksız yaptırım ve saldırılara karşı birlikte karşılık verme kararı almışlardır. Yine bu belge ile ayanlar toprak bütünlüğünü koruyacak hükümlere yer verilmiştir. Sened-i İttifak ile birlikte yoksullara ve reayaya asayiş ve vergi konularında haksızlık yapılmayacağı, haksızlıkların İstanbul Hükümeti tarafından giderileceği kabul edilmiş ve Sened-i İttifak'la birlikte Padişahın otoritesinin sınırlandırılabilceği ilk defa ortaya çıkmıştır⁷⁶.

1.2.1.2. Tanzimat Fermanı

Sultan II. Mahmut'un 30 Haziran 1839 yılında ölmesi üzerine yerine Sultan Abdülmecit geçmiştir. Sened-i İttifak ile başlayan modernleşme süreci Sultan Abdülmecid Dönemi'nde de devam etmiş ve devlet sistemi kökten değiştirilmeye çalışılmıştır. Sultan Abdülmecid yönetiminde yer alan Mustafa Reşit Paşa şüphesiz devlet sisteminde köklü değişiklikleri yapan mimarlardan birisi olmuş ve bu dönem Tanzimat Dönemi olarak adlandırılmıştır. Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde yer alan reformcular değişim ve yeniden düzenleme çabalarının yeni dönemde de devam etmesi için çalışmalar yapmışlar ve yine başka bir amaç olarak da

⁷⁵Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 161-162.

⁷⁶Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s. 141-142.

Osmanlı Devletinin Batılı tarzda modernleşmesini sağlayacak çalışmalar yapmışlardır. Bu dönemde ortaya çıkan sorunlardan en önemlisi olan Mısır Sorunu tekrar gün yüzüne çıkmış ve Mısır'da yaşanan olaylar İmparatorluğu yıpratmaya başladığı dönemde Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Hattı Şerifi 3 Kasım 1839'da okunarak Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir⁷⁷.

Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanı ile bütün tebaanın can, mal, ırz ve namusunu korumayı, mahkeme edilmeden kimsenin idam edilemeyeceğini, herkesin mülkiyet hakkına sahip olduğunu ve bu hakkı devletin müdafaa edeceği düzenlenmiştir. Yine Tanzimat Fermanı ile vergilerin belirli oranlara göre ve eşitliğe uygun olarak alınacağı, askerliğin belli süreler içinde yapılacağı ve farklı dinlerden olanlara eşit muamele yapılacağı düzenlenmiştir⁷⁸.

Tanzimat Fermanı ile birlikte temel hak ve özgürlüklerin düzenlenerek, kanunların hazırlanması konusunda yeni bir usul ortaya konmuş olması ve yine fermanın benimsediği diğer özellikler bakımından anayasaya benzemesine karşın Tanzimat Fermanı nitelik olarak bir anayasal belgedir.

1.2.1.3. Islahat Fermanı

Tanzimat Dönemi'nin en önemli belgelerinden birisi olan Gülhane Hattı Hümayunu'nun uygulanması için Tanzimat Fermanı'ndan başka belgelerde çıkarılmıştır. Şüphesiz çıkarılan belgelerden en önemlisi 1856 tarihli Islahat Fermanı'dır.

1839 Tanzimat Fermanı ile kendilerine verilen hakları yetersiz gören Batılı Devletler 1856 Paris Konferansı öncesinde Osmanlı İmparatorluğunu dış tehlikelere karşı korumanın bedeli olarak bir takım yeni haklar istemişler ve Batılı devletlerin bu isteğini yerine getirmek için 1856 yılında Ali Paşa ile İstanbul'daki İngiliz ve Fransız elçileri arasında kararlaştırılarak Islahat Fermanı adında belge hazırlanmıştır. Islahat Fermanı'nın hazırlanma süreci değerlendirildiğinde dış baskı sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Islahat Fermanı'nın ana amacı Müslüman olmayan uyruklarla müslümanlara her yönden eşitlik sağlamak olmuş ve bu yönde adımlar atılmıştır. Özellikle müslüman olmayanların bütün devlet memurluklarına atanabilmelerinin düzenlenmesi, yine Müslüman olmayanların eyalet meclislerine girebilmelerine izin

⁷⁷Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, (Liberte Yayınları: Ankara, 2003), s. 5-6.

⁷⁸Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi(1980-2012)*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), s. 46.

verecek düzenlemeler yapılmak istenmesi, yabancılara ekonomik hak ve kolaylıklar tanınması müslümanlar ile müslüman olmayanları eşitleme yönünde atılan önemli adımlardan bazılarıdır. Tanzimat Dönemi'nde Islahat Fermanı ile müslümanlar ile müslüman olmayanlar arasında eşitliği sağlaması için kanunlar çıkarılmış ve düzenlemeler yapılmıştır. Şüphesiz 1856 yılında çıkarılan Arazi Kanunnamesi'nde yabancılara tanınan haklar ve yine 1867'de yabancılara kentlerde ve kent dışında taşınmaz mal edinme hakkı tanınması eşitliği sağlama yönünde yapılan düzenlemeler olduğunu göstermektedir. Islahat Fermanı ile düzenlenen maddeler incelendiğinde Müslüman halk için herhangi bir düzenleme öngörmediği, ferman ile Müslüman olmayanların hakları düzenlendiği görülmektedir. Bu açıdan ferman genel olarak Hıristiyan milletlerin anayasal gelişmelerinin başlangıcı olarak kabul edilebilir⁷⁹.

1.2.2. Anayasalar

1.2.2.1. 1876 Kanun-u Esasi

Osmanlı devleti döneminde anayasal süreç Meşrutiyetin ilanı ile başlamıştır. Meşrutiyet Dönemi öncesi Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı gibi Padişahın haklarını sınırlandırıp tebaaya haklar verilse de Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı anayasal belge olarak nitelendirilmiş tam anlamıyla anayasal sürece 1876 Kanun-u Esasi ile birlikte geçilmiştir.

Anayasal sürece geçişin en önemli aşaması olan Meşrutiyetin ilanı; I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet olmak üzere iki döneme ayrılarak değerlendirilmiştir. I. Meşrutiyet hazırlıkları Tanzimat Dönemi'nde başlamıştır. Tanzimat Dönemi'nde yaşanan ekonomik ve sosyal başarısızlıklar, sonu alınamayan iç karışıklıklar, artan dış müdahaleler ve baskıcı rejimi ortadan kaldırmak amacıyla yeni arayışlara gidilmiş ve bu arayışlar sonucunda I. Meşrutiyet ilan edilmiştir. I. Meşrutiyetin ilan sürecinde yaşanan gelişmeler ve özellikle bu dönemde toplanacak olan tersane konferansından çıkacak kararlar ile birlikte ortaya çıkan sorunları önlemek amacıyla biran önce anayasa hazırlanmak istenmiştir. Bu dönemde özellikle Mithat Paşa hızlı bir şekilde anayasa hazırlamak için girişimlerde bulunan kişiler arasında yer almıştır. Anayasanın hazırlanma sürecinde üç taslak metin öne sürülmüştür. Bu taslaklar arasında Mithat Paşa tarafından hazırlanan Kanun-i Cedit'te yer almıştır. Mithat Paşa Kanun-i Cedit'te

⁷⁹Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, (İstanbul: YKY Yayınları, 2010), s. 95-97.

güçlü bir hükümdarlık makamı bunun yanı sıra da vekillerin Meclise karşı sorumlu olduğu bir sistem ileri sürmüştür. Ancak Padişah Kanun-i Cedid'i uygun görmemiş ve kabul etmemiştir. Aslında bu döneme bakıldığında Padişahın anayasayı Mithat Paşa'ya mâl etmek istemediği ve bu sebeple de anayasa taslağını reddettiği belirtilmektedir. Padişah Mithat Paşanın ardından Sait Paşa'ya Fransız Anayasalarını çevirtmiştir. Ancak ilerleyen süre zarfından anayasanın bu şekilde hazırlanamayacağını anlayan Padişah anayasa hazırlamakla bir komisyon kurmuş ve bu komisyona Cemiyet-i Mahsusa adını vermiştir. Cemiyet-i Mahsusa iki asker on altı sivil bürokrat ve ulemadan on kişi olmak üzere yirmi altı üyeden oluşmaktadır. Komisyon önceki anayasalardan ve bazı yabancı anayasalardan (Belçika, Polonya, Prusya, vb.) yararlanarak anayasa taslağını hazırlamış ardından sadrazamlığa getirilen Mithat Paşa'nın başkanlığında kurulan Heyet-i Vükela tarafından onay alınmış ve 23 Aralık 1876 tarihinde Padişah tarafından kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur⁸⁰.

1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi ile Abdülhamit önemli kazançlar elde etmiştir. Yasama ve yürütme gücü ile kişi güvenliğini ortadan kaldıran 113. madde bunların en önemlileridir. Kanun-ı Esasi doğrudan doğruya Padişahça atanmış komisyon tarafından hazırlanmış, Heyet-i Vükela tarafından incelenip Padişah tarafından kabul edilmesi aşamalarında halkı temsil eden yasama organı ya da kurucu bir meclis yer almamıştır. Kanun-ı Esasi'nin hazırlanması ve halkoyuna sunulmadan kabul edilmesi değerlendirildiğinde bu metnin hukuki açıdan Padişahın tek yanlı bir işlemi olduğunu ortaya çıkmakta ve Ferman Anayasa tanımlaması ile anılmasına sebep olmaktadır⁸¹.

1876 Kanun-u Esasi'nin ilan edilmesi ile birlikte anayasal sürece geçildiği yönünde dile getirilen söylemler eleştiri konusu olmuştur. Anayasanın hazırlık döneminde oluşturulan komisyon da halkın temsilcilerine yer verilmemesi ve referandum yapılmaması gibi bir takım özellikler bu anayasanın ferman gibi nitelendirilmesine neden olsa da aslında özü itibari ile devletin işleyişine yer veren maddeleri, temel hak ve özgürlükleri içeren maddeleri ve anayasanın korunması açısından anayasa niteliği sergilediği görülmektedir.

Kanun-u Esasi'nin kabul edilmiş sürecinin değerlendirilmesinin ardından anayasanın benimsemiş olduğu hükümet sistemini değerlendirmeye geçecek olursak;

⁸⁰Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 130-133.

⁸¹Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Kitapevi, 2000),s. 19-23.

Kanun-u Esasi'nin 1. maddesinde “*Devleti Osmaniye memalik ve kitaatı hazırayı ve eyaleti mümtazeyi muhtevi ve yek vücud olmâğla hiçbir zamanda hiçbir sebeple tefrik kabul etmez*”. Diyerek Osmanlı devletinin üniter yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. Yine 3. maddesinde “*Saltanatı seniyei Osmaniye hilafeti kübrayı islamiyeyi haiz olarak sülalei âli Osmandan usulü kadimesi veçhile ekber evlada aittir*”⁸². Hükümü ile saltanat makamı vurgulanmış ve saltanatın Osmanlı hanesinden gelen kişilere ait olduğunun belirtilmesi ile hükümet biçimi olarak monarşinin benimsendiği görülmektedir. Yine Kanun-u Esasi'nin 11. maddesinde “*Devleti Osmaniye'nin dini islâm'dır. Bu esası vikaye ile beraber asayiş halkı ve adabı umumiye'i ihlal etmek şartile memaliki Osmaniye de maruf olan bilcümle edyanın serbestii icrası ve cemaati muhtelifeye verilmiş olan imtiyazatı mezhebiyenin kemakân cereyanı Devletin tahdi mayetindedir.*”⁸³ maddesi ile devletin teokratik yapısının devam ettiği açık bir şekilde görülmektedir.

Kanun-u Esasi'de devletin dini ve hükümet şekli açıkça düzenlediği halde egemenliğin kime ait olduğu açıkça belirtilmemiştir. Ancak Kanun-u Esasi'nin hazırlanmasında etkili olan Fransız Anayasa'sının kral egemenliğini vurguladığı göz önüne alındığında Kanun-u Esasi'nin de egemenliğin gücü olarak hükümdarı benimsemiş olduğu görülmektedir. Kanun-u Esasi'nin hazırlanmasından önceki süreçte Padişah egemenlik hakkını monarşi geleneklerinden ve dinsel kaynaklardan almaktayken Kanun-u Esasi'nin ilanı ile egemenliğinin meşruluk kaynağını anayasadan almaya başlamıştır⁸⁴.

Kanun-u Esasi'nin 7. maddesinde “*Vükelanın azil ve nasbı ve rütbe ve menasıp tevcihî ve nişan itası ve eyalatı mümtazenin şeraiti imtiyazî yelerine tevfiķan icrayı tevcihatı ve meskukat darbı ve hutbelerde namınının zikri ve düvelî ecnebiye ile muahedat akdi ve harp ve sulh ilanı ve kuvvei berriye ve bahriyenin kumandası ve harekatı askeriye ve ahkamı şeriye ve kanuniyenin tahfîfi veya affi ve Meclisi Umuminin akt ve tatili ve ledel iktiza Heyeti Mebusanının azası yeniden intihap olunmak şartile feshi hukuku mukaddesel Padişahî cümlesindedir*”⁸⁵. Açıklaması ile devletin başının Padişah olduğu belirterek sistemin monarşi olma özelliğini gösterdiği görülmektedir. Yine madde 27'de “*Mesnedi sadaret ve meşihatı islamiye tarafı*

⁸²Prof. Dr. Suna Kili-Prof. Dr. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*,(Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları,1985), s. 32.

⁸³Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 33.

⁸⁴Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 136.

⁸⁵Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 33.

Padişahiden emniyet buyurulan zatlara ihale buyrulduğu misullu sair vükelanın memuriyetleri dahi ba iradei şahane icra olunur". Madde 28'de "*Meclisi Vükela Sadrazamın riyaseti tahtında olarak aktolunup dahili ve harici umuru mühimmenin merciidir. Müzakeratından muhtacı istizan olanların kararları irade-i seniye ile icra olunur*⁸⁶". demekle Heyet-i Vükela'nın başkan ve üyelerinin, sadrazamın ve şeyhülislamın Padişah tarafından atanıp yine Padişah tarafından azlolunabileceği belirtilmiştir. Padişahın yürütme organının başı olması ve devlet içerisindeki atamaların yine kendisi tarafından yapılması devletin Monarşik yapısının devam ettiğini göstermektedir.

Kanun-u Esasi madde 42'de "*Meclis-i Umumi Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan namlarile başka başka iki heyeti muhtevidir*", demekle Meclis-i Umuminin iki kanatlı bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. Yine 43. madde de "*Meclisi Umimi'nin iki heyeti beher sene teşrinisani iptidasında tecemmu eder ve ba iradei seniye açılır ve mart iptidasında yine ba iradei seniye kapanur ve bu heyetlerden biri diğerinin müctemi bulunmadığı zaman da mün'akid olamaz*" diyerek Meclisi Umumi'nin çalışma düzenini belirtmiş olup 44. madde de "*Zati Hazireti Padişahi devletce görünecek lüzum üzerine Meclisi Umimiye vaktinden evvel dahi açar ve müddeti muayyenei içtimainı da tenkis veya temdi eder*", maddesi ile Padişahın Meclisi Umimi'yi toplantıya çağırabileceği belirtilerek yasama organı üzerinde Padişahın üstünlüğü vurgulanmıştır.

Kanun-u Esasi madde 60'da "*Heyeti Ayan'ın reis ve azası nihayet miktarı Heyeti Mebusan azasının sülüsü miktarını tecavüz etmemek üzere doğrudan doğruya tarafı hazreti Padişahiden nasbolunur*" ifadeleri ile Meclis-i Umumi'nin kanadı olan Heyeti Ayan üyeleri ve başkanının Padişah tarafından seçileceği belirtilmiştir. Yine madde 61'de "*Heyeti Ayana aza tayin olunabilmek için asar ve efali umumun vüsuk ve itimadına şayan ve umuru devlette hidematı memduhesi mesbuk ve mütearif zevattan olmak ve kırk yaşından aşağı bulunmamak lazımdır*". Bu madde ile Heyeti Ayan üyelerinin Heyeti Mebusan üye sayısının üçte birini aşmamak üzere 40 yaşının üzerindeki ve seçkin hizmetleri ile tanınmış kişiler arasından seçileceğini belirtmiştir. 60 ve 61. maddeler birlikte değerlendirildiğinde Meclis-i Umumi'nin çalışma düzeni ve üyelerinin seçiminde Padişahın anahtar görev üstlendiği görülmektedir. Kanun-u Esasi madde 62'de "*Heyeti Ayan azalığı kaydı hayat iledir. Bu memuriyetlere*

⁸⁶Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüz*, s. 33.

vükelâlık ve valilik ve ordu müşirliği ve kazaskerlik ve elçilik ve patriklik ve hahambaşılık memuriyetinde bulunmuş olan mazulin den ve berri ve bahri ferikandan ve sıfatı lazımeysi cami sair zevattan münasipleri tayin olunur. Kendü taleplerile devletce sair memuriyete tayin olunanlar azalık memuriyetinden sakıt olur” şeklinde düzenlenmiş ve bu madde ile Heyeti Ayan üyelerinin seçilme şekli ve görev süreleri belirtilmiştir. Heyeti Ayan üyesi olabilmek için belirli gruplara mensup olmak ilkesi benimsenmiş olup yine yukarıda belirttiğimiz gibi bu atamaların ve görevden almaların Padişah tarafından yapılacağına belirtilmesi, Meclis-i Umumi üzerinde Padişahın mutlak üstünlüğünün benimsendiğinin bir diğer göstergesidir⁸⁷.

Kanun-u Esasi'nin Heyeti Mebusan' ı düzenleyen 65. maddesinde *“Heyeti Mebusan miktarı azası tebaa' i Osmaniye'den her elli bin nüfus zükür da bir nefer olmak itibariyle tertip olunur”* demekle Heyeti Mebusan üyelerinin her elli bin erkek nüfusa bir kişi seçileceği belirtilmiştir. Madde 66'da *“Emri intihap reyî hafî kaidesi üzerine müessestir. Sureti icrası kanunu mahsus ile tayin olacaktır”*. İfadeleri ile Heyeti Mebusan üyelerinin seçimle belirleneceği belirtilmiştir. Madde 69'da ise *“Mebusan intihabı umumisi dört senede bir kere icra olunur ve her Mebusan müddeti memuriyeti dört seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir”*, ifadesi ile Heyeti Mebusan üyelerinin dört yıllık bir süre için seçilebileceği ve seçimlerin dört yılda bir yapılacağı belirtilmiştir. Yine madde 77'de *“Heyeti Mebusan riyasetine heyet tarafından ekseriyetle üç ve ikinci ve üçüncü riyasetlere üçer nefer ki ceman dokuz zat intihap olunarak huzuru şahaneye arzile bunlardan birisi riyasete ve ikisi reis vekaletlerine ba iradei seniye tercih ve memuriyetleri icra kılınır”* ifadesi ile Heyeti Mebusan Başkanı ile iki yardımcısını Meclis üyeleri arasından gösterilen üçer aday arasından Padişah tarafından seçileceği belirtilmiştir⁸⁸.

Osmanlı devletinde Kanun-u Esasi'nin ilanı ile birlikte ilk defa devlet içerisinde meclisli bir yapı benimsenmiştir. Meclis üzerinde her ne kadar Padişahın etkisi fazla olup, Meclisin yetkileri sınırlı olsa da egemenliği tek başına elinde bulunduran Padişaha Kanun-u Esasi ile birlikte rakip çıktığı görülmektedir. Zaten bu durum çok uzun sürmeyecek Padişah Meclisi süresiz olarak tatil edecek yine egemenliğe tek başına sahip olacaktır⁸⁹.

⁸⁷Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 37-38.

⁸⁸Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 38-39.

⁸⁹Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*,s. 137.

Kanun-u Esasi'nin yukarıda açıkladığımız 7. ve 27. maddeleri devlet içerisinde tek yetkili organın Padişah olduğunu göstermektedir. Kanun-u Esasi ile Padişah gerçekten meşruti bir sistemde bakanlar kurulunun ve parlamentonun sahip olması gereken birçok yetkiyi kendi tekeline almıştır. Sistemin Padişah üzerine kurulması ve tek yetkili organ olarak düzenlenmesi Kanun-u Esasi'nin sistem olarak monarşiyi benimsediğini ortaya koymaktadır. Yine Padişahın Meclis üyelerini seçme hakkına sahip olması, Meclisin Padişahın kontrolünde olması ve Meclisin Padişahın istekleri doğrultusunda hareket etmesine yol açmış ve Meclis üyelerinin Padişaha karşı bir siyaset izleme olasılığının oldukça düşük olmasına da neden olmuştur. Ayrıca vekiller heyetinin ve vekillerin parlamento önünde sorumluluğu ve güvenoyu almaları söz konusu olmadığından bunların Meclise dayanarak hükümdara karşı politikalar uygulamaları engellenmek istenmiştir. Yasama meclislerinin çalışma süreleri ve çalışma koşullarının Padişahın takdirine bırakılmasının düzenlenmesi, yasama meclislerinde kanunların görüşülmeye başlamasından önce ve kanun teklifinden önce Padişahın görüşünün alınması Padişahın mutlak üstünlüğünün benimsendiğini gösteren unsurlar arasındadır. Yasama üyeleri tarafından istemde bulunan bir kanun teklifi Padişahın onayı ile hemen yasallaşmayıp Şurayı Devletin hazırlayacağı tasarının Meclis'te görüşülmesiyle birlikte yasallaşmaktadır. İşte açıkladığımız bu özellik egemenliğin Meclise ait olmasını engelleyen önemli bir unsurdur. Yine tasarıların Mecliste görüşülmesini düzenleyen Kanun-u Esasi madde 54'de "*Şurayı devlette bilmüzakere tanzim olunacak kavanın layihası Heyeti Mebusan'da badehu Heyeti Ayanda tetkik ve kabul olunduktan sonra icrayı ahkamına iradei seniye Hazireti Padişah müteallik buyrulur ise düsturül amel olur ve iş bu heyetlerin birinde katiyen reddolunan kanun layihası o senenin müddeti içtimayesinde tekrar mevki müzakereye konulamaz*⁹⁰" diyerek meclislerden birinde redde uğrayan bir tasarının o toplantı yılında bir daha gündeme gelemeyeceği belirtilmiştir. Görüşülmesi için meclislere sunulan ve buralardan geçen kanun tasarılarının kabul edilmiş sayılmadığını, bu tasarıların kabul edilebilmesi için Padişahın onaylaması gerektiği ayrıca belirtilmiştir. Yasama sürecindeki gücünün ardından Kanun-u Esasi'de Padişahı ayrıca güçlendiren bir diğer etmen şüphesiz Meclisin feshedildiği veya tatilde olup toplanma imkanının olmadığı durumlarda Heyet-i Vükela'nın, Heyeti Mebusan toplanana kadar kanun niteliğinde belge çıkarabilmesidir.

⁹⁰Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüz"*, s. 37.

Yukarıda genel özelliklerini saydığımız Kanun-u Esasi'nin sistem olarak meşruti monarşiyi benimsediğini söylemek şüphesiz yanlış olur. Kanun-u Esasinin yürütme organında düzenlediği Padişahın yasama da mutlak üstünlüğe sahip olması sistemi monarşi tanımı içerisine sığdırmamıza neden olmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'nin uzunca yıllar benimsediği monarşiden farklı olarak Kanun-u Esasi ile meclisli bir döneme geçildiği görülmektedir. Her ne kadar yönetim içinde meclis olsa da Meclis üzerinde Padişahın mutlak üstünlüğü sistemi meşruti monarşi olarak tanımlamamızı zorlaştırmaktadır⁹¹.

1.2.2.2. İkinci Meşrutiyetin İlanı: 1909 Değişikliği

Birinci Meşrutiyetin ilanı ile faaliyete başlayan Meclisi Mebusan 1878 yılında kapatılması ile Osmanlı Devletinde meclisli döneme son verilmiştir. Padişahın iki yıl gibi çok kısa bir süre de Meclisi kapatmasına neden olarak egemenliği başka bir organ ile paylaşmaması gerekçe olarak gösterilebilir. İkinci Meşrutiyetin ilanına neden olan etkenler arasında ise Abdülhamit rejimine karşı yürütülen muhalefet ve uluslararası faaliyetler etken olarak gösterilmektedir.

İkinci Meşrutiyetin ilanının da etkili olan en önemli grup Jön Türklerdir. Jön Türkler 29 Aralık 1907 de Paris'te bir kongre düzenlemiş ve bu kongreye her kesimden temsilcinin katılmasını sağlamışlardır. Kongrede özellikle Merkezîyetçilik/Ademi Merkezîyetçilik tartışılmış ancak bir karara varılamamıştır. Bunun yanı sıra kongrede alınan belki de en önemli karar şüphesiz Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, yönetim düzeninin değiştirilmesi, parlamentolu bir rejimin benimsenmesi olmuştur. Jön Türklerin kongresinin ardından 1906-1908 yılları kitle mücadelelerinin, toplantı ve mitinglerin arttığı yıllar olmuştur. Bu dönemde yapılan bütün bu faaliyetlerin tek bir amacı vardı, o da Meşrutiyeti ilan ettirmektir. Meşrutiyetin ilanında etkili olan gruplar daha sonraları ittihatçılar adında örgütlenmiş ve Meşrutiyetin ilan edilmesini isteme gerekçelerini şu şekilde sıralamışlardır⁹².

- İstibdat rejiminin baskısı
- Bölgesel yöneticilerin keyfiliği

⁹¹Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*,s.140-145.

⁹²Murat Kurşunoğlu, *Devlet*,

<http://devlet.com.tr/makaleler/y70->

[IKINCI MESRUTİYETİN İLANINA ZEMİN HAZIRLAYAN FAKTORLER.html](http://devlet.com.tr/makaleler/y70-) (Erişim Tarihi 28.9.2017).

- Sultanın ulusal ve dinsel çelişkileri körükleme politikası
- Topraksızlık ve ezici vergiler
- Kitle eylemleridir.

Yukarıda sayılan gerekçelerle Meşrutiyeti ilan ettirmeye çalışan İttihatçılar İttihat ve Terakki adıyla örgütlenmeye başlamış ve kısa sürede subaylardan, memurlardan, esnaflardan ve ulemeden birçok kişiyi kendi safına çekmişlerdir. Bu dönemde Rumeli Genel Müfettişi Hilmi Paşa'nın Meşrutiyet'in ilanından 10 gün önce Abdülhamit'e çektiği bir telgrafta "*Zatı şahanelerine şunu arz ederim ki bu taraflarda benden başka herkes ittihatçıdır*", ifadesi İttihat ve Terakkinin kısa sürede ulaştığı gücü ortaya koymaktadır. İttihat ve Terakki Meşrutiyeti yeniden ilan ettirmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuş olsa da İngiliz Kralı ve Rus Çarının Reval Mütalakatı bardağı taşıran son damla olmuştur. Reval görüşmeleri Meşrutiyetin ikinci kez ilanı için taleplerin artmasına neden olmuş ve özellikle bu dönemde Resne'de asker ve sivil 400 kişiden oluşan çetesiyle dağa çıkan kolağası Niyazi Bey bu fitilin daha da ateşlenmesini sağlamış ve bu dönemde Meşrutiyetin ilanı ve Meclisin yeniden açılması için saraya mektup yazmıştır. Bütün bu girişimlerin sonucunda 23 Temmuz 1905'te İttihat ve Terakki Manastır'da hürriyeti ilan etmiş bunun üzerine saraya olan baskıların artmasından dolayı Abdülhamit Kanun-i Esasi'yi tekrar yürürlüğe koyduğunu belirterek Meclis-i Vükela Mazbatasını imzalayıp Meşrutiyeti ilan etmiştir⁹³.

Meşrutiyetin ikinci kez ilanı ile birlikte 08.08.1909 tarihinde Kanun-ı Esasi'de önemli değişiklikler yapılmıştır. Mutlak monarşinin benimsendiği Birinci Meşrutiyet döneminin aksine 1909'da ilan edilen İkinci Meşrutiyet ile birlikte mutlak monarşiden önemli ölçüde sapma gösterilmiş sistem meşruti monarşiye dönüşmüştür. Bazı yazarlara göre de 1909 değişiklikleri parlamenter sisteme geçişin tarihidir⁹⁴.

Kanun-u Esasi'de 1909 yılında yapılan değişiklikle karşı imza kuralı benimsenmiş ve bu kural 30. madde de düzenlenmiştir. Madde 30'a göre "*Vükela hükümetin siyaseti umumiyesinden müştereken ve daireyi nezaretlerine ait muamelattan dolayı münferiden Meclisi Mebusana karşı mesuldürler. Tarafı Hazireti Padişahiden tasdike muhtaç olan mukerratin mamulün biha olması için sadırazam ile dairei müteallikası nazırı taraflarından kararnamelere vazı imza edilerek kararın*

⁹³Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s.175-177.

⁹⁴Adnan Küçük, *Türkiye'de Günümüze Kadar Tatbik Edilen Hükümet Sistemleri*, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 808-831), s. 809.

mesuliyeti deruhte olunmak ve onların imzası balasına tarafı Hazireti Padişahiden dahi vazı imza buyrulmak şarttır. Heyeti Vükelaca ittihaz olunan kararlar umum vükelanın imzalarını havi olacak ve o imzaların balasını muhtacı tasdik olduğu takdirde kezalik tarafı hazreti Padişahiden vazı imza buyrulacaktır”. Görüldüğü gibi bu madde ile Padişahın bazı yetkilerini kullanmada sadrazam yetkili hale getirilmiştir. Bu madde ile Bakanlar Kurulunun Padişaha karşı değil Heyeti Mebusana karşı sorumlu olduğu belirtilmiş, Bakanlar Kurulunu denetleme ve düşürme yetkisi Heyeti Mebusana verilmiştir. Bu madde itibariyle değerlendirildiğinde Kanun-u Esasi'nin ilk halinden önemli ölçüde farklılıklar ortaya koyduğu görülmekte ve 1909 değişiklikleri ile parlamenter sistem özelliklerinin benimsendiğini söylemek yanlış olmaz⁹⁵.

Kanun-u Esasi'de 1909 yılında yapılan değişiklikle birlikte madde 7'de “*Hudbelerde namımın zikri ve meskükat darbı, kanunu mahsusuna tevfiikan rütbe ve mehasıp tevcihı, nişan itası Sadriazam ve şeyhülislamın intihap ve tayini ile Sadriazamın teşkil ve arz edeceği vükelanın tasdiki memuriyetleri, icabında vükelanın alel usul azl ve tebdili, kavanini umumiyenin tasdiki ile ilanı meriyeti, devairi hükümetin muamelatına ve kavanini umumiyenin tasdiki ile ilanı meriyeti, devairi hükümetin muamelatına ve kavaninin suveri icraiyesine müteallik nizamnameler tanzimi, her nevi kavanin teklifi, ahkâmı şeriye ve kanuniyenin muhafaza ve icrası, eyalâtı mümtazenin şeraiti imtiyaziyelerine tevfiikan icrayı tevcihâtı, kuvayıberriyeye bahriyenin kumandası, harp ilanı, musalaha akdi, mücazâtı kanuniyenin tahfif ve affı, Meclisi umuminin tasvibi ile affı umumi ilanı, Meclisi Umuminin miadında küşat ve tatili Meclisi Umuminin ahvali fevkaladede vaktinden evvel içtimaa daveti otuz beşinci madde mucibince Meclisi Mebusan'ın üç ay zarfında intihap olunup içtima etmek şartı ve Heyeti Ayanın muvafakatı ile ledel iktiza feshi, alel umum muahedat akdi hukuku mukaddesei Padişahindedir. Ancak sulhe ve ticarete ve terk ile ilhakı araziye ve tebaiosmaniyenin hukuku asliye ve şahsiyesine taalluk eden ve devletce masarifi mucip olan muahedatın akdinde Meclisi Umumi'nin tasdiki şarttır. Meclisi Umuminin münakit olmadığı zamanda Heyeti Vükela'nın tebeddülü vukuunda keyfiyeti tebeddülünden mütevellit mesuliyet heyeti lahikaya ait olacaktır”. Yine 7. madde ile bağlantılı 35. maddede “*Vükela ile Heyeti Mebusan arasında ihtilaf vukuunda vükela reyinde ısrar edüpte mebusan canibinden katiyen ve mükerreren red edildiği halde vükela ya mebusanın kararını kabule veya istifaya mecburdur. İstifa takdirinde yeni**

⁹⁵Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 77.

gelen Heyeti Vükela, Heyeti Sabikanın fikrinde ısrar eder ve Meclis esbabı mucibe beyanı ile yine red ederse yedinci madde mucibince intihabata başlanılmak üzere zati Hazireti Padişahi Meclisi feshedebilir fakat heyeti cedidei mebusan evvelki heyetin reyinde sebat ve ısrar ederse Meclisi Mebusanın rey ve kararının kabulü mecburi olacaktır” şeklinde düzenlenmiştir. 7. madde de Meclisin feshi korunmuş, ancak bu yetkinin kullanılması oldukça güçleştirilmiştir. Yine ilgili maddeler de belirtildiği gibi yürütme yetkisi Padişah’tan alınarak Bakanlar Kuruluna verilmiş, Bakanlar Kurulunun bir kanunu görüşmeye başlamadan önce Padişah’tan almak zorunda olduğu izin kaldırılmıştır. Bakanlar Kurulunun siyasi ve fikir birliği ile müşterek sorumluluğu benimsenmiştir. Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti 1909 yılında yapılan değişiklikle ilk defa “kabine” sistemi ile tanışmış ve Padişahın yasama üzerindeki etkisi kaldırılarak Meclis-i Umumi gerçek bir yasama organı haline almıştır⁹⁶.

Kanun-u Esasi’de 1909 yılında yapılan değişiklikle Meclis-i Mebusan ve Heyet-i Ayan’ın yapısı korunmuş kanun yapım sürecinde değişikliğe gidilmiştir. Kanun teklifi sırasında Padişah’tan izin alma şartı ve kanun tekliflerinin ilk önce Şura-ı Devlette görüşülmesi şartı kaldırılmıştır. Ayrıca Kanun-u Esasi’nin ilk halinde yer alan Padişahın mutlak veto hakkı 1909 değişikliği ile birlikte geciktirici ve zorlaştırıcı vetoya dönüştürülmüştür. Padişahın kanunu onaylama süresi iki aylık bir süreye bağlanmış ve kanunun tekrar görüşülmek üzere Meclise gönderileceği kabul edilmiştir. Meclisin aynı kanunu üçte iki çoğunlukla kabul ettiği takdirde Padişahın kanunu kabul etmek zorunda olması da 1909 değişikliği ile birlikte kabul edilmiştir. Burada karşımıza çıkan olgu şüphesiz Padişahın otoritesinin azaltılarak egemenliğin paylaşılmaya başlandığının göstergesidir⁹⁷.

1909 yılında yapılan değişiklikle yukarıda açıklanan 3. maddede “*Saltanatı Seniyei Osmaniye Hilafeti kübrayı islamiyeti haiz olarak sülalei Ali Osmandan usulü kadimesi veçhile ekber evlada aittir. Zati Hazireti Padişahi hini cüluslarında Meclisi Umumide ve Meclis müçtemi değilse ilk içtimasında şeri şerif ve Kanun-ı Esasi ahkamına riayet ve vatan millete sadakat edeceğine yemin eder*”. Görüldüğü gibi Padişahın Kanun-u Esasi’ye riayet ve vatana ve millete sadakat yemini edeceği kabul edilerek Kanun-u Esasi’nin üstünlüğü kabul edilmiştir. Yine madde 77’de “*Heyeti Mebusan riyaseti ile birinci ve ikinci reis vekaletlerine heyet tarafından her sene*

⁹⁶Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 75-77.

⁹⁷Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Kitapevi, 2000), s. 19-23.

içtimainda ekseriyetle birer zat intihab ve intihabı vaki huzuru Padişahiye arz olunur”, demekle 1909 değişikliği ile birlikte Heyet-i Mebusan’ın birinci ve ikinci başkanını seçeceği kabul edilmiş, Padişahın Heyet-i Mebusan üzerinde sadece üyelerini atama yetkisi devam edeceği düzenlenmiştir⁹⁸.

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü gibi Kanun-u Esasi’de 1909 yılında yapılan değişiklik ile demokratik yürütme ve yasama organları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu değişiklik ile birlikte kuvvetler ayrılığını yumuşak, işbirliğine dayalı, ama yasamayı daha çok koruyan bir şekilde hazırlanmıştır. Yine 1909 değişiklikleri ile birlikte klasik parlamenter sistem hukukumuzda girmiştir. 1876 Kanun-u Esasi’nin kabulü ile uygulanan monarşi 1909 değişikliği ile birlikte yerini meşruti monarşiye bırakmış ve 15 Ağustos 1909 yılında kabul edilen “Hâkimiyet-i Milliye” ilkesi anayasamıza girmiş, Padişah tek egemen güç olmaktan çıkmış ve egemenlik Padişah ile Meclis arasında paylaştırılmıştır⁹⁹.

1.2.2.3. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Birinci Dünya Savaşının ardından imparatorluklar dağılma sürecine girmiş ve yeni devletler kurulmaya başlanmıştır. Parçalanan bu imparatorluklar arasında hiç şüphesiz Osmanlı Devleti’de yer almaktaydı. İttifak devletleri arasında yer alan Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzaladığı Mondros Mütarekesi ile adeta bir yok olma sürecine girmiştir. Mondros Mütarekesinden sonra İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti’nin elinde kalan toprakları işgale başlamıştır. İtilaf devletlerinin bu girişimlerini engellemek ve milli mücadeleyi başlatmak amacıyla çeşitli illerde kongreler düzenlenmiş ve Anadolu halkının işgallere direnmesi istenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’da bulunan Rum çeteleri ve Türk halkı arasında meydana gelen çatışmaların sonlandırmak ve Türklerin ellerinde bulunan silahları toplamak amacıyla 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun’a gelmiştir. Ancak Mustafa Kemal Atatürk Samsunda bulunduğu sırada Türklerin haklı olduğunu öğrenmiş, bu durumu raporla İstanbul’a bildirmiştir. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti tarafından Mustafa Kemal geri çağırılmış ancak Mustafa Kemal bu çağrıya uymamış, 9. Ordu müfettişliği görevinden istifa ederek milli mücadelenin ilk sinyallerini vermiştir. Milli Mücadele’nin başlangıç yeri olarak kabul edilen Samsun’un ardından Amasya

⁹⁸Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”* s. 75-77.

⁹⁹Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*,s.195-196.

Genelgesi yayımlanmış, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi düzenlenmiş ve milli mücadele kurumsal bir yapıya dönüştürülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde bazı subay ve sivil kişilerden Temsil Heyeti oluşturulmuştur. Temsil Heyetinin varlığı ilk defa Amasya Görüşmeleri ile Osmanlı devleti tarafından tanınmıştır. Ardından Temsil Heyeti milli mücadelenin merkezi olarak Ankara'yı seçmiştir. Temsil Heyeti asıl amacı olarak işgallerin karşısında durmak ve milli mücadele ruhunu oluşturmakla kendisini görevli görmüş ve yurdun çeşitli bölgelerinde düzenlediği toplantılarda, kongrelerde milli mücadelenin önemini vurgulamış ve İstanbul Hükümeti üzerinde baskı oluşturarak 12 Ocak 1920'de son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanmasında etkili olmuştur. Toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde temelleri Erzurum ve Sivas kongrelerinde oluşturulan tüm yurdun bölünmezliği ve bağımsızlığı temellerine dayanan Misak-ı Milli kabul edilmiştir. Misak-ı Milli'nin kabul edilmesinden itilaf devletleri rahatsız olmuş ve 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmişlerdir. İstanbul'un işgali ile son Osmanlı Mebusan Meclisi kapatılmış ve milletin iradesi ortadan kaldırılmıştır. Bunun üzerine Temsil Heyeti tarafından 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi (BMM) açılmış ve Türkiye Devleti kurulmuştur¹⁰⁰.

BMM açılıncaya kadar fiili olarak iktidar olan Heyet-i Temsili'ye yerini Meclise bırakmıştır. BMM kurulmasının ardından 24 Nisan 1920'de Mustafa Kemal tarafından Mecliste yapılan konuşmaya binaen hükümet sisteminin esaslarını oluşturan önerge hazırlanmış ve ardından BMM kabulü ile Meclis kararına dönüşmüştür. Bu karar 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun hazırlanmasına kadar uygulanmış olması sebebiyle geçici anayasa olarak nitelendirilmiştir. BMM tarafından kabul edilen geçici anayasanın ilgili hükümlerine baktığımızda:

- Egemenlik millete aittir.
- Meclisin üstünlüğü kabul edilmiştir.
- Hükümetin kurulması zorunluluk arz etmektedir.
- Anadolu'da muvakkat nitelikte de olsa, bir hükümet reisliği kurumunun benimsenmemesi ve Padişah vekilliğinin seçilmesine lüzum yoktur; reissiz bir hükümeti vücuda getirme zarureti söz konusudur.
- Kurulacak hükümeti meclisin seçmesi ve meclise karşı sorumlu olması

¹⁰⁰Ümit İlker Özcan, *İlk Anayasamız Teşkilat-ı Esasiye' nin Hazırlanma Süreci*, Atatürk Özel Sayısı 2013, <http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/ankarabarosu/hgdmakale/2013-1/5.pdf> (Erişim Tarihi 30.09.2017).

- Meclis başkanının aynı zamanda Hükümet başkanı da olması ve gerek hükümet, gerekse meclis kararlarına imza koymaya yetkili olması.

Padişahın durumunun ilerde şartlarının netleşmesi üzerine Meclis tarafından kanunla yeniden düzenlenmesi kararı alınmış ve bunun akabinde 20.01.1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir¹⁰¹.

20.01.1921 tarihinde kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanununda kuvvetler birliği ilkesi benimsenmiş olup kuvvetler üzerinden yasama organının yani meclisin üstünlüğüne vurgu yapılmıştır. Teşkilat- Esasiye kanununun 2. maddesinde “*İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder*”. 3. maddesinde “*Türkiye devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvanını taşır*”. 5. maddesinde “*Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede, bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık heyet layık heyetin içtimasına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız bir sene temdidi caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden vilayetin ayrıca vekili olmayıp umumun milletin vekilidir*” ve 6. maddesinde “*Büyük Millet Meclisinin heyeti umumiyesi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder*” demekle BMM çalışma düzeni hakkında bilgiler vermekte olup milletin temsili ilkesinin vurgulandığı görülmektedir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunun da hazırlanmasından önceki geçici anayasa da olduğu gibi millet egemenliği benimsenmiş olup 1. maddede “*Hakimiyet bilâ kâydü şart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekli Hükümeti Cumhuriyettir*” şeklinde düzenlenmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 8. maddesinde “*Büyük Millet Meclisi, hükümetin inkisam eylediği devairi kanunu mahsus mucibince intihap kerdesi olan vekiller vasıtası ile idare eder. Meclis, icrai hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhace bunları tebdil eyler*”. Yine 9. madde de hükümet başkanı açık olarak düzenlenmiş olup madde de “*Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından intihap olunan reis bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi reisi dir. Bu sıfatla meclis namına imza vaz’ına ve Heyeti Vekile mukerratını tasdikase lahiyettardır. İcra vekilleri heyet içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler.*”

¹⁰¹Adnan Küçük, Türkiye’de Günümüze Kadar Tatbik Edilen Hükümet Sistemleri, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, s. 811-812.

Ancak Büyük Millet Meclisi reisi Vekiller Heyetinin de reisi tabiidir” belirtildiği gibi Meclis Başkanı aynı zaman da hükümetinde başkanıdır ifadesi düzenlenmiş ve İcra Vekilleri Heyetinin BMM tarafından özel bir kanun ile seçilen vekillerden oluşacağı belirtilmiştir. Seçilen vekillerden oluşan heyetin bağımsız bir organ olmayıp Meclise bağlı olduğu da açık bir şekilde belirtilmiştir¹⁰².

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun yukarıda açıklanan maddelerinde de görüldüğü gibi Meclisin mutlak üstünlüğünün benimsenmesi, ayrıca bir devlet başkanının olmaması ve yürütme organının Meclisin kendi içerisinde seçilerek oluşturulması ve ayrı bir yürütme organının hukuksal açıdan olmaması gibi özellikler ortaya koyması yönünden meclis hükümeti sistemini benimsediği görülmektedir. Anayasa hukuku üzerine çalışmalar yapan profesörler tarafından 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun benimsediği hükümet sistemi şöyle tanımlanmıştır.

Ali Nail Kubalı' ya göre 1921 Anayasası'nın en klasik şekli ile kabul ettiği hükümet sistemi meclis hükümeti sistemidir. Tarık Zafer Tuna ya göre meclis hükümetinin en uzun süreli uygulandığı yerlerden birisi şüphesiz Türkiye'dir. Türkiye de Büyük Millet Meclisi ve 1921 Anayasası Dönemi'nde uygulandığını belirten Tuna'ya 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun benimsediği hükümet sisteminin Meclis hükümeti olduğuna dikkat çekmiştir. İlhan Arsel'e göre de kanunların yapımında ve uygulamasında Büyük Millet Meclisinin yetkili olması bu anayasanın açıkça meclis hükümeti sistemini benimsediğini gösteren en temel olgudur demekle bu anayasanın benimsediği hükümet sisteminin meclis hükümeti sistemi olduğunu belirtmiştir. Orhan Aldıkaçtı ya göre de meclis hükümeti sistemi her yerden daha kuvvetli olarak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunun da yer bulmuştur diyerek bu anayasanın benimsediği hükümet sistemini tanımlamıştır¹⁰³.

Yukarıda maddeleri ile birlikte açıkladığımız 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 2. maddesinde belirtildiği gibi 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kuvvetler birliğini benimsemiştir. Yine Meclisin mutlak üstünlüğünü benimsemesi ve Meclisin çıkarmış olduğu kanunları kendi içerisinde seçtiği icra vekilleri heyeti ile yürütmesi açısından ve ayrıca bir devlet başkanlığı makamından bahsetmeyip Meclis Başkanının devletin de başkanı olmasını vurgulaması açısından meclis hükümeti sistemini benimsediği görülmektedir. Devletin temel organları arasında Meclisin mutlak üstünlüğüne vurgu

¹⁰²Türk Anayasa Hukuku Sitesi, *1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu*, <http://www.anayasa.gen.tr/1921tek.htm> (Erişim Tarihi: 30.09.2017).

¹⁰³Adnan Küçük, *Türkiye'de Günümüze Kadar Tatbik Edilen Hükümet Sistemleri*, s. 813.

yapması da meclis hükümetinin benimsendiğinin göstergeleri arasındadır. Yine 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu zamanında yargılama yapma görevi ile kurulan İstiklal Mahkemelerinin üyelerinin de Meclis tarafından seçilmesi ve bu üyelerin Meclise karşı sorumlu olması bizim bu görüşümüzü doğrular niteliktedir.

1.2.2.4. 1923 Değişiklikleri

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Dönemi'nde en önemli değişiklik 1923 yılında yapılmıştır. Anayasa da 1923 yılında yapılan değişiklikle birlikte hükümet şekli belirlenmiş ve Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 1. maddesi "*Hâkimiyet, bilâkâydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilful idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye devletinin şekli Hükümeti, Cumhuriyettir*"¹⁰⁴, demekle hükümet şeklinin adı konmuştur. Burada ifade edilmelidir ki saltanatın kaldırılması ile birlikte anayasa da yazılı olmadığı halde uygulanan Cumhuriyetin 1923 değişikliği ile birlikte adı konulmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ortaya çıkan devlet başkanlığı sorununu çözmek amacıyla Meclis Başkanından ayrı bir devlet başkanlığı makamı oluşturulmuş ve bu da madde 11'de "*Türkiye Reisicumhuru, Devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekileye riyaset eder*" demekle devlet başkanının reisi cumhur olduğu belirtilmiştir. Reisicumhurun seçimi ise bir önceki madde de yani madde 10'da "*Türkiye reisicumhuru, Türkiye Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazifei riyaset yeni Reisicumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir*" şeklinde belirtilmiştir. Madde incelendiğinde Reisicumhurun TBMM tarafından seçileceği ve Reisicumhur seçilen kişinin görevinin yenisi seçilince sona ereceği belirtilmiştir. Ayrıca 1923 değişikliği ile birlikte Reisicumhurun ikinci defa seçiminin caiz olmadığı belirtilerek tek sefer seçilebileceği düzenlenmiştir¹⁰⁵.

1923 yılında yapılan bir diğer değişiklikle birlikte 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hükümet üyelerini seçme yetkisini BMM' ye verdiği madde değiştirilmiş ve hükümet üyelerinin seçimi madde 12'de "*Başvekil Reisicumhur tarafından ve Meclis azası meyanından intihap olunur. Diğer vekiller başvekil tarafından gene Meclis azası arasından intihap olunduktan sonra heyeti umumiyesi Reisicumhur tarafından Meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hali içtimaada değil ise keyfiyeti*

¹⁰⁴Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüz, s. 102.*

¹⁰⁵Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüz, s. 103-104.*

tasvip Meclisin içtimaina talik olunur”¹⁰⁶ şeklinde düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Meclise verdiği yürütme üyelerini seçme hakkı Meclisten alınarak Reisicumhura ve Başvekile verilmiş olup değişiklikle birlikte kabine sistemine geçilmeye başlandığı görülmektedir. Bu madde gösteriyor ki 1923 değişikliği ile meclis hükümeti sisteminden önemli ölçüde sapma gösterilmiştir¹⁰⁷.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda 1923 yılında yapılan değişiklikle birlikte meclis hükümeti sisteminden önemli ölçüde sapmalar olduğu görülmektedir. 1921-1924 döneminde yaşanan olağanüstü durumlar ve hızlı karar alıp vermek için benimsenen kuvvetler birliği ilkesi ve meclisin üstünlüğüne dayanan meclis hükümeti sistemi 1923 değişikliği ile önemli ölçüde sapma göstermiştir. Değişiklik ile birlikte devlet başkanı makamının oluşturulması ve hükümetin kurulmasında Meclisin değil de devlet başkanının ağırlığının vurgulanması kabine sistemine geçildiğinin göstergesi olup hükümet sistemi olarak parlamenter sistem ile meclis hükümeti sistemi arasında bir karma hükümet sisteminin benimsendiğinin göstergesi olmuştur.

Hükümet sistemleri üzerinde çalışmalarıyla anayasa hukukunda önemli bir yere sahip olan Ergun Özbudun’a göre, BMM döneminde hükümet sistemi görünüşte meclis hükümeti sistemi niteliği taşımasına rağmen uygulamada parlamenter sistemin kurallarına göre işlemiştir. İcra vekilleri heyetinin Meclis içerisinde gücü elinde bulundurması, bireysel ve ortak sorumluluklarının kabul edilmesi meclis hükümeti sisteminden sapmaların önemli göstergesi olarak nitelendirilmiştir. Özbudun Hoca’nın açıklamalarında görüldüğü gibi 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu meclis hükümeti sistemini benimsemiş olarak gözüktüğü de aslında uygulamada parlamenter sisteme yakın özellikler göstermektedir. Tüm bu açıklamalardan sonra bizce de 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ilk hazırlandığı dönemde yukarıda belirtilen gerekçelerle meclis hükümeti sistemine benimsemiştir. Ancak Anayasada 1923 yılında yapılan değişiklikle meclis hükümetinin özünde olan meclis üstünlüğü mekanizmasına son verilmesi, ayrı bir devlet başkanlığı makamının belirlenmesi ve yürütme üyelerinin seçiminde devlet başkanının etkili olması kuvvetler birliği mekanizmasını zedelemiş, kuvvetler ayrılığına kaymaya başlamıştır. Bu sebeple 1923 değişikliği ile birlikte benimsenen

¹⁰⁶Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”* s. 105.

¹⁰⁷Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 106-108.

hükümet sistemi kanımızca meclis hükümeti ile parlamenter sistem arasında benimsenen karma bir hükümet sistemidir¹⁰⁸.

1.2.2.5. 1924 Anayasası

Birinci Meclis tarafından hazırlanan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu bir geçiş dönemi öngörmesi ve 1876 Kanun-u Esasi'yi benimsemesi açısından önemli bir farklılık ortaya koymuştur. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olağanüstü dönemin şartlarına göre hazırlanmış ve hızlı karar alıp verme yetkisi bakımından meclis hükümeti sistemini benimsemiştir. Ayrıca bir devlet başkanlığı makamının olmadığı ve yine bakanların Meclis üyeleri tarafından seçildiği 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda 1923 yılında yapılan değişiklikle birlikte devlet başkanlığı makamı oluşturulmuş ve Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni bir anayasa ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun çerçeve anayasa ve yumuşak anayasa niteliğinde olması yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulduğunda ve anayasa değiştirilmek istendiğinde hangi kurallara uyulacağını düzenlenmemesine neden olmuştur. Bu sebeple İkinci Meclis tarafından hazırlanmaya başlanan 1924 Anayasası sadece anayasanın teklifinde ve değiştirilmesinde gerekli olan çoğunluğa uyularak hazırlanmış ve kabul edilmiştir.

1924 Anayasası; Ahkâmı Esasiye, Vazifei Teşriye, Vazifei İcraiye, Kuvvei kazaiye, Türklerin hukuku ammesi ve mevaddı müteferrika olmak üzere altı bölüm olarak düzenlenmiştir¹⁰⁹.

1924 Anayasasında 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununa 1923 yılında eklenen “*Türkiye devleti bir Cumhuriyettir*” ibaresi birinci madde de düzenlenmiştir. Bu hüküm itibarıyla Cumhuriyet ilk defa Türk Anayasasında düzenlenmiştir. Anayasanın 2. Maddesinde. “*Türkiye devletinin dini islâm'dır. Resmi dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir*” maddesi ile devletin dayanacağı temel ilkeler düzenlenmiş, yine devletin resmi dili ile başkenti düzenlenmiştir. Madde 3'de “*Hakimiyet bilakaydüşart Milletindir*” ifadesi ile egemenliğin millete ait olduğu düzenlenmiştir. 1924 Anayasası 4. maddesinde “*Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milletın yegane ve hakiki mümessili olup millet namına hakkı kaimiyeti temsil eder*” ifadesi ile Meclisin asıl yetkili organ olduğu belirtilmiştir. Anayasanın dördüncü maddesine bakıldığında tıpkı 1921

¹⁰⁸Adnan Küçük, Türkiye'de Günümüze Kadar Tatbik Edilen Hükümet Sistemleri, s. 814-816.

¹⁰⁹1924 Anayasası, Teşkilatı Esasiye Kanunu, Kanun Numarası: 491, Kabul Tarihi: 20/4/1340 (1924), <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mevzuat/anayasalar/1924.html> (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

Teşkilat-ı Esasiye Kanununun da olduğu gibi 1924 Anayasasında da meclis üstünlüğünün devam ettiği görülmektedir. Yine 5. madde de “*Teşri salahiyeti ve icra kudreti Büyük Millet Meclisi’nde tecelli ve temerküz eder*”, hükmü ile yasama ve yürütme yetkilerinin meclisin elinde olduğu düzenlenmiştir. Tıpkı meclis hükümeti özelliği gösteren bu maddenin ardından 6. maddede “*Meclis, teşri salahiyetini bizzat istimal eder*” hükmü ile yasama yetkisini bizzat kullanacağını yürütme yetkisini ise 7. maddede “*Meclis, icra salahiyetini kendi tarafından müntehap Reisicumhur ve onun tayin edeceği bir icra vekilleri heyeti marifetiyle istimal eder*”, şeklinde düzenlemiş yürütme yetkisinin Meclis tarafından seçilen Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu aracılığıyla kullanılacağı yürütme de bu iki organın yetkili olduğu düzenlenmiştir. Anayasanın beşinci, altıncı ve yedinci maddelerindeki hükümler birlikte değerlendirildiğinde hükümet sistemi olarak meclis hükümeti sistemine benzer özellikler görülmektedir. Yürütme yetki ve görevinin Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna verilmesi açısından oldukça farklar görülmekte aşağıda incelenen maddelerinde ise parlamenter sistem özellikleri görülmektedir. 1924 Anayasası’nda, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’ndan farklı olarak yargı yetkisinden bahsedilmiştir. Anayasanın 8. maddesinde “*Yargı hakkı, millet adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemeler tarafından yerine getirilir*”, hükmü ile yargı görevinin bağımsız mahkemeler tarafından yerine getirileceği belirtilerek daha önce yasama organı üyelerine verilen yargı yetkisi 1924 Anayasası ile farklı bir organa bırakılmıştır¹¹⁰.

1924 Anayasası’nın 10. maddesinde “*On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir*” hükmünde görüldüğü gibi yirmi bir yaşını dolduran kadın erkek herkesin milletvekili seçimlerinde oy kullanabilecekleri belirtilmiştir. Daha önce ki anayasaları dikkate aldığımızda seçimlerde oy kullanma hakkı belirli bir gruba ait iken 1924 yılında kabul edilen anayasa ile de oy kullanma hakkı ilk başlarda sadece belirli gruplara verilmiş ancak bu düzenleme daha sonra değiştirilmiştir. Anayasa da 1934 yılında yapılan değişiklik ile bu durum ortadan kaldırılacak seçme ve seçilme hakkı herkese tanınacak olup bu konuya ilerleyen başlıklarda değinilecektir. 1924 Anayasası’nın 13. maddesinde de “*Büyük Millet Meclisinin intihabı dört senede bir kere icra olunur. Müddeti biten mebusların tekrar intihap edilmeleri caizdir. Sabık meclis lahik meclisin içtimainna kadar devam eder.*

¹¹⁰1924 Anayasası, T. Düstur, Cilt: 26, s. 170, Resmi Gazete 15/1/1945 5905, Kanun No Kanun Tarihi; 4695 10/1/1945, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

Yeni intihabatın icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin bir sene temdidi caizdir. Her mebus yalnız kendini intihab eden dairenin değil, umum milletin vekilidir". Maddesinde görüldüğü gibi meclisin sürekliliği ilkesi devam etmekte, meclisin görev süresinin dört yıl olduğu belirtilmektedir. Yeni meclisin seçimine engel bir durum olduğunda ise seçimlerin bir yıl sonra yapılacağını belirterek meclisin sürekliliği ilkesine vurgu yapılmıştır. Anayasanın 15. maddesine bakıldığında ise meclis hükümeti sisteminden önemli ölçüde sapma olduğu görülmektedir. 1924 Anayasası'nın on beşinci maddesinde "Kanun teklif etmek hakkı, Meclis üyelerinin ve Bakanlar Kurulundur" hükmü ile kanun teklif etme hakkını Meclis ile birlikte Bakanlar Kuruluna'da vermiştir. Bu hüküm itibarıyla 1924 Anayasası'nın parlamenter sistem özelliklerini benimsediği görülmektedir. Meclis hükümeti sisteminde Meclisi toplantıya çağırma yetkisi Meclis Başkanına ait iken 1924 Anayasası ile bu yetki Cumhurbaşkanı ile Meclis Başkanı arasında paylaştırılmış ve yine Meclis üyelerinin de Meclis Başkanından istemde bulunabileceği belirtilmiş olup bu hüküm anayasanın 19. maddesinde "Ara verme sırasında Cumhurbaşkanı veya Meclis Başkanı gerekli görürse Meclisi toplanmaya çağırabilir. Üyelerden beşte birinin istemesi üzerine de Meclis Başkanı Meclisi toplanmaya çağırır" şeklinde düzenlenmiştir¹¹¹.

1924 Anayasasının yürütme ile ilgili bölümleri Vazife İcraiye bölümünde düzenlenmiştir. Anayasanın 31. maddesinde "Türkiye Reiscumhuru, Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazife riyaset yeni Reiscumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir" şeklinde düzenlenmiş olup Cumhurbaşkanının Meclis tarafından bir seçim dönemi için seçileceği ve yeniden seçilmesinin mümkün olduğu belirtilmiştir. 31. maddenin devamında düzenlenen 32. madde de "Reiscumhur, devletin reisidir. Bu sıfatla merasimi mahsusa da Meclise ve lüzum gördükçe icra vekilleri heyetine riyaset eder. Reiscumhur, Riyaseti Cumhur makamında buldukça, Meclis münakaşat ve müzakeratına iştirak edemez ve rey veremez"¹¹² maddesi ile Cumhurbaşkanının devletin başkanı olduğu belirtilmiş yine ayrıca Cumhurbaşkanının Meclis görüşmelerine katılamaması kuralı düzenlenerek Cumhurbaşkanının tarafsızlığı ilkesi benimsenmiştir. Yine 33. madde de "Reiscumhur, hastalık ve memleket haricinde seyahat gibi bir sebeple vezâifini ifa edemez veya vefat, istifa ve sair sebep

¹¹¹Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüz*, s. 116-117.

¹¹²Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüz*, s. 118.

dolayısı ile Cumhuriyet Riyasetini inhilal ederse Büyük Millet Meclisi reisi vekaleten Reisicumhur vezaiifini ifa eder” hükmü ile Cumhurbaşkanından sonra Meclis Başkanının en yetkili kişi olduğu belirtilmiş ve görev süresinin dolması, yurt dışı ziyaretleri gibi Cumhurbaşkanının görevinin başında olmadığı durumlarda Meclis Başkanının kendisine vekalet edeceği belirtilmiştir¹¹³.

1924 Anayasası'nın 39. maddesinde *“Reisicumhurun ısdar edeceği bilcümle mukarrerat Başvekil ile vekili aidi tarafından imza olunur”* hükmü ile meclis hükümeti sisteminde olmayan ve tamamen parlamenter sisteme özgü olan karşı-imza kuralı benimsenmiştir. Anayasanın 39. maddesine binaen 41. maddesinde Cumhurbaşkanının karşı imza kuralından dolayı sorumsuzluğu ilkesi benimsenmiştir. 41. maddeye göre: *“Reisicumhur hıyaneti vataniye halinde Büyük Millet Meclisine karşı mesuldür. Reisicumhurun ısdar edeceği bilcümle mukarrerattan mütevellit mesuliyet 39 uncu madde mucibince mezkür mukerreratı imza eden başvekil ile vekili aidine racidir. Reisicumhurun hususatı şahsiyesinden dolayı mesuliyeti lazım geldikte iş bu Teşkilatı Esasiye kanununun masuniyeti teşriiyeye taalluk eden 17'nci maddesi mucibince hareket edilir”*. Bu maddeye göre Cumhurbaşkanının vatan hainliği dışında yapmış olduğu işlemlerden dolayı Başbakan ve ilgili bakanların sorumlu olacağı belirtilmiştir. Cumhurbaşkanının vatana ihanet durumu söz konusu olduğunda ise BMM'ne karşı sorumlu olduğu ve Meclisin alacağı bir karar ile yargılanacağı düzenlenmiştir. 1924 Anayasası'nın 39. ve 41. maddeleri incelendiğinde meclis hükümeti sisteminin genel özelliklerine aykırı hükümler benimsendiği, belirtilen maddelerde açıkça parlamenter sisteminin özellikleri olduğu görülmektedir.

1924 Anayasasının Vazife-i İcraiye bölümünde 44. maddede *“Başvekil, Reisicumhur canibinden ve Meclis azası meyanından tayin olunur. Sair vekiller Başvekil tarafından Meclis azası arasından intihap olunarak heyeti umumiyesi Reisicumhurun tasdiki ile Meclise arz olunur. Meclis müçtemi değilse arz keyfiyeti Meclisin içtimaina talik olunur. Hükümet hattıhareket ve siyasi noktai nazarını azami bir hafta zarfında Meclise bildirir ve itimat talep eder”¹¹⁴*, hükmü ile Başbakanın Cumhurbaşkanı tarafından Meclis üyeleri arasından seçileceği ve Cumhurbaşkanının onayı ile göreve başlayacağı belirtilmiştir. Bu madde de görüldüğü gibi Başbakanın seçim usulü ve Meclis içerisinden seçilme şartı açısından değerlendirildiğinde 1924

¹¹³Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz*, s. 118-119.

¹¹⁴Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz*, s. 120.

Anayasası'nın parlamenter sistem özellikleri gösterdiği görülmektedir. Yine 45. maddede “*Vekiller, Başvekilin riyaseti altında İcra Vekilleri heyetini teşkil eder*” hükmü ve 46. madde de “*İcra vekilleri heyeti Hükümetin Umumi siyasetinden müştereken mesuldür. Vekillerden her biri kendi salahiyeti dairesindeki icraattan ve maiyetinin efal ve muamelatından ve siyasetinin umumi istikametinden münferiden mesuldür*” maddesi ile de yine parlamenter sistem özelliği görülmektedir. Bakanların düşürülmesi ile ilgili hükümleri düzenleyen 50. madde de “*İcra vekillerinden birinin Divanı Aliye sevkine dair Türkiye Büyük Millet Meclisince verilen karar vekaletten sukutu dahi muntazamındır*”¹¹⁵. Hükmü ile de bakanları yüce divana gönderme yetkisi TBMM'ye verilmiştir. Yine aynı madde de bir bakanın yüce divana gönderilmesine dair kararın alınmasının ardından bakanlık görevinin düşeceği belirtilmiştir¹¹⁶.

1924 Anayasası'nın hükümet sistemleri ile ilgili maddeleri değerlendirildiğinde yasama organının üstünlüğünü düzenleyen maddelerinde kuvvetler birliği ilkesinin geçerli olduğu, ancak yürütme ile ilgili kısımların düzenlendiği maddelerde ise parlamenter hükümet sistem özelliklerini sergilediği görülmektedir. Bu sebeple 1924 Anayasası değerlendirildiğinde hükümet sistemi olarak meclis hükümeti ve parlamenter sistemin özelliklerini sergileyen karma hükümet sisteminin benimsendiği görülmektedir¹¹⁷.

1924 Anayasası hükümet sistemi olarak karma hükümet sistemini benimsemiş olup yürürlüğe girdiği tarihten 1960 yılındaki askeri müdahaleye kadar yedi kez değişiklik geçirmiştir. Bu değişikliklerden ikisi biçimle ilgili iken diğerleri esasla ilgilidir. Biçimle ilgili değişiklikler değerlendirildiğinde özellikle anayasanın dilinde yapılan değişiklikler dikkat çekmektedir. 1924 Anayasası'nın Osmanlıca olan dili 1945'te Türkçeye çevrilmiş ancak bu değişiklik uzun süre yürürlükte kalamamış 1952 yılında tekrar eski diline çevrilmiştir. Anayasanın içerikle ilgili olan kısımlarında ise 1928, 1934 ve 1937 yıllarında olmak üzere üç değişiklik karşımıza çıkmaktadır. 1928 yılında yapılan değişiklikte devletin dininin İslam olduğuna dair hüküm anayasadan çıkarılmış ve yine aynı yıl yapılan değişiklikte milletvekillerinin ve Cumhurbaşkanı'nın yeminindeki “vallahı” sözcüğü anayasadan çıkarılmış yerine “namusum üzerine söz veririm” ibaresi eklenmiştir. 1924 Anayasası'nda yapılan önemli bir diğer değişiklik

¹¹⁵1924 Anayasası, T. Düstur, Cilt: 26, s. 170, Resmi Gazete 15/1/1945 5905, Kanun No Kanun Tarihi; 4695 10/1/1945, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>(Erişim Tarihi 05.10.2017).

¹¹⁶Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”* s. 119-120.

¹¹⁷Adnan KÜÇÜK, *Türkiye'de Günümüze Kadar Tatbik Edilen Hükümet Sistemleri*, s. 817-818.

ise 1934 yılında kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkı olmuştur. Yapılan bu değişiklik ile birlikte anayasanın 10. maddesi “*Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir*” şeklinde 11. maddesi “*Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir*”, hükümleri düzenlenmiş olup seçme ve seçilme hakkının herkese tanındığını gösteren önemli maddeler arasındadır. 1924 Anayasası’nda yapılan bir diğer önemli değişiklik ise 1937 yılında olmuştur. Bu tarihte yapılan değişiklikle birlikte devletin nitelikleri sayılmıştır. Devletin niteliklerini düzenleyen 2. maddesine bakıldığında “*Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçidir. Resmi dili Türkçedir. Makkarı Ankara şehridir*” şeklinde belirtilmiştir. Bütün bu değişikliklerin ardından 1960 yılına kadar yürürlükte kalan 1924 Anayasası 1960 yılında yapılan darbe ile ortadan kaldırılmış ve yerine kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasası uygulanmaya başlanmıştır¹¹⁸.

1.2.2.6. 1961 Anayasası

27 Mayıs 1960 tarihinde asker yönetime el koyarak 1924 Anayasası’nı yürürlükten kaldırılmış ve adeta bir geçiş dönemi öngörmüş ve bu dönem de Milli Birlik Komitesi’ni(MBK) kurmuşlardır. MBK Orgeneral Cemal Gürsel’in başkanlığında 37 subaydan oluşan bir komite şeklinde ve TBMM’nin bütün yetkilerine sahip olacak şekilde örgütlenmiştir. Yasama görevini elinde bulunduran MBK, yürütme yetkisini de kendi seçtiği bakanlar aracılığıyla kullanmış, üst düzey kamu görevlilerini denetleme yetkisini eline almıştır. MBK ilk iş olarak anayasayı kaldırmış, yine kendilerini destekleyen bir takım akademisyen grubuna darbenin meşru olduğu ve anayasaya uygun olduğu yönünde bildiri hazırlatarak darbeye meşru bir zemin hazırlamak istemişlerdir. Darbenin meşru olduğunu dile getiren akademisyenlerin bulunduğu grup daha sonra adeta bir komisyon niteliğine bürünmüştür. Komisyonun başkanlığını İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Oyar yapmış ve komisyon İstanbul komisyonu adını almıştır¹¹⁹.

İstanbul Komisyonu daha sonra anayasa taslağı hazırlamaya başlamış ve taslağı 17 Ekim’de MBK’ne sunmuştur. Taslakta siyasi partilere, genel oy sistemine karşı güvensizlik sergilenmesi sonucunda komisyonun oluşturduğu metnin kamuoyu tarafından tereddütle karşılanmasına neden olmuş, bunun üzerine MBK yeni anayasa

¹¹⁸Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 323-324.

¹¹⁹Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s.184-185.

yapmak üzere “Kurucu Meclis” kurulmasına karar vermiştir. Kurucu Meclis, MBK ve Temsilciler Meclisi olmak üzere iki yapıya düzenlenmiştir. Kurucu Meclisin genel yapısına bakıldığında Temsilciler Meclisinin demokratik niteliklerden uzak olduğu görülmektedir. Temsilciler Meclisi üyelerinin bir bölümü iki aşamalı bir seçim usulüyle seçilmiş, bir bölümü iki siyasi partinin (Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) temsilcilerinden, bir bölümü devlet başkanı ve MBK tarafından atanan üyelerden olmak üzere toplamda 296 üyeden meydana gelmiştir. Yine üyeleri arasında bazı meslek gruplarının ağırlıkta olması, belirli meslek gruplarına Mecliste yer verilmemesi ve yine illerden seçilen temsilcilerin genellikle CHP sempaticileri kişiler olması ve kapatılan Demokrat Parti (DP) üyelerinden kimsenin Mecliste yer almaması Meclisin demokratik olmama niteliğinin göstergeleri arasındadır. Temsilciler Meclisinin üye seçiminde hangi organların etkili olduğu ve üyelerin kimlerden oluştuğuna bakacak olursak¹²⁰:

- Devlet başkanı ve MBK tarafından seçilecek temsilciler
- Devlet başkanı
- MBK
- Bakanlar Kurulu üyeleri
- İller temsilcileri
- Siyasi Partiler Temsilcileri
- Cumhuriyet Halk Partisi
- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
- Diğer teşekküller ve kurumlar temsilcileri
- Barolar temsilcileri
- Basın temsilcileri
- Eski Muharipler Birliği temsilcileri
- Esnaf teşekkülleri temsilcileri
- Gençlik temsilcisi
- İşçi sendikaları temsilcileri
- Odalar temsilcileri
- Öğretmen teşekkülleri temsilcileri
- Tarım teşekkülleri temsilcileri
- Yargı organları temsilcileri

¹²⁰Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 145.

Kurucu Meclis teşkili hakkında kanun incelendiğinde MBK ve Temsilciler Meclisi üyeliğinin bir kişide birleşmeyeceği, 157 Sayılı Kanunun 6. maddesinde “*Temsilciler Meclisi üyeliğine, kısıtlı veya kamu hizmetlerinden yasaklı olmayan, ağır hapis cezası veya sahtecilik, dolandırıcılık, hileli iflas, hırsızlık, emniyeti suiüstimal, zimmet, irtikap, rüşvet veya ihtilas suçlarından hüküm giymemiş, 25 yaşını bitirmiş ve en az lise veya benzeri öğretim kurumlarından diplomalı olan Türk vatandaşları seçilebilirler. Tarım, işçi ve esnaf kurullarınca seçilen temsilcilerin en az ilkokul mezunu olmaları şarttır. Faaliyetleri, yayınları ve davranışları ile 27 Mayıs İhtilaline kadar Anayasa, İnsan Haklarına aykırı icraat ve siyaseti desteklemekte devam etmiş olanlar, Temsilciler Meclisine üye seçilemezler*”. Hükümü ile Temsilciler Meclisi üyelerinin seçim koşulları düzenlenmiştir. Yine aynı kanunun 11. maddesinde “*İstifa eden veya Temsilciler Meclisi üyeliğine seçilmeye engel olan bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giyen veya kısıtlanan kimsenin üyeliği kendiliğinden sonra erer. Temsilciler Meclisi çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak aralıksız 7 gün katılmayanlar ile özürsüz ve izinsiz geçecek süreler toplamı 21 günü geçenlerin üyelik sıfatının kalkmasına bu Meclisin üye tam sayısının salt çoğunluğu ile karar verilir*” ve madde 12’de “*Temsilciler Meclisi seçimi kanununa göre seçilecek temsilciler, bu kanunun yayımından sonraki 21’inci günde, Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında saat 15’te en yaşlı üyenin başkanlığında kendiliğinden toplanırlar.....*” şeklinde düzenlemiş olup bu iki madde ile Temsilciler Meclisi üyeliklerinin hangi durumlarda düşürüleceği belirtilmiş ayrıca çalışma şekli düzenlenmiştir¹²¹.

Kurucu Meclisin oluşumu ve çalışma şeklini düzenleyen 157 Sayılı Kanunda madde 18’de “*Kurucu Meclisin başta gelen görevi, beşinci ve altıncı bölümlerdeki esaslara göre halkoyuna sunulacak yeni anayasayı görüşüp kabul etmek ve seçim kanunu yapmaktır. Bunun dışında kanunları yapma, değiştirme, yorumlama ve yürürlükten kaldırma; bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını ve eklerini görüşme ve kabul etme; barışa, savaşa, yabancı devletlere karşı silahlı kuvvet kullanılmasına ve zorlama tedbirleri alınmasına karar verme; yabancı devletler ve milletlerarası teşekküllerle yapılan antlaşmalarla sözleşme ve her türlü anlaşmaları ve Bakanlar Kurulunca ilan edilen sıkıyönetim kararını onaylama yetkileri Kurucu Meclise aittir*” hükmü ile Kurucu Meclisin asıl görevinin anayasa yapmak olduğu belirtilmiştir. Kurucu meclis tarafından kanunların görüşülmesi ve kabulünü düzenleyen 19. madde

¹²¹Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 146-147.

de “Kanun teklif etme hakkı, Bakanlar Kurulu ile Kurucu Meclis üyelerine aittir. Kurucu Meclis üyelerince yapılacak kanun tekliflerinin, en az bir Milli Birlik Komitesi üyesi ile bir Temsilciler Meclisi üyesinin imzalarını taşıması şarttır” ve madde 20’de “Kanun tasarıları, önce Temsilciler Meclisinde görüşülür. Temsilciler Meclisi tasarımı kabul, ret veya tadil ederek Milli Birlik Komitesine gönderir. Temsilciler Meclisinin reddettiği bir tasarı Milli Birlik Komitesince de reddedilirse, tasarı düşer. Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisinden genel metni hiçbir değişiklik yapmadan kabul ederse, tasarı kanunlaşır. Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisinin kabul etmiş olduğu bir tasarımı tamamıyla reddeder veya değiştirerek kabul ederse veya Temsilciler Meclisinin tamamıyla reddettiği bir tasarımı olduğu gibi veya değiştirerek kabul ederse, tasarımı Temsilciler Meclisine geri gönderir. Temsilciler Meclisi de Milli Birlik Komitesinin ret kararını benimserse tasarı düşer. Temsilciler Meclisi, Milli Birlik Komitesince kabul edilen metni olduğu gibi benimserse tasarı kanunlaşır. Aksi halde tasarının ihtilafı kalan noktaları, Kurucu Meclisteki en kıdemli Yargıtay temsilcisinin başkanlığında Milli Birlik Komitesinden ve Temsilciler Meclisinden seçilmiş başkan dahil 7’şer üyeden kurulu bir Karma Komisyonunda görüşülür. Karma Komisyonunda beliren ayrı görüşler, Kurucu Meclisin birleşik toplantısında sözcüler tarafından izah edilir ve metinler görüşmesiz oylanır. Milli Birlik Komitesi üyeleri ve Temsilciler Meclisi üyeleri ayrı ayrı oylarını ve tasarı oylama yüzdelerini vasatilerine göre kabul veya reddolunur. Kanunlar yayınlanmak üzere derhal devlet başkanına gönderilir. Kanunların görüşülmesinde gözetilecek süreler, Kurucu Meclis iç tüzüğünde belirtilir”. Maddelerinde Kurucu Meclisin kanunları teklif ve kabul aşamaları düzenlenmiş olup Kurucu Meclisin asıl görevinin anayasa yapmak olduğu belirtilmiştir¹²².

Kurucu Meclis 6 Ocak 1921’de çalışmalarına başlamıştır. Meclisin çalışmaya başlamasından bir hafta sonra siyasi partilerin faaliyetleri serbest bırakılmış ve yeni partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Kurucu Meclis çalışmaları sonucunda anayasa taslağını hazırlamış ve kabul edilmek üzere 9 Temmuz 1961’de halkoyuna sunulmuştur. Halkoylaması % 61.7 ile kabul edilmiş ve halkoylamasına katılım oranı % 80 olarak gerçekleşmiş ve anayasa kabul edilmiştir¹²³.

¹²²Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 148-149.

¹²³Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s.158-159.

1961 Anayasası bir başlangıç bölümü, 157 madde ve 22 geçici maddeden oluşmaktadır. 1961 Anayasası öncesinde uygulanan anayasalar değerlendirildiğinde en uzun anayasanın 1961 Anayasası olduğu görülmektedir. Anayasanın her konuyu maddelerinde düzenlemesi kazuistik anayasa tanımlamasına uygunluğu göstermiştir. Yine 1961 Anayasası ile daha önce olmayan “başlangıç” ve “kenar başlıkları” anayasaya eklenmiştir. Anayasa genel olarak değerlendirildiğinde başlangıç ve altı kısımdan oluşmaktadır¹²⁴. Bunlar:

- Genel Esaslar
- Temel Hak ve Ödevler
- Cumhuriyetin temel kuruluşu (Yasama, Yürütme, Yargı)
- Çeşitli Hükümler
- Geçici Hükümler
- Son hükümler

Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası'nın hazırlanmasına kısaca değindikten sonra konumuz olan 1961 Anayasası'nın benimsediği hükümet sistemlerini maddeler üzerinde değerlendirecek olursak; 1961 Anayasası madde 1, 2 ve 3 te devletin şekli Cumhuriyetin nitelikleri ve devletin bütünlüğü ile resmi dili ve başkenti düzenlenmiştir. Madde 4'te egemenlik düzenlenmiş ve *“Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletininindir. Millet, egemenliği anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisini kullanamaz”* hükmü ile egemenliğin millete ait olduğu belirtilmiştir. Yine egemenliğin yetkili organlar eliyle kullanır hükmü ile de şüphesiz yasama yürütme ve yargı organları kastedildiği anlaşılmaktadır. 1961 Anayasası 5. maddesinde *“Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilmez”* hükmü ile de kanun yapma görevinin yasama organına ait olduğunu vurgulamıştır. Hükümet sistemleri açısından oldukça önemli olan 6. madde de *“Yürütme görevi kanunlar çerçevesinde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir”* hükmü ile çift başlı bir yürütme organı oluşturulmuştur. Yine anayasanın yürütmeyi düzenleyen maddeleri incelendiğinde yürütmenin çift başlı olarak düzenlenmesinin parlamenter sistem oluşturmanın birinci basamağı olduğu görülmektedir. Anayasanın 7. maddesinde de yargı yetkisi *“Yargı yetkisi Türk milleti*

¹²⁴Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*,s.377-378.

adına bağımsız mahkemelerce kullanılır”, hükmü belirtilerek yargı yetkisinin bağımsız olması gerektiği belirtilmiştir¹²⁵.

1961 Anayasasının Cumhuriyetin temel kuruluşu başlıklı kısmının yasama bölümünde TBMM'nin genel yapısı düzenlenmiştir. Madde 63'te “*Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kuruludur. Meclisler, Anayasa da gösterilen hallerde birlikte toplanır*” hükmü ile TBMM'nin yapısından bahsetmiş ve 1961 Anayasası'nın çift yapıya çıkardığı düzenlenmiştir. Anayasanın Millet Meclisini düzenleyen 67. maddesinde “*Millet Meclisi, genel oyla seçilen dört yüze milletevekilinden kurulur*”, 68. maddede milletevekil seçilme yeterliliği ve 69. maddede Millet Meclisinin seçim dönemi düzenlenmiştir. 69. maddede “*Millet Meclisi seçimleri dört yılda bir yapılır. Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verilebilir. Süresi biten milletevekil yeniden seçilebilir. Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni meclisin seçilmesine kadar sürer*”, şeklinde düzenlenmiştir. TBMM ikinci kanadı olan Cumhuriyet Senatosunu düzenleyen 70. maddesinde “*Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüz elli üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen on beş üyeden kuruludur. 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı kanunun altında adları bulunan Milli Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler. Tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tabii oldukları hükümlere tabidirler. Ancak, haklarında, bu anayasanın 73. maddesinin 1'nci ve 2'nci fıkraları ve 10'ncü geçici maddesinin 1'nci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin tabii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer*”¹²⁶, hükmünde de Cumhuriyet Senatosunun seçilme şartları düzenlenmiştir. Esas olarak hükümet sistemlerini belirleyen organ olarak yürütme organı yer almaktadır. Yasama organının yukarıda belirtilen maddeleri diğer anayasalardan farklı olarak iki farklı meclisten oluşabileceğine dikkat çekmek için anlatılmıştır¹²⁷.

Hükümet sistemlerinin değerlendirilmesi açısından son derece büyük öneme sahip olan devletin temel organı şüphesiz yürütmedir. 1961 Anayasası'nın yürütme organını düzenleyen maddelerine bakıldığı zaman hükümet sisteminin tarifi kolay bir

¹²⁵Servet Tanilli, *Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı*, (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1975), s. 23-24.

¹²⁶Tanilli, *Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı*, s. 40.

¹²⁷Tanilli, *Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı*, s. 42-44.

şekilde yapılabilmektedir. Bu sebeple 1961 Anayasası'nın benimsediği hükümet sistemini yürütme organı üzerinden değerlendirmeye başlayacak olursak ilk önce yürütmenin temel yapısına bakmak gerekmektedir. Yukarıda madde olarak açıkladığımız şekli ile 1961 Anayasası'nın genel esaslar kısmında 6. madde de yürütme görevi düzenlenmiş ve yürütmenin "Cumhurbaşkanı" ve "Bakanlar Kurulu'ndan" oluşacağı belirtilmiştir. Bu maddeye bakılarak 1961 anayasasının parlamenter sistemi benimsediği görülmektedir. Ancak yürütmenin iki başlı olarak düzenlenmesi her zaman parlamenter sistem demek olmayıp farklı sistemler olarak da değerlendirilmesi mümkün olduğundan anayasanın diğer maddelerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Anayasanın ikinci bölümünde yürütme başlığı altında düzenlenen ve sistemin temel yapı taşı olan maddeler değerlendirilerek sistem hakkında kesin bilgiye ulaşılabilecektir.

1961 Anayasası'nın yürütmeyi düzenleyen ikinci bölümünde ilk olarak Cumhurbaşkanı, anayasanın 95. maddesinde de Cumhurbaşkanı'nın seçimi ve tarafsızlığı düzenlenmiş ve "Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir. Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez. Cumhurbaşkanı seçilenin parti ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı sona erer"¹²⁸, şeklinde ifade edilmiştir. Maddeye göre Cumhurbaşkanı Meclis tarafından seçileceği ve yine Cumhurbaşkanı'nın seçiminin ardından milletvekili sıfatının sona ermesi ve parti üyeliğinin düşmesi Cumhurbaşkanı'nın partiler üstü konuma sahip olduğunu göstermektedir. Bu madde itibarıyla Cumhurbaşkanı'nın Meclis tarafından seçilmesi ve partiler üstü bir konuma sahip olması parlamenter sistemin tipik bir özelliğidir. Anayasanın 96. maddesinde Cumhurbaşkanı'nın görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde yemin edeceği belirtilmiş olup bir sonraki maddesinde Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkileri düzenlenmiştir. Anayasanın 97. maddesine göre "Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve Millet'in birliğini temsil eder. Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder; yabancı devletlere Türk devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı devlet temsilcilerini kabul eder; milletlerarası antlaşmaları onaylar ve yayınlar; sürekli

¹²⁸Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüz"*, s. 199.

hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldıracabilir". 97. madde de görüldüğü gibi Cumhurbaşkanının yetkileri sınırlı sayıda tutulmuş ve Cumhurbaşkanının yetkilerinin daha çok sembolik yetkiler olduğu belirtilmiştir. Bakanlar kuruluna başkanlık etmesi durumunun istisnai bir durum olduğu ve gerekli gördüğü zaman başkanlık edeceği yine anayasada belirtilen maddeler arasındadır. Buradan hareketle parlamenter sistemin özünde Cumhurbaşkanının daha çok sembolik yetkilere sahip olduğu hükmünden hareketle 1961 Anayasası'nın Cumhurbaşkanına verdiği yetkileri sınırlı sayıda tutmakla parlamenter sistemin benimsendiğini göstermektedir. Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin tanımlanmasının hemen ardından Cumhurbaşkanın sorumsuzluğu ve sorumluluğu düzenlenmiştir. Madde 98'e göre "*Cumhurbaşkanı görevi ile ilgili işlemlerinden sorumlu değildir. Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur*". Madde 99'a göre ise "*Cumhurbaşkanı, vatan hainliğinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tam sayısının en az üçte ikisinin meclislerin birleşik toplantısında vereceği kararla suçlandırılır*"¹²⁹. Hükümleri ile Cumhurbaşkanının kural olarak sorumsuz olduğu, sadece vatana ihanetten dolayı suçlandırılabilceği düzenlenmiş olmakla birlikte parlamenter sistemin temel ilkelerinden birisi olan karşı imza kuralı yani Cumhurbaşkanının Başbakan ve ilgili bakanların sorumlu tutulması kuralının benimsenmesi 1961 Anayasasının parlamenter sistemi benimsediğini gösteren temel göstergeleri arasındadır. Hükümet sistemleri ile ilgili olarak 1961 Anayasasında Cumhurbaşkanı ile ilgili düzenlenen son maddesi Cumhurbaşkanına vekilliktir. Madde 100'e göre "*Cumhurbaşkanının hastalık sakatlık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka sebeplerle Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder*", hükmü ile Cumhurbaşkanına Meclis Başkanının başkanlık edeceğini belirterek yine parlamenter sistemin özünde olan yumuşak kuvvetler ayrılığı ilkesine vurgu yapılmış ve yürütme organı ile yasama organı arasında yumuşak kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsendiğinin vurgusu yapılmıştır. Parlamenter sistemin temel ilkelerinden biri olan yumuşak kuvvetler

¹²⁹Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüz"*, s. 200.

ayrılığının benimsenmesi de 1961 Anayasasının parlamenter sistemi benimsendiğinin göstergeleri arasındadır¹³⁰.

1961 Anayasası'nın yürütmeyi düzenleyen ikinci bölümünde Cumhurbaşkanlığının ardından yürütmenin ikinci kanadı olan Bakanlar Kurulu düzenlenmiştir. Anayasa'nın 102. maddesine göre “*Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kuruludur. Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır. Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır*”, hükmü ile Başbakanın ve Bakanların seçiminde Cumhurbaşkanının ve TBMM'nin yetkili olduğu belirtilmiş ve bu özellik dolayısıyla yumuşak kuvvetler ayrılığının benimsendiği gösterilmiştir. Anayasa'nın Bakanlar Kurulunu düzenleyen diğer maddelerine bakıldığında 103. madde de “*Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak meclislere sunulur; Meclisler tatilde ise toplantıya çağrılır. Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir Bakan tarafından Meclislerde okunur ve Millet Meclisinde güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır*”. Hükmü ile Bakanlar Kurulunun görevine devam edebilmesi için yasama organından güvenoyu alması gerektiği belirtilmiştir. Bu madde de görüldüğü gibi yürütme organının gerek göreve başlarken gerekse de 104. madde de “*Başbakan gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüşükten sonra, Millet Meclisinden güven isteyebilir. Güven istemi, Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz. Güven istemi, ancak üye tam sayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir*” hükmü ile görev sırasında güvenoyuna ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Yürütme organı içerisinde Bakanlar Kurulunun göreve başlarken ve görev sırasında güvenoyuna ihtiyaç duyması, yasamadan aldığı güvenoyu ile görevine devam edebilmesi yasama ile yürütme organları arasındaki yumuşak kuvvetler ayrılığını göstermekte, bu maddelerde 1961 Anayasasının parlamenter sistemin benimsendiğini gösteren temel hükümler arasında yer almaktadır. Ayrıca 1961 Anayasası'nın 106. maddesinde “*Bakanlıklar kanununun koyduğu esaslara göre kurulur. Açık olan bakanlıklarla izinli ve özürlü olan bir bakana, diğer bir bakan geçici olarak vekillik eder. Ancak, bir bakan birden fazlasına*

¹³⁰Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s.200-201.

vekillik edemez. Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla Yüce Divana verilen bir bakan, bakanlıktan düşer. Herhangi bir sebeple boşalan bakanlığa en geç on beş gün içinde atama yapılır¹³¹”, maddesinde görüldüğü gibi bakanların atanmasının ardından göreve devam edebilmesi için ve bakanların yüce divana gönderilmesinde meclisin yetkili olması da 1961 Anayasasının parlamenter sistemi benimsediğini gösteren temel özelliklerindedir.

Parlamenter sistemin temel özelliklerinden birisi olan yasama ve yürütme organlarının birbirlerini karşılıklı feshedebilmesi ilkelerini benimsemesi açısından değerlendirildiğinde 1961 Anayasasının 108. maddesinde “Anayasanın 89’ncü ve 104’ncü maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu sebebiyle, on sekiz aylık bir süre içinde, Bakanlar Kurulu iki defa düşürülmesi veya üçüncü defa güvensizlik oyu verilmiş olması halinde, Başbakan, Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebileceği düzenlenmiştir. Başbakanın istemi üzerine, Cumhurbaşkanı, meclislerin başkanlarına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Yenilenme kararı resmi gazetede yayınlanır ve hemen seçime gidilir. Hükmü ile Cumhurbaşkanı’nın hangi durumlarda meclis seçimlerini yenileyebileceği belirtilmiştir. Yürütme organının yasama organı seçimlerini yenileyebilmesi bu iki organ arasında yumuşak kuvvetler ayrılığını gösteren temel göstergeler olup, bu özellik itibarıyla da 1961 Anayasası parlamenter sistem özelliklerini göstermektedir¹³².

1961 Anayasasının maddeleri hükümet sistemleri açısından yukarıdaki şekliyle değerlendirilmiştir. Parlamenter sistemin temel özelliklerinden olan Cumhurbaşkanı’nın sorumsuz olması ve yine Cumhurbaşkanı’nın yetkilerinin sembolik olması, karşı imza kuralının benimsenmesi, hükümetin meclisten güvenoyu alması gibi bir takım özelliklerin 1961 Anayasası tarafından benimsenmiş olması anayasanın parlamenter sistemi benimsediğini ortaya koymaktadır.

1.2.2.7. 1971 Anayasa Değişikliği

1961 Anayasası yürürlükte olduğu süre içerisinde yedi kez değişikliğe uğramıştır. Anayasanın değiştirilmesi ile hükümet sistemleri birlikte değerlendirildiğinde şüphesiz en önemli değişikliğin 1971 yılında yapıldığı görülmektedir. İlk defa Kanun-u Esasi ile birlikte hukukumuzda giren Kanun

¹³¹Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz*, s.201-202.

¹³²Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz*,. s.202.

Hükmünde Kararname(KHK) 1924 ve 1961 Anayasalarında düzenlenmemiş olup 1961 Anayasası'nda 1488 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikle birlikte hukukumuzda girmiştir¹³³.

1961 Anayasası'nda 1971 yılında 64. madde de yapılan değişiklikle Bakanlar Kuruluna KHK çıkarma yetkisi verilmiştir. 64. madde "*Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak, Devletin bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek, para basılmasına, genel ve özel af ilanına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi kanunla, belli konularda Bakanlar Kuruluna Kanun Hükmünde Kararnameler çıkarmak yetkisi verebilir. Yetki veren kanunda, çıkarılacak kararnamelerin amacı, kapsamı ve ilkeleriyle bu yetkiyi kullanma süresinin ve yürürlükten kaldırılacak kanun hükümlerinin açıkça gösterilmesi ve kanun hükmünde kararnamede de yetkinin hangi kanunla verilmiş olduğunun belirtilmesi lazımdır. Bu kararnameler, resmi gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Ancak, kararnameler yürürlük tarihi olarak daha sonra ki bir tarih de gösterebilir. Kararnameler, resmi gazetede yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Yetki kanunları ve Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kararnameler, Anayasanın ve yasama meclisleri içtüzüklerinin kanunların görüşülmesi için koyduğu kurallara göre, ancak komisyonlarda ve gene kurullarda diğer kanun tasarı ve tekliflerinden önce ve ivedilikle görüşülüp karara bağlanır*"¹³⁴, hükmü ile KHK'nın çıkarılma şartları düzenlenmiş ve yine KHK'ların yürürlüğe girme zamanı ile nasıl yürürlüğe gireceği belirtilmiştir. 1961 Anayasası bu madde ile değerlendirildiğinde Bakanlar Kurulunun güçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Yine KHK ile bir nevi yasa yapma görevinin Bakanlar Kuruluna verilmesi yürütme organının güçlendirildiğini göstermektedir. 1961 Anayasası'nda 1971 yılında yürütmeyi güçlendirme yönünde bir diğer önemli adım Bakanlar Kuruluna vergi, resim ve harçlar da muafiyet ve istisnaların da düzenleme yapma yetkisi verilerek yürütme güçlendirilmiştir. Anayasanın vergi ödevini düzenleyen 61. maddesinde "*Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim ve harçla ve benzeri mali yükümlülükler ancak kanunla konulur. Kanunun belli ettiği yukarı ve aşağı hadler içinde kalmak, ölçü ve esaslara uygun olmak şartıyla,*

¹³³Ergun Özbudun, *1961 ve 1982 Anayasalarında Kanun Hükmünde Kararnameler*, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg2/ergun.pdf (Erişim Tarihi: 14.10.2017)

¹³⁴Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüz"*, s. 188.

vergi, resim ve harçların muafiyet ve istisnalarıyla nispet ve hadlerine ilişkin hükümlerinde değişiklik yapmaya, Bakanlar Kurulu yetkili kılınabilir” hükmü ile Bakanlar Kurulunun vergilendirme de düzenleme yapma yetkisinin verilmesi yürütme organının güçlendirildiğini gösteren diğer hükümler arasındadır¹³⁵.

1961 Anayasasında 1971 yılında yapılan anayasa değişikliği ile birlikte Bakanlar Kuruluna KHK çıkarma yetkisi verilmesi ve vergi tarifesi, vergi istisna ve muafiyetinde düzenlemeler yapılması açısından yürütme organını güçlendirdiği anayasa da yapılan bu değişikliklerin hükümet sisteminin değişmesine neden olmadığı görülmektedir. 1961 Anayasasında yapılan değişiklikle yürütmenin çift başlı olması, Cumhurbaşkanının sorumsuz ve yetkisiz olmasının yanı sıra Bakanlar Kurulunun asıl yetkili organ olması, karşı imza kuralının benimsenmesi ve yumuşak kuvvetler ayrılığı ilkesinden herhangi bir ödün vermemesi sebebiyle 1961 Anayasasının hükümet sistemi olarak parlamenter sistemi benimsediğini söylemek yanlış olmaz.

¹³⁵Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 188-189.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1982 ANAYASASI VE HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN İŞLEYİŞİ

2.1. 1982 Anayasasında Hükümet Sistemleri

2.1.1. 1982 Anayasasının Kabulü Sırasında Benimsenmiş Hükümet Sistemi

Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980 tarihinde Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığında Kara, Deniz, Hava ve Jandarma Genel Komutanından oluşan beş kişilik bir grupta emir komuta zinciri içinde yönetime el koymuş ve mevcut 1961 Anayasasını yürürlükten kaldırmıştır. Genelkurmay Başkanı Başkanlığında oluşturulan bu grup Milli Güvenlik Konseyi adını almış bildiri yayınlayarak yönetime el koyma nedenlerini ilan etmişlerdir¹³⁶.

Konsey yayınladığı bildiri ile yönetime el koyma nedenleri arasında devletin başlıca organlarıyla işlemez hale geldiğini, anayasal kuruluşların faaliyetlerini yerine getiremediğini, siyasi partilerin çekişme içerisinde olması nedeniyle devlet içerisinde birlik ve beraberliği sağlayamadıkları, Atatürkçülüğün ülkeden yok edilmeye başlandığı ve irticai faaliyetlerin ülke içerisinde her geçen gün daha fazla arttığı, ülkenin kardeş kavgası içerisine girmesi gösterilmiştir. Yine MGK yönetime el koyma gerekçesini Türk Silahlı Kuvvetleri iç hizmet kanununun kendilerine verdiği bir yetki olarak açıklamıştır¹³⁷.

12 Eylül Darbesi ile birlikte 1961 Anayasasının yürürlükten kaldırılması yeni bir anayasa hazırlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple 29 Haziran 1981 tarihinde 2485 Sayılı Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun ile yeni bir anayasa yapmakla görevli Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Kurucu Meclis kendi içerisinde Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi olarak ikiye ayrılmıştır. Milli Güvenlik Konseyi(MGK) 12 Eylül Darbesini gerçekleştiren kişilerden oluşurken Danışma Meclisi yüz altmış

¹³⁶Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s. 171.

¹³⁷Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, *Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası*, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, Ankara. S. 627.

üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerin kırkı MGK tarafından yüz yirmisi ise her ilin valisi tarafından tespit ve teklif edilen adaylar arasından MGK tarafından seçilmiştir¹³⁸.

Kurucu Meclis kendi içerisinde on beş kişilik bir anayasa hazırlama komisyonu oluşturmuş komisyon başkanı olarak da Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı'yı seçmiştir. Komisyon eski partiler ve kapatılan kurumlar hariç belli başlı kurumların görüşlerini alarak bir anayasa taslağı oluşturmuş ve rapor halinde Kurucu Meclise göndermiştir. Danışma Meclisinin de onayından geçen taslak MGK'ya gönderilmiş MGK Anayasa taslağı metnin de değişiklikler yaparak, anayasayı halkoyuna sunmuştur. Halk tarafından 7 Kasım 1982 tarihinde %91.4 oyla kabul edilerek yürürlüğe giren 1982 anayasasında aynı anda Cumhurbaşkanının da seçilmesi açısından 1961 Anayasasının kabul edildiği referandumdan oldukça farklılık göstermektedir¹³⁹.

1982 Anayasası'nın halk tarafından %91.4 gibi büyük bir oyla kabul edilmesi MGK üyeleri dâhil bazı çevrelerin şaşkınlığına yol açmıştır. Anayasanın hazırlanması ve halkoylaması süreci değerlendirildiğinde bu şaşkınlık büyük ölçüde giderilmektedir. Anayasanın %91.4 gibi büyük bir çoğunlukla kabul edilmesinde halkoylaması süresince anayasa metninin tartışılmasının yasak olması, anayasa oylamasının hür ve demokratik bir ortamda yapılmaması, halkın Kenan EVREN ve darbeyi gerçekleştiren komutanların yoğun propagandasına maruz kalması gibi nedenler sayılabilir. Halkoylamasında sandık başlarında Jandarmaların görevli olması ve zarfların şeffaf seçilmesi gizli oylama ilkesini zedelemiş ve bu sebeple de MGK yönetiminden çekinen halk değişiklik yönünde olumlu oy kullanmıştır. Ayrıca anayasanın reddedilmesi halinde gelişecek sürecin belli olmaması ve MGK yönetiminin bir an önce bitmesinin istenmesi halkoylamasının kabul edilme nedenleri arasında gösterilebilir¹⁴⁰.

İlber Ortaylı'ya göre 1982 Anayasasının kabul edilmesinde oy kullanan vatandaşların anayasaya evet demelerinden ziyade devletin içine düştüğü durumdan kurtarmak ve doğacak bir kaos ortamına meydan vermeme gibi nedenler yatmaktadır. Yine Ortaylı'ya göre halk anayasa taslağını okumadan ülkenin içinde bulunduğu

¹³⁸Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 190.

¹³⁹Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi(1980-2012)*, s. 214-215.

¹⁴⁰Bülent Tanör, *Türkiye tarihi 5: Bu günkü Türkiye*, (İstanbul: Cem yayınları, 1997), s. 23-25.

olumsuzluklardan ve vatandaşların MGK'nin baskısından kurtulmak istemesi sonucunda anayasa büyük bir çoğunlukla kabul edilmiştir¹⁴¹.

1980 darbesi bazı çevrelerce sağlıklı ve sağlam demokratik bir düzen kurma gayesinin bir sonucu olarak açıklanmıştır. Onlara göre 12 Eylül, demokrasiden sapmayı ve ayrılmayı değil Türk halkının istediği ve gerçekten layık olduğu demokratik rejimi çöküntüden kurtarmak sağlam bir demokrasi inşa etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir¹⁴². 1980 Darbesi sonrası anayasa değişikliği ile ilgili olumlu ve olumsuz açıklamalara değindikten sonra 1982 Anayasası'nın genel özelliklerine bakacak olursak:

- 1982 Anayasası kauzistik bir yöntemle hazırlanmıştır.
- 1982 Anayasası değiştirilmesi zor ve imkânsız maddelere yer verdiği için sert bir anayasa niteliğindedir.
- 1982 Anayasası bir geçiş süreci öngörmüştür.
- 1982 Anayasası otorite-hürriyet dengesinde otoritenin ağırlığını artırmıştır.
- 1982 Anayasası devlet yapısı içinde yürütme organını güçlendirmiştir.
- 1982 Anayasası siyasal karar alma mekanizmalarındaki tıkanıklıkları giderici hükümler getirmiştir.
- 1982 Anayasası az katılımcı bir demokrasi modelini benimsemiştir¹⁴³.

Anayasanın hazırlanmasında MGK'nin etkisinin son derece fazla olması ve darbeyi gerçekleştiren komutan olan Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı seçilmesine kesin gözle bakılması devletin temel organları içerisinde yürütme organının güçlendirilmesine neden olmuştur. Yeni anayasa ile birlikte yürütme organının KHK ile kanun niteliğinde kararlar çıkarabilmesine izin verilmiş, yargı yetkileri kısıtlanarak askeri makamlara özellikle MGK'ya önemli yetkiler tanınmıştır. Yine bu anayasa ile temel hak ve özgürlüklerde de önemli ölçüde sınırlamalar yapılmıştır¹⁴⁴.

1982 Anayasası hazırlanma süreci ve anayasa da belirtilen maddeler açısından değerlendirildiğinde hükümet sistemi olarak parlamenter sistemi benimsediği görülmektedir. Anayasa da yürütme yetki ve görevinin Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirileceğinden bahseden 8. maddesinde parlamenter

¹⁴¹İsmail Küçükkaya, *Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı*, (İstanbul: Timaş yayınları, 2014), s.230.

¹⁴²Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 61. Birleşim, Cilt: 3, s. 14, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c003/mgk_01003061.pdf (Erişim Tarihi: 06.12.2017).

¹⁴³Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara:Yetkin yayınları, 1995), s. 35-45.

¹⁴⁴Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi(1980-2012)*, s. 214-215.

sistemin benimsendiği açıkça ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra parlamenter sisteme göre sembolik yetkilere sahip olması gereken Cumhurbaşkanının 1982 Anayasasında oldukça fazla yetki ile donatılması hükümet sistemi açısından farklı değerlendirmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur¹⁴⁵.

1980 Darbesi öncesinde yaşanan birçok sorunun nedeni hükümet sistemi olarak gösterilmiş ve bu sebeple yeni hazırlanan anayasa da hükümet sistemi 1961 Anayasasından oldukça farklı şekilde düzenlenmiştir. 1982 Anayasasının hükümet sistemleri ile ilgili maddeleri değerlendirildiğinde de sistemin parlamenter sisteme benzer yönleri ve parlamenter sistemden farklı yönleri olduğu görülmektedir. Anayasanın yürütme bölümünde düzenlenen Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu ile ilgili maddelerini inceleyerek sistemin genel çerçevesini çizecek olursak;

1982 Anayasası 101. maddesinde Cumhurbaşkanının niteliği ve tarafsızlığından şu şekilde bahsetmiştir. *Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, meclis üye tam sayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.*

Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

*Cumhurbaşkanı seçilenlerin varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer*¹⁴⁶ ifadesinde görüldüğü gibi Cumhurbaşkanının tarafsızlığı sağlanmak istenmiş ve partiler üstü bir konuma getirilmiştir. Görev süresinin yedi yıl olması ve Cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçilmesi de parlamenter sistemin bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenleyen 104. maddesinde *“Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.*

Bu amaçlarla Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır:

Yasama ile ilgili olanlar

¹⁴⁵Şadiye Ay, Türkiye’de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları, *Mevzuat Dergisi*, Yıl; 7, Sayı; 77, Mayıs 2004, <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/01.htm> (Erişim Tarihi: 2.11.2017).

¹⁴⁶Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 287.

Gerekli gördüğü takdirde yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşması yapmak,

*Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırmak,
Kanunları yayımlamak,*

*Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek,
Anayasa değişikliğine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,*

Kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğünün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil ve esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

Yürütme alanına ilişkin olanlar:

Başbakanı atamak istifasını kabul etmek,

Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek,

Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırmak,

Yabancı devletlere Türk devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,

Milletlerarası adlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,

Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,

Genelkurmay Başkanını atamak,

Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırmak,

Milli Güvenlik Kuruluna başkanlık etmek,

Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim ve olağanüstü hal ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,

Kararnameleri imzalamak,

Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,

Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve Başkanını atamak,

Devlet Denetleme Kuruluna inceleme, araştırma ve denetleme yaptırmak,

Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,

Üniversite rektörlerini seçmek.

Yargı ile ilgili olanlar:

Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı vekilini, Askeri Yargıtay üyelerini, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek,

*Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ve diğer görevleri yerine getirir ve yetkilerini kullanır.*¹⁴⁷ şeklinde düzenlenmiştir. Görüldüğü gibi 1982 Anayasası, Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini ayrıntılı bir şekilde düzenlemiş, aslında parlamenter sistemde sembolik yetkilere sahip olması gereken Cumhurbaşkanına yeni anayasa ile birlikte önemli yetkiler de verilmiştir. Cumhurbaşkanına bu denli fazla yetkiler verilmesi parlamenter sistemden önemli bir sapma olarak karşımıza çıkmaktadır.

1982 Anayasası 105. maddesinde Cumhurbaşkanının sorumluluk hali “*Cumhurbaşkanının Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.*

Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dâhil, yargı mercilerine başvurulamaz.

*Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tam sayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır*¹⁴⁸ şeklinde düzenlenmiştir. 105. maddede görüldüğü gibi yetkileri artan Cumhurbaşkanı aynı zamanda sorumsuz olması açısından parlamenter sistemin özelliklerin de önemli ölçüde sapmalar olduğu söylenebilir. 1982 Anayasası yürütme organı içinde adeta Cumhurbaşkanını güçlendirmiştir. Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile karşı imza kuralı ile yapacağı işlemlerin anayasa da belirtilmemesi Cumhurbaşkanının sorumlu tutulacağı işlemleri tanımlamasını zorlaştırmıştır. 1982 Anayasasını Cumhurbaşkanlığı makamını parlamenter sistemin özünde olan özelliklerinden farklı şekilde düzenlemesinde şüphesiz Kenan Evren’in yetkisiz Cumhurbaşkanlığı istemediği belirtilebilir.

¹⁴⁷Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz*, s. 288.

¹⁴⁸Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz*, s. 289.

Yürütme organının ikinci kanadı olan Bakanlar Kurulu’da 1982 Anayasası’nda bir takım değişikliğe tabi tutulmuştur. İlgili Anayasanın 109. maddesi Bakanlar Kurulunun kuruluşunu şöyle açıklamıştır;

“Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; Gerekliğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevine son verilir”¹⁴⁹. Görüldüğü gibi Başbakanın ve bakanların göreve başlamalarında ve görevlerine son verilmesinde Cumhurbaşkanı asli yetkili organ olarak tanımlanmıştır. Bu madde ile Cumhurbaşkanının yürütme organı üzerindeki gücü görülmektedir.

1982 Anayasası 110. maddesinde *“Bakanlar kurulunun listesi tam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise toplantıya çağrılır.*

Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir bakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır¹⁵⁰ şeklinde düzenlenmiştir. Anayasanın 110. maddesinde de görüldüğü gibi Bakanlar Kurulunun göreve başlayabilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisinden güvenoyu alması şart koşulmuştur. Parlamenter sistemin temel özelliği olan güven oyu mekanizmasının 1982 Anayasası’nda benimsenmesi şüphesiz bu Anayasasının parlamenter sistem özelliğini gösteren temel maddelerinden birisidir.

1982 Anayasası Bakanlar Kurulunun görev ve sorumluluğunu 112. maddesinde *“Başbakan, Bakanlar Kurulunun Başkanı olarak, bakanlıklar arasında iş birliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.*

Her bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur.

¹⁴⁹Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz*, s. 289.

¹⁵⁰Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz*,s. 290.

Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür.

Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar; 81. maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde ant içerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tabii oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar”¹⁵¹, şeklinde düzenlenmiştir. Anayasanın 112. maddesi değerlendirildiğinde Bakanlar Kurulu içerisinde Başbakanın güçlendirildiği görülmekte olup bu madde itibarıyla parlamenter sistemin saf halinde eşitler arasında birinci konumda olan Başbakanın 1982 Anayasası ile adeta bakanların hiyerarşik amiri konumuna getirildiği görülmektedir. Ancak parlamenter sistem içerisinde Başbakanlık makamının güçlendirilmesi parlamenter sistemden sapma olarak değerlendirilemez.

1982 Anayasası benimsediği 99. ve 116. maddeler birlikte değerlendirildiğinde hükümet sistemi olarak parlamenter sistemi benimsediği görülmektedir. Anayasa madde 99. da “Gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına veya en az yirmi milletvekili imzasıyla verilir.

Gensoru önergesi, verilişinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede ancak önerge sahiplerinden biri, siyasi parti gurupları adına birer milletvekili; Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülmesi, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesi amacına ve yukarıdaki ilkelere uygun olmak kaydıyla gensoru ile ilgili diğer hususlar içtüzükle belirlenir.”

Yine Anayasa 116. maddesinde de “Bakanlar Kurulunun 110. maddede belirtilen güvenoyu alamaması ve 99. veya 111. maddeler uyarınca güvensizlik oylarıyla

¹⁵¹Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz*, s. 290.

düşürülmesi hallerinde; kırk beş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Başbakanın güvensizlik oyuyla düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırk beş gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine kırk beş gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Yenileme kararı resmi gazetede yayımlanır ve seçime gidilir”¹⁵², şeklinde düzenlenmiş olup yukarıda Anayasa’nın Cumhurbaşkanı parlamento seçimlerini yenileme hakkı vermesi, Bakanlar Kurulunun gensoru ile düşürülmesi ve güvenoyu alamaması gibi hükümlerin düzenlenmesi açısından 1982 Anayasasının parlamenter sistemi benimsediği görülmektedir.

1982 Anayasası’nın hükümet sistemi ile ilgili yukarıda açıkladığımız madde hükümleri de gösteriyor ki devlet organları içerisinde yürütme organı güçlendirilmiştir. Özellikle de Cumhurbaşkanının yetki ve görevlerinin artırılması bunun yanında Cumhurbaşkanının sorumsuzluğuna da yer verilmesi bu anayasanın parlamenter sistemden sapma gösterdiğini düzenleyen maddeler arasındadır¹⁵³. Yine 1982 Anayasası’nın yürütme içinde Bakanlar Kurulunun asli organ olması Bakanlar Kurulunun yapısı işleyişi, güvenoyu mekanizması, yasama organının Bakanlar Kurulunu denetleme mekanizmalarına sahip olması açısından da bu anayasa parlamenter sistem özelliklerini sergilemektedir¹⁵⁴.

Kemal Gözler’e göre 1982 Anayasasının kurduğu hükümet sistemi parlamenter sistemdir. Bu sistemde Cumhurbaşkanının yetkilerinin niteliğinin sistem üzerine herhangi bir etkisi yoktur. Kaldı ki Cumhurbaşkanı yetkilerini kullanırken parlamenter sistemin bir özelliği olan karşı-imza kuralını benimsenmesi gibi bir takım özellikler bu sistemin parlamenter sistem olması tezini doğrulamaktadır¹⁵⁵.

1982 Anayasası ile benimsenen hükümet sistemi bir tanım karmaşıklığına yol açmıştır. Özellikle anayasa üzerine çalışma yapan kişilerin değerlendirmelerine bakıldığında bu anlam karmaşası çok net bir şekilde görülmektedir. Bu kısımda anayasa üzerine çalışma yapanların değerlendirmelerine bakacak olursak;

¹⁵²Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*, s. 291.

¹⁵³Murat Yanık, *Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, (Ankara:Adalet yayınları, 2013),s. 123.

¹⁵⁴Yüzbaşı, *Bir Demokratik Hükümet Sistemi Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi*, s. 153.

¹⁵⁵Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 310.

Yusuf Tekin'e göre 1982 Anayasası'nın siyasi istikrarsızlığı ortadan kaldırmak için siyasi partiler ve seçim kanunlarını yeniden düzenlemesi, getirilen yüzde on seçim barajı uygulaması ile küçük partilerin meclise girmelerinin önünün kesilmiş olması, Cumhurbaşkanının seçimi sürecinin siyasi kaos yaratmayacak şekilde yeniden düzenlenmesi açısından benimsediği hükümet sistemi "Rasyonelleştirilmiş parlamentarizmdir"¹⁵⁶.

Nur Uluşahin'e göre parlamenter sistem temel olarak iki kanatlı bir yürütme organını ifade eder. Sistemin bu şekilde iki kanatlı olması adeta Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlar Kurulunun birbirini dengede tuttuğu bir mekanizmadır. Uluşahin sistemin iki kanatlı olarak ifade edilmesinde kuş örneğini vermiştir. Kuşun dengede kalması için iki kanadının da aynı şekilde olması gerektiğini bir kanadın büyük olması durumunda kuşun dengede kalamayacağını vurgulamıştır. Uluşahin 1982 Anayasasının iki kanatlı yürütme organı yerine iki başlı yürütme organı öngördüğünün altını çizerek özellikle yürütme organı içinde Cumhurbaşkanı makamının güçlendirilmesinin ve tek başına yaptığı işlemlere karşı sorumsuz olmasını parlamenter sistemden sapma olarak tanımlamıştır. Ona göre 1982 Anayasası "aksak" ya da "bozulmuş" bir parlamenter sistem öngörmüştür¹⁵⁷.

Serap Yazıcı'ya göre 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının yetkilerinin sembolik olmaktan çıkarılması ve yetkilerinin geniş bir şekilde açıklanması ilk başta sistemin yarı-başkanlık sistemine kayma gösterdiği kanısını uyandırmaktadır. Ancak yarı-başkanlık sistemi ile 1982 Anayasası'nın ön gördüğü sistem birbirinden tamamen farklıdır. Yarı başkanlık sisteminde Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilirken 1982 Anayasası Cumhurbaşkanının yasama organı içinden seçimini öngörmüştür. Yarı başkanlık sisteminin uygulandığı Fransa'da Cumhurbaşkanının Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi öngörülürken 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi istisnai olarak ve olağanüstü dönemlerde olmak üzere düzenlendiğini belirtmiştir. Ayrıca 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanına parlamentoyu sınırsız fesih yetkisini vermesi açısından da yarı-başkanlık sisteminden ayrıldığını belirtmiştir. Yazıcı ya göre de 1982 Anayasası genel özellikleri bakımından

¹⁵⁶Yusuf Tekin, *Başkanlık Sistemi ve Kuvvetler Ayrılığı Tartışmaları*, (İstanbul:Kesit yayınları, 2015). s. 48.

¹⁵⁷Nur Uluşahin, Türkiye'de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, No:1, 2011, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hiad/article/viewFile/5000145196/5000132536> s. 31 (Erişim Tarihi 12.2.2017).

yarı-başkanlık sistemini benimsemediği ancak sistematik olarak yarı-başkanlık sistemine yaklaştığını vurgulamaktadır¹⁵⁸.

Ergun Özbudun'a göre de 1982 Anayasası birçok açıdan parlamenter sistemin özelliklerini sergilemektedir. Özbudun'a göre Bakanlar Kurulu'nun TBMM önünde siyasal sorumluluğu yanında, Cumhurbaşkanının siyasal sorumluluğunun olmaması ve karşı imza kuralını kabul etmesi nedeniyle parlamenter sistem özelliğini sergilemektedir. Ayrıca 1982 Anayasasının fesih ve parlamento seçimlerini yenileme mekanizmalarından da bahsetmesi de parlamenter sistem yönünün ağır basmasına neden olmuştur. Özbudun'a göre sistemi parlamenter sistemden uzaklaştıran ana neden Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin fazla olmasıdır. Ona göre bu durum parlamenter sistemin zayıfladığını gösterdiği için 1982 Anayasası'na benimsemiş olduğu hükümet sistemine "zayıflatılmış parlamentarizm" denilebilir¹⁵⁹.

Bakır Çağlar ise parlamenter sistemin çok farklı bir yönüne değinmiştir. Çağlara göre 1982 Anayasası başkanlı parlamenter sistem öngörmektedir. Bu tezini de uçak örneği üzerinden açıklamıştır. Bir uçakta iki pilot olduğu düşünüldüğünde pilotlardan bir tanesi hata yaptığında diğerinin o hatayı düzelteceğini veya pilotlardan birinin devre dışı kalması ile uçağı diğer pilotun indireceğidir. 1982 Anayasası'ndaki yetkileri artırılmış Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulunu da iki pilota benzeten Çağlar bu sisteme başkanlı parlamenter sistem adını vermiştir¹⁶⁰.

Tüm bu açıklamalardan sonra bizce de 1982 Anayasası hükümet sistemi olarak rasyonelleştirilmiş parlamentarizm ile başkanlı parlamenter sistemin özelliklerini göstermektedir. Bakanlar Kuruluna olağanüstü durumlarda Cumhurbaşkanının başkanlık etmesi ve yine aynı zamanda Cumhurbaşkanının geniş yetkiler ile donatılması ve TBMM tarafından seçilmesi başkanlı parlamenter sisteme örnektir. Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem açısından değerlendirdiğimizde ise 1982 Anayasasının hükümetin kurulamaması ardından Cumhurbaşkanı TBMM seçimlerini yenileme imkânı vermesi, Cumhurbaşkanının seçimi konusunda kolaylaştırıcı hükümler içermesi ve parlamenter sistem içerisinde bir takım tikanlıkları giderici hükümlere yer vermesi bu tezimizi kanıtlar niteliktedir.

¹⁵⁸Yazıcı, *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*,. 140-141.

¹⁵⁹Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 310.

¹⁶⁰Bakır Çağlar, "İktidar Yapısında 82 Formülü ve Karşı Tezler" <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/13701>(Erişim Tarihi: 21.10.2017).

2.1.2. Anayasa Çerçevesinde Parlamenter Sistemde Meydana Gelen Değişiklikler

2.1.2.1. Genel Olarak

1982 Anayasası benimsediği hükümet sistemi açısından sürekli tartışma konusu olmuştur. Özellikle anayasanın Cumhurbaşkanının yetki ve sorumluluklarını artırması ve Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun benimsenmesi parlamenter sistemden önemli ölçüde sapma olarak karşımıza çıkmaktadır.

1982 Anayasasının 104. maddesinde Cumhurbaşkanının yetki ve görevleri 105. madde de sorumluluk halleri düzenlenmiş olup Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlerden dolayı sorumsuzluğu benimsenmiştir. Anayasanın 104. maddesi dikkate alındığında Cumhurbaşkanının hangi yetkilerinin tek başına hangilerinin Başbakan ve Bakanlar Kurulu ile birlikte yapılacağı belirtilmemiş olup bu özellik ile parlamenter sistemden sapma göstermiştir.

Anayasanın karşı imza kuralı, güvenoyu ve fesih gibi mekanizmaları düzenlemesi ile de parlamenter sistem özelliklerinin devam ettiği görülmektedir.

1982 Anayasası ilk hali ile değerlendirdiğimizde saf parlamenter sistemden uzaklaşıldığı görülmektedir. Bu sebeple bu dönemde anayasa değişikliği sıklıkla gündeme gelmiş ve hükümet sisteminde değişiklik yapılması öne sürülmüştür. Özellikle Turgut Özal Dönemi'nde dile getirilen başkanlık sistemine geçiş tartışmaları Süleyman Demirel ile devam etmiş son olarak da 2002 yılında iktidar olan AK Parti tarafından ileri sürülmüş ve 2007 yılındaki anayasa değişikliği ile parlamenter sistem özü itibarıyla terk edilmiştir.

İkinci Meşrutiyetle birlikte uygulanmaya çalışılan parlamenter sistemin değiştirilmesi gerektiği yöndeki söylemler 1980 yılından itibaren sıklıkla duyulmaya başlanmıştır. İlk olarak 1980 Darbesi sonrasında Tercüman gazetesinin düzenlediği anayasa seminerinde ve yeni forum dergisinin önerdiği Anayasa projesinde ortaya atılmıştır. 1982 Anayasasının hazırlanması sürecinde Danışma Meclisinde öne sürülen Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve geniş yetkilere sahip olması yönündeki düşünceler rağbet görmemişse de Cumhurbaşkanının yetkileri bakımından parlamenter sistemin üzerine çıkılmış ve yürütme organı içinde Cumhurbaşkanı güçlendirilerek parlamenter sistemden uzaklaşmıştır. Danışma Meclisinin Cumhurbaşkanını güçlendirmesinin nedeni ise MGK Başkanı Kenan Evren' in Cumhurbaşkanı olmasına

kesin gözle bakılmasıdır¹⁶¹. Nitekim Kenan Evren Anayasayı tanıtmada konuşmalarında bu durumu şöyle dile getirmiştir.

“Yürütme güçlendirilmelidir fikri ve zarureti herkesçe kabul edildiğine ve yürütmenin doruğunda Cumhurbaşkanlığı ve hükümet bulunduğuna göre, güçlendirilmesi kastedilen bunlardan hangisidir? Bunların aynı zamanda ikisi birden mi güçlendirilmelidir, yoksa tarafsız Cumhurbaşkanı mı, yahut taraflı hükümet mi? Taraflı olan hükümete bazı yetkiler verilmiştir. Ancak muhalefet iktidar arası ciddi çekişmelere ve huzursuzluklara yol açabilecek olan yetkiler Cumhurbaşkanına tanınmıştır. Bunun dışında da muhakkak Cumhurbaşkanına verilmesi gereken yetkiler vardır ki, esasen onları başka makama da vermek doğru olmaz, mümkün de değildir¹⁶²”, şeklinde dile getirmiş ve Cumhurbaşkanlığı makamının güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

2.1.2.2. Turgut Özal Dönemi

1980 Anayasasının hazırlanmasının ardından Türkiye’de başkanlık sistemini ilk defa dile getiren Turgut Özal olmuştur. Özal gerek Başbakanlık gerekse de Cumhurbaşkanlığı döneminde başkanlık sistemini savunmuş ve Türkiye’nin hızlı bir şekilde kalkınması için başkanlık sisteminin benimsenmesi gerektiğini belirtmiştir¹⁶³.

Özal’ın başkanlık sistemini ve özellikle de Amerikan tipi başkanlık sistemini dile getirmesinde 1971 Muhtırası’ndan sonra Dünya Bankasında çalışmak üzere Amerika’ya gitmesi ve Amerika’da yaşadığı dönemlerde o bölgenin yönetim şeklini, ekonomisini ve siyasi yapısını yakından takip etmesi etken olarak gösterilebilir¹⁶⁴.

Askeri vesayet yönetiminin 1980 Darbesi ile siyasi partileri kapatması üzerine Türkiye de siyasi hayat kesintiye uğramış, bu kesinti çok geçmeden 1982 Anayasası ile ortadan kaldırılmış ve siyasi partiler kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde askeri yönetimin kontrolü altında siyasi partiler kurulmasına izin verilmiştir. Siyasi partilerin kurulması için verilen izinin ardından daha önce bürokrasinin birçok kademesinde

¹⁶¹Nur Uluşahin, Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Siyasal Sistemimize Etkileri: Türkiye’de Hükümet Sisteminin Geçirdiği Dönüşüm ve Geleceğe Yönelik Beklentiler, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:51, Mart-Nisan 2013, (ss. 319-333), s. 325.

¹⁶²Levent Gönenç, Türkiye’deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına İlişkin Değerlendirmeler, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:51, Mart-Nisan 2013, (ss. 269-280), s.272.

¹⁶³Gönenç, Türkiye’deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına İlişkin Değerlendirmeler , s.276.

¹⁶⁴Zeynep Çağlıyan İçener, Türkiye de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi Özal ve Demirel’in Siyasi Mülâhazaları, *Bilig Dergisi*, Güz 2015, Sayı, 75, (ss. 313-340), s. 315.

görev yapmış olan Turgut Özal Anavatan Partisini (ANAP) kurmuş ve böylelikle siyasi hayata girmiştir. 80 öncesi döneme bakıldığında Özal'ın Başbakan Demirel'in müsteşarlığını yaptığı, Ancak Özal'a gerek başbakanlık gerekse de cumhurbaşkanlığı döneminde en çok muhalefet olan kişinin Demirel olduğu görülmektedir¹⁶⁵.

Özal ilk olarak başbakan seçildiği dönemde başkanlık sistemi dile getirmiş ancak çeşitli kesimlerin yoğun tepkisine maruz kalması ile bu önerisini geri çekmiştir¹⁶⁶.

1988 yılında yerel seçimlerin geri alınması için referanduma gidilmesi sonucunda Özal'ın evet propagandasına rağmen %65 hayır çıkması Özal, Demirel arasındaki siyasi gerilimi hızlandırmıştır. Bu dönemde Meclis'te çoğunluğu elinde bulunduran Özal'ın meşruluğunun kalmadığı yönünde tartışmalar gündemi işgal etmeye başlamıştır. Özellikle Demirel tarafından Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi vurgulanmış ve içinde bulunulan durumu aşmak için müdahaleci Cumhurbaşkanı ile tasdikci Cumhurbaşkanı arasında yeni bir Cumhurbaşkanlığı sistemi istedikleri dile getirilmiştir. Demirel'in bu önerisine Özal'dan destek gelmiş ve Cumhurbaşkanının halk tarafından Meclis ile eş zamanlı olarak seçilmesi gerektiği konusunda anlaşma sağlanmıştır. Ancak bu teklife Özal'ın kendi partisi içinden de tepki gelmesi nedeniyle gündeme alınmamıştır. Ancak başlarda Demirel-Özal çekişmesi yumuşadı gibi gözükse de Demirel Cumhurbaşkanlığı seçim usulünün değiştirilmesine destek olurken başkanlık sistemine karşı çıkmıştır¹⁶⁷.

1989 yılında yapılan yerel seçimlerde yaklaşık olarak %22 oy alan ANAP daha sonra parlamento kararıyla Turgut Özal'ı Cumhurbaşkanı seçmesi Türkiye de Cumhurbaşkanın meşruluğu sorunun sıklıkla dile getirilmesine neden olmuştur. Özellikle Cumhurbaşkanını seçimi sırasında Demirel tarafından anayasa değişikliği sürekli gündeme gelmiştir. Bu dönemde Demirel tarafından Cumhurbaşkanın seçim usulünde değişiklik öngören teklif Meclise sunulmuştur. Mecliste grubu bulunan partilerden SHP bu değişiklik başkanlık sistemi getirir endişesi ile reddetmiş ANAP'ın da destek vermemesi üzerine değişiklik Mecliste kabul edilmemiştir¹⁶⁸. Değişiklik

¹⁶⁵Gökçe Avanoğlu, *Yükselişi ve Çöküşüyle Anavatan Partisi*, <https://line.do/tr/yukselisi-ve-cokusuyle-anavatan-partisi/ljk/vertical> (Erişim Tarihi: 2.11.2017).

¹⁶⁶Doğan Kılıç, Türkiye'de Bitmeyen Tartışma Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1,2016 ,s.467.

¹⁶⁷İçener, Türkiye de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi Özal ve Demirel'in Siyasi Mülâhazaları, s. 317-318.

¹⁶⁸İçener, Türkiye de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi Özal ve Demirel'in Siyasi Mülâhazaları, s. 319.

teklifinin Meclisten geçmemesi üzerine istediği sonucu alamayan Demirel, yerel seçimlerde aldığı oy üzerinden Özal'a yüklenerek sürekli meşruluk sorununu dile getirmiştir. Nitekim 1991 seçimlerine kadar muhalefetin ana amacı Cumhurbaşkanı Özal' ı Çankaya'dan indirmek olmuştur. Süleyman Demirel'in "Çankaya ya çıkarsan seni indirmek boynumun borcu olsun" açıklaması da Demirel ve Özal arasındaki siyasi rekabetin şiddetini ortaya koymaktadır¹⁶⁹.

Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra partisinin sürekli oy kaybetmesi üzerine Demirel Cumhurbaşkanının meşruluğu tartışmasını daha da şiddetlendirmiş ve bir anayasa değişikliği teklifi hazırlayarak Meclise sunmuştur. Demirel'in hazırlamış olduğu anayasa paketindeki değişiklik maddeleri

Madde 1:

7 Kasım 1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 101. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve 102. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

Madde 101:

Cumhurbaşkanı, seçmen topluluğu tarafından seçilir, Cumhurbaşkanı seçilebilmek için, geçerli oyların yarısından fazlasını almış olmak şarttır. Hiçbir aday bu miktarda oy almamışsa, bir hafta sonra ikinci defa oy kullanılır. Seçimin ikinci aşamasında, ilk aşamada aday olup, ikinci aşamadan iki gün önce adaylıktan çekilmeyenler arasından sırayla en fazla geçerli oy almış olan iki aday katılır. İkinci aşamada en fazla geçerli oyu alan aday seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı adayı olabilmek, 40 yaşını doldurmuş, milletvekili seçilebilmek için gerekli şartlara sahip ve yükseköğrenimini tamamlamış olmakla mümkündür. Adayların Türk vatandaşı olmaları ve aynı zamanda bir yabancı devletin uyrukluğunu kendi rızaları ile taşımamaları gereklidir.

Cumhurbaşkanlığı'na Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi Meclis üye tam sayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.

Yüksek Seçim Kurulu, aday gösterme süresi içinde aldığı adaylık tekliflerini aday gösterme süresinin tamamlanmasından itibaren yedi gün içerisinde inceleyerek, adayların adaylık yeterliliğine sahip olup olmadıklarını tespit edip, Resmi Gazete'de ilan eder. Her aday, daha önce adaylığı kabul ettiğine dair bir yazılı beyanı bizzat

¹⁶⁹Volkan Abur, Türkiye'de Parlamenter Sistemin Tıkandığı Durumlar, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:51, Mart-Nisan 2013 (ss. 480-492), s. 482.

Yüksek Seçim Kurulu'na vermek zorundadır. Adayın, bir siyasi parti mensubu ise partisi ile ilişkisi kesilmiş olur.

Seçim öncesi işlemlerinin, seçimin ve gerekirse ikinci aşamasının, Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin tamamlanmasından en az yedi gün önce yapılmasını sağlayacak biçimde düzenlenmesi gereklidir. Cumhurbaşkanlığı görev süresi dolmadan önce boşalmışsa, seçim öncesi işlemler, boşalmanın Resmi Gazete'de ilanından itibaren 15 gün sonra başlar.

Cumhurbaşkanı, göreve başlamasından itibaren yedi yıl için seçilir.

Geçici madde 1:

İşbu Anayasa değişikliğinin yürürlüğe girmesi ile görevdeki Cumhurbaşkanının görevi sona erer ve Pazar günü Cumhurbaşkanı değişik 101. madde hükmü uyarınca seçilir¹⁷⁰.

Demirel'in hazırlamış olduğu Anayasa değişikliği teklifinin geçici maddesi aslında Özal'ı Çankaya'dan indirmeye yönelik olduğunun göstergesidir. Anayasa değişikliği teklifine destek verenler olsa da karşı çıkanlar da olmuştur. Bu teklife karşı çıkanlar özellikle geçici maddeyi eleştirmişler ve seçimle gelmiş bir Cumhurbaşkanının böyle bir teklifle görevine son verilmesinin bir darbe niteliğinde olduğunu dile getirmişlerdir. Demirel'in hazırladığı anayasa değişikliği teklifine binaen siyasilerden ve akademisyenlerden de teklif gelmiştir. Bu tekliflerin ortak noktaları da yine şüphesiz Cumhurbaşkanlığı makamı olmuştur. Anayasa değişikliği teklifini dile getirenlerden Vural Arıkan değişiklik ile Cumhurbaşkanının sorumluluğu mekanizmasının getirilmesini istemiş ve bunu özellikle Cumhurbaşkanının Anayasa'yı ihlal ve rüşvet suçları yönünden olmasını belirtmiştir. Bir diğer teklif getiren ise Hikmet Sami Türk olmuştur. Türk'e göre Cumhurbaşkanı tarafsızlığını yitirir ve Anayasa'yı kasıtlı olarak ihlal ederse TBMM tarafından yargılanmaya gönderilmelidir¹⁷¹.

1990'lı yıllarda hükümet sistemleri değişikliği konusunda tartışmaların hız kazanması ile yarı-başkanlık ve başkanlık sistemine geçiş konusunda öneriler gerek siyasiler gerekse de akademisyenler tarafından ortaya atılmıştır. Bu dönemde özellikle Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı seçim sisteminde değişiklik yapılması

¹⁷⁰Bertil Emrah Oder, Türkiye'de Başkanlık ve Yarı-başkanlık Rejimi Tartışmaları:1991-2005 Yılları Arasında Basına Yansıyan Öneri ve Tepkilerden Kesitler, *Uluslararası Anayasa Hukuku*, Kurultay 2, Türkiye Barolar Birliği Yayını (Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2005), (ss. 31-69), s.35.

¹⁷¹Oder, Türkiye'de Başkanlık ve Yarı-başkanlık Rejimi Tartışmaları, s.41.

ve başkanlık sistemini ortaya atması, Türkiye'nin kurtuluşunun ve gelişmesinin başkanlık sistemi ile mümkün olduğunu açıklaması ile hükümet sistemleri tartışması ivme kazanmıştır. Özal, saf Amerikan tipi başkanlık sisteminin Türkiye için tek kurtarıcı olduğunu da sıklıkla dile getirmiştir¹⁷².

1992 yılında Cumhurbaşkanı olarak Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği(TÜSİAD) tarafından yayımlanan "Görüş" dergisinde başkanlık sistemi ile ilgili açıklamalarda bulunan Özal koalisyonlar ile Türkiye'nin atılım yapmadığını bunun için koalisyon hükümetlerine yol açan parlamenter sisteminin değiştirilerek başkanlık sistemine geçilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Özal, Türkiye için öngördüğü başkanlık sisteminin özelliklerini şu şekilde tanımlamıştır:

- Anayasanın Cumhurbaşkanıya tanıdığı yetkilerin aynen korunmalı sadece seçim sisteminde değişiklik yapılmalıdır.
- Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir iki turlu mutlak çoğunluk yöntemine göre yapılmalıdır.
- Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmelidir.
- Cumhurbaşkanlığı seçimleri TBMM seçimleri ile aynı anda yapılmalı ve bir kişi en fazla iki dönem Cumhurbaşkanı seçilmelidir¹⁷³.

Turgut Özal'ın aslında Türkiye'de uygulamak istediği hükümet sisteminin Amerikan tipi bir başkanlık sistemi olduğu çok açıktır. Tüm bu konuşmalar devam ederken Özal, Cumhurbaşkanı olarak Mehmet Ali Birand'ın konuğu olmuş ve Başkanlık sistemi ile ilgili kendisine sorulan soruları cevaplamış Amerikan tipi başkanlık sistemini benimsemesinin nedenlerini şu şekilde açıklamıştır.

"Bakanların benim kanaatime bizim tecrübelerimize göre parlamento dışından olması lazım. Çünkü altı senelik parlamento hayatımda şunu gördüm. Bakanlar ile milletvekilleri arasına devamlı problem giriyor. Çünkü bakanın da seçim kaygısı vardır, milletvekilinin de seçim kaygısı var. Aynı yerde veya aynı grupta olmadıkları takdirde birbirlerine zıt hareketler yapıyorlar ve dejenerasyon başlıyor. Bugün Türkiye'deki sistem de denetim yok neden çünkü hükümet koalisyon da olsa tek parti hükümeti de olsa Meclise hâkim oluyor, araştırma ve diğer şeyleri isterlerse meclisten çok rahatlıkla geçirebilirler. Hâlbuki başkanlık sisteminde kesin olarak kuvvetler ayrılığı var. Amerikalılar bunu çeken balans derler yani karşılıklı bir denge vardır.

¹⁷²Nur Vergin, Siyasal Sistem Arayışları ve Yarı-Başkanlık Sistemi, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:51, Mart-Nisan 2013, (ss. 449-456), s. 451.

¹⁷³Yazıcı, *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, s.159-163.

Cumhurbaşkanının kuvveti vardır icra olarak icra odur buna mukabil meclisin de yetkileri vardır ve meclis bu sefer tam kontrol yetkisini yapar¹⁷⁴”.

Özal Türkiye’de başkanlık sisteminin tartışılmasını isterken özellikle uzlaşma geleneği zayıf olan koalisyon hükümetlerinin etkin olmadığını ve ülkeye zaman kaybettirdiğini vurgulamıştır. Etkinsiz koalisyon hükümetleri yerine halkın seçtiği başkanın ülke içinde daha etkin olacağını vurgulayan Özal’a göre Başkanlık sistemi Türkiye’yi şaha kaldıracak bir sistemdir. Biranda verdiği röportajda da özellikle üstünde durduğu konu olan bakanların yasama organı dışından seçilmesi gerekliliğinin bakanların ve milletvekillerinin bağımsız olması açısından oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Özal’a göre milletvekilliği ile bakanlık konumunun aynı kişide birleşmesi yeniden seçilme kaygısıyla hareket eden bakanların zamanlarının önemli bir kısmını iş takipçiliğine ayırmalarına yol açmakta bu da bakanların uzun vadede yapması gerektiği işlerin yapılmamasına yol açmaktadır¹⁷⁵.

Özal’ın Cumhurbaşkanlığı süreci sürekli tartışma ortamında geçmiştir. Bu dönemde Anayasa’nın Özal tarafından gasp edildiği sürekli olarak dile getirilmiş ve Özal’ın tek adam yönetimi kurduğu bunun devamında da Padişahlık ve diktatörlük kurmak isteyeceği belirtilmiştir. Nitekim Özal sadece bunlarla eleştirilmekle kalmamış, kendisinin bağımsızlığının zedelendiği de ortaya atılmıştır. Bu duruma neden olarak ise kurucusu olduğu ANAP’nin genel başkan seçiminde etkili olmaya çalıştığı gösterilmiş, Anayasanın 101. maddesi ihlal edildiği gerekçesi ile yargılanmasının önü açılmak istenmiştir¹⁷⁶.

Gerçekten de Özal’ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra ANAP Genel Başkanlığına kendi istediği kişinin seçilmesi bu dönemde hem Cumhurbaşkanlığı hem de Partisi üzerinde kurduğu denetim ülkede fiili olarak başkanlık sisteminin uygulandığını göstermektedir. Ancak Özal’ın partisi üzerinde ki bu etkinliği çok fazla sürmemiş kendisine artan muhalefet sonucunda parti içinde istifaların artması ANAP’ı bir düşüşe sürüklemiştir. Bu dönemde özellikle Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz’ın istifa etmesi parti içindeki Özal karşıtlarının harekete geçmesine neden olduğu

¹⁷⁴Turgut Özal ile Röportaj <https://www.youtube.com/watch?v=er61trCyB5E> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

¹⁷⁵Sait Yılmaz, Başkanlık Sistemi; ABD, Türkiye’ye Örnek Olabilir mi?, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:51, Mart-Nisan 2013, (ss. 617-636), s. 630.

¹⁷⁶İçener, Türkiye de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi Özal ve Demirel’in Siyasi Mülahazaları, s. 320.

söylenbilir¹⁷⁷. ANAP'ın sürekli düşüşü iktidarın kaybedilmesine yol açmış ve SHP-DYP koalisyonu kurulmuştur. Özal bu koalisyon döneminde yapmak istediklerini hayata geçirememiş ve kendisine yeni yollar aramaya başlamıştır. Nitekim Özal'ın gerekirse yeni bir parti kurup yeniden siyaset sahnesine çıkarım yönündeki açıklamaları hedeflerini gerçekleştirmede ki kararlılığını ortaya koymaktadır. Özal'ın bu dönem de yapmak istediklerinin başında başkanlık sistemine geçmek olduğu söylenebilir¹⁷⁸.

Özal hayata geçirmek istedikleri için farklı yönetmeler düşünse de bunları hayata geçirememiş ve görevi başında iken hayatını kaybetmiştir. Özal gerek başbakanlık gerekse de cumhurbaşkanlığı döneminde sıklıkla başkanlık sistemini dile getirmiştir. Ancak Özal'ın başbakanlık döneminde farklı düşünce de olduğunu dile getiren yazarlarda mevcuttur. Bunlardan gazeteci Hasan Celal Güzel Özal dönemi ile ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur. Güzel'e göre Türkiye'de Menderes hariç bütün karizmatik liderler başkanlık sistemini istemiştir. Menderes'in böyle bir istemde bulunmamasını ise tek parti döneminde demokrasinin tam anlamıyla oturmadığını bunun için kendisinin iktidarda olduğu dönemde demokrasiyi hayata geçirmek için çalıştığı şeklide açıklamıştır. Yine Özal'ın Başbakanlığı döneminde kendisinin de Başbakanlık Müsteşarı olduğunu belirten Güzel bu dönemde Özal'ın sürekli olarak Cumhurbaşkanının yetkilerinin fazla olmasından dolayı şikâyet ettiğini bunun için bir düzenleme yapılması yönünde kendilerine emir verdiğini vurgulamıştır. Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesine kuvvetli gözle baktığı dönemde başkanlık sistemini dile getirdiğini belirtmiştir¹⁷⁹.

Özal'ın Cumhurbaşkanı seçildikten sonra başkanlık sistemi ve Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi gerektiği yönündeki açıklamaları ile aslında güçlü yetkiler ile donatılmış olan Cumhurbaşkanı makamının meşruluğunu halktan alarak görev ve yetkilerini daha iyi bir şekilde yerine getireceğini böylelikle devlet içerisinde güç çatışmasının yaşanmayacağını ve devletin hızlı bir yükselişe geçeceğini belirtmektedir.

¹⁷⁷Mesut Yılmaz, Biyografisi, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/mesut-yilmaz/> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

¹⁷⁸İçener, Türkiye de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi Özal ve Demirel'in Siyasi Mülâhazaları, s. 322-323.

¹⁷⁹Hasan Celal Güzel, Türkiye'de Yarı Başkanlık Sistemi Uygulanabilir, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 476-480), s. 477.

2.1.2.3. Süleyman Demirel Dönemi

Turgut Özal'ın hayatını kaybetmesinden sonra boşalan Cumhurbaşkanlığı makamına 16 Mayıs 1993'te TBMM tarafından Süleyman Demirel seçilmiştir. Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilme süreci incelendiğinde tıpkı Özal'ın seçim sürecine benzer sorunlar yaşandığı görülmektedir. Demirel'de Özal gibi partisinin oy kaybetmesine rağmen Meclis tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Özal'ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı döneminde en çetin rakibi olan Demirel görev süresi boyunca Cumhurbaşkanlığı seçim usulünün değiştirilmesini belirtmiş, görevinin sonuna yaklaştığı dönemler de ise başkanlık sistemini dile getirmeye başlamıştır¹⁸⁰.

Demirel Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Özal'dan farklı olarak Cumhurbaşkanlığı makamını üç ana faktör üzerinde şekillendirmiştir.

Bunlardan birincisi Cumhurbaşkanı seçilme sürecidir. Demirel Cumhurbaşkanı seçilme sürecini son otuz yılın bir ilki olarak görmüş ve “*benim burada oturmam demokrasinin burada oturmasıdır*” açıklaması ile seçim sürecinin demokratik olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. İkincisi ise Demirel Çankaya'nın tasdik makamı, seyirci ve noter olmadığını, her işe karışan bir makam da olmadığını belirterek Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini şekillendirmiştir. Üçüncü olarak da Cumhurbaşkanının tarafsızlığı ilkesini vurgulamıştır. Özellikle bu konuda “*bir koltuğumda hükümet bir koltuğumda parti elimde de Çankaya olarak çıkmadım*” açıklaması ile tarafsızlığını vurgulamıştır. Ayrıca tarafsızlık ile ilgili olarak “*devletin tarafıyım, milletin tarafıyım, gayet tabii hukukun tarafıyım ve bu haliyle tarafsız değilim; ama siyaseten tarafsızım*” ifadelerini kullanarak tarafsız bir Cumhurbaşkanı olduğunu vurgulamaya çalışmıştır¹⁸¹.

Demirel, 1990'lı yıllarda Özal'ın sürekli olarak dile getirdiği başkanlık sistemini desteklememiş aksine Özal tarafından ile sürülen cumhurbaşkanlığı seçim usulü ve görev süresinin değiştirilmesi yönündeki teklifi sürekli olarak eleştirilmiştir. Demirel bu yıllarda başkanlık sistemine karşı çıkmasında ki nedenleri arasında gerekli

¹⁸⁰İçener, Türkiye de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi Özal ve Demirel'in Siyasi Mülâhazaları, *Bilig Dergisi*, s. 324.

¹⁸¹İçener, Türkiye de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi Özal ve Demirel'in Siyasi Mülâhazaları, s. 325.

siyasi ve kültürel ortamın olmadığını neden olarak göstermiş ve özellikle Kürt sorununa vurgu yapmıştır¹⁸².

Demirel Cumhurbaşkanlığı'nın ilk yıllarında Özal'dan farklı olarak başkanlık sistemini dile getirmemiş aksine "Ben ne başkanlığı ne de yarı başkanlığı düşünüyorum. Şu anda Türkiye de mevcut hükümet sistemi işletilmeli ve bu süre içerisinde sistemde görülen sorunlar çözümlenmelidir" açıklamasında bulunmuş ardından TBMM'nin 21. Dönem 2. Yasama yılı açılış konuşmasında Siyasi tıkanıklığı aşmak için çözümün Cumhurbaşkanlığı seçim sistemini değiştirmek olduğunu belirtmiştir. Demirel'in başlangıçta başkanlık sistemini vurgulayan söylemlerde bulunmamasına neden olarak Anayasanın 104. maddesinde Cumhurbaşkanına verilen geniş yetkiler gösterilebilir¹⁸³.

1994 yılına gelindiğinde Demirel hükümet sistemleri değişikliği konusundaki açıklamalarında parlamenter sistemden yarı başkanlık sistemine geçilmesinde sakınca bulunmayacağını ifade ederek sistem değişikliğinin sinyallerini vermiştir. Demirel'in siyasette aktif halde bulunduğu dönemler incelendiğinde sistem değişikliğinin genel de devletin krize girdiği dönemlerde dile getirildiği görülmektedir. Demirel kriz dönemlerinde hükümet sisteminde değişiklik yapılmasını vurgulamış ancak hangi sisteme geçilmesi yönünde bir açıklama yapmadığı gibi sistemin de adını koymayarak genel özelliklerini vermekle yetinmiştir. Bu dönemde Demirel tarafından özellikle

- Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi
- Cumhurbaşkanının yetkilerine açıklık getirilmesi
- Cumhurbaşkanına meclisi fesih gibi yetkilerin verilmesini dile getirmiştir¹⁸⁴.

Demirel'in Cumhurbaşkanlığı döneminde başkanlık ve yarı-başkanlık sistemine geçilmesi yönünde tartışmalar 1997 yılında başlamıştır. Özellikle bu dönemde Demirel Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi gerektiği yönünde ki görüşünü bir kez daha dile getirmiş bu görüş destek de bulmuştur. 1997' li yıllarda ülkenin içinde bulunduğu durumun Demirel'den kaynaklandığını dile getirenler kadar sistemden

¹⁸²İçener, Türkiye de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi Özal ve Demirel'in Siyasi Mülâhazaları, s. 329.

¹⁸³Levent Gönenç, Türkiye'deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına İlişkin Değerlendirmeler, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, s. 276.

¹⁸⁴İçener, Türkiye de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi Özal ve Demirel'in Siyasi Mülâhazaları, s. 330.

kaynaklandığını savunanlarda olmuş parlamenter sistemde reform yapılmasının gerektiğini vurgulayanlar da olmuştur¹⁸⁵.

Sistem tartışmaları konusunda açıklamalar Demirel tarafından Mısır gezisi sırasında gazetecilere verdiği demeçle başkanlık sistemine geçilmesi yönünde fitilleri ateşlemiş ve sistem değişikliği Türkiye'nin gündemini teşkil etmeye yeniden başlamıştır. Demirel gazetecilere verdiği demeçte görevde bulunduğu dört yılda üç hükümet onayladığını dile getirerek istikrarsızlık yaratan bu durumun parlamenter sistemden kaynaklandığını belirtmiş, sistemin değiştirilmesi ile sorunun ortadan kalkacağını vurgulamıştır. Demirel'in bu açıklamaları destek gördüğü gibi eleştirilere de maruz kalmış, Türkiye'de sistem değişikliği tekrar tartışılmaya başlamıştır¹⁸⁶. Demirel'in başkanlık sistemine geçiş yönünde ki teklifine getirilen eleştirilerin odak noktasında sistemin diktatörlüğe yol açacağı yer almıştır. Demirel'in başkanlık sistemi teklifine karşı bu dönemde siyasi partiler tarafından getirilen eleştirilere bakıldığında; ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz başkanlık sisteminin genellikle güçlü demokratik geleneklerin bulunduğu ülkelerde uygulandığını, Türkiye'de ise demokratik geleneklerin bu sistemi uygulamaya yetecek kadar gelişmediğini belirterek başkanlık sistemine karşı çıkmıştır. CHP genel başkanı Deniz Baykal'da Demirel'in bu eleştirisine şiddetle karşı çıkmıştır. Başkanlık sisteminin Demirel'e en fazla 5 yıl kazandıracağını belirterek sistemi değiştirmenin yanlış olduğunu belirtmiştir. Meclis başkanı Mustafa Kalemlisi de başkanlık sistemini desteklediğini ancak meclisin gündeminde böyle bir konunun olmadığını belirtmiştir. DYP ve Refah Partisi(RP) yöneticileri ise Demirel'in asıl amacının gündemi değiştirmek olduğunu dile getirmişlerdir. Demirel'in başkanlık sistemi teklifini eleştirenler kadar destek verenler de olmuştur. Özellikle Özal döneminde başkanlık sistemi ile ilgili rapor hazırlayan Halil Şıvgın başkanlık sistemi ile ilgili görüşlerini "*Siyasi istikrarı temin edemeyince ekonomik istikrar da sağlanamıyor bu ikisi de olmayınca Türkiye ileri gitmiyor. Türkiye'yi ileri götürmek ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamak için başkanlık sistemine geçilmelidir*" şeklinde dile getirmiştir¹⁸⁷.

¹⁸⁵Selçuk Duman, Türkiye İçin Başkanlık Sistemi Değerlendirmesi, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:51, Mart-Nisan 2013, (ss. 636-663), s. 645-646.

¹⁸⁶Demirel: Ülkeyi Yönetemiyoruz Başkanlık Sistemi Şart, Yeni Söz, Önemli Haber, <http://www.yenisoz.com.tr/demirel-ulkeyi-yonetemiyoruz-baskanlik-sistemi-sart-haber-20214> (Erişim Tarihi: 2.11.2017).

¹⁸⁷Gamze Küçükoba, Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Tarihçesi ve Başkanlık Sisteminin İçeriği, *Kenanda Bir Kuyu*, Gündem, <http://www.kenandabirkuyu.org/turkiye-de-baskanlik-sistemi-tartismalarinin-tarihcesi-ve-baskanlik-sisteminin-icerigi> (Erişim Tarihi: 26.02.2017).

Demirel başkanlık sistemi önerisini eleştirenlere karşı aslında sistemi kendisi için istemediğini dile getirerek şu açıklamalar da bulunmuştur. *“Devletin baştan sona reforma ihtiyacı var. Ben bunları tartışalım diyorum ama tartışmıyorlar; sadece bana sen başkan mı olmak istiyorsun? Diyorlar... Bana bunu kendin için istiyorsun diyorlar. Öyleyse koy ver gitsin. Türkiye’de devletin daha iyi olması bana lazım da başkasına lazım değil mi?”* Diyerek aslında başkanlık sistemini ısrarla istemesinin kendi için olmaktan çok devletin geleceği için önemli olduğunu ortaya koymaktadır¹⁸⁸.

1999’ lu yıllara gelindiğinde Sistem tartışmaları azalmışsa da bu dönem de Demirel’in *“Cumhurbaşkanını halk seçsin diyenler bence bir gün bu arzularında başarıya ulaşacaklardır”* açıklamasıyla tekrar hızlanmış. Demirel’in Avrupa’nın %80 inde Cumhurbaşkanını halk seçiyor şeklindeki açıklaması, 1990’ lı yıllardan beri dile getirdiği düşüncesinde her hangi bir değişiklik olmadığını göstermektedir. Demirel 1999 yılında TBMM açılış konuşmasında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi gerektiğini *“Cumhurbaşkanı, iki türlü seçimle, halk tarafından seçilmelidir. Bana göre, yedi sene cumhurbaşkanlığı uzundur ve Cumhurbaşkanı beş sene için seçilmelidir; ama mutlaka halk tarafından seçilmelidir. Bunun bir takım mahzurları vardır; ama maksadınız, eğer demokrasiyi güçlendirmekse, demokrasinin kurumlarına daha çok otorite kazandırmaksa, mutlaka halkın rızasına ve yetkisine Cumhurbaşkanlığı makamına bırakmak lazımdır”* şeklinde vurgulamıştır¹⁸⁹.

TBMM’de 1999 yılı Cumhurbaşkanlığı bütçesi konuşulduğu sırada başkanlık sistemi tartışması çıkmış ve dönemin Doğru Yol Partisi(DYP) Milletvekili Ahmet İyimaya başkanlık sistemini şu şekilde açıklamıştır. *“Bunalımdan çıkışın yolu başkanlık sistemi olarak gösterilmektedir. Bu bilinmezlerle dolu maceralı bir yolculuktur. Sadece Amerika Birleşik Devletleri’nde(ABD) işleyebilen başkanlık sisteminin ABD’nin koşullarıyla Türkiye’nin dinamikleri karşılaştırıldığında sistemi totaliter bir yapıya dönüştürebilecek başkanı da despotlaştırabilecektir”* diyerek

¹⁸⁸Selçuk Duman, Türkiye’de Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi Tartışmaları, *Devlet*, Nisan 2016, [http://devlet.com.tr/makaleler/y172-TURKIYEDE_BASKANLIK_VE_YARI_BASKANLIK_SISTEMI_TARTISMALARI\[1\].html](http://devlet.com.tr/makaleler/y172-TURKIYEDE_BASKANLIK_VE_YARI_BASKANLIK_SISTEMI_TARTISMALARI[1].html) (Erişim Tarihi: 26.02.2017).

¹⁸⁹TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 13, 1. Birleşim, 1.10.1999 <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil2/bas/b001m.htm> (Erişim Tarihi: 26.02.2017).

başkanlık sistemine karşı çıkmıştır. Yine aynı dönemde Fazilet Partili(FP) Mehmet Ali Şahin Cumhurbaşkanını halk seçsin önerisine destek vermiştir¹⁹⁰.

Sistem değişikliği konusunda açıklamalarda bulunan Demokrat Sol Partisi(DSP) Genel Başkanı Bülent Ecevit de başkanlık sisteminin ülkenin geleneklerine uyum sağlamadığını belirterek Atatürk' ün inşa ettiği parlamenter sistemin değiştirilemeyeceğini ancak sistemin aksayan yönlerinde düzeltme yapılabileceğini belirtmiştir. Ecevit başkanlık sistemine karşı çıkmasına rağmen 2000' li yıllara gelindiğinde cumhurbaşkanlığı seçim sisteminde değişiklik yapılmasını dile getirmiş ve 5+5 kuralını ortaya atmıştır. 5+5 kuralı ile Cumhurbaşkanının iki defa seçilmesinin önü açılmak istenmiş ve görev süresi dolan Demirel, Ecevit tarafından tekrar Cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmiştir¹⁹¹. Ecevit'in özellikle Demirel'i aday göstermek istemesinde kendisinin Cumhurbaşkanı seçilme yeterliliğini taşıması neden olarak gösterilebilir¹⁹². Ecevit, Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi gerektiğini Meclis'ten istemiş ve Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesine Meclis'ten vize verilmemesi durumunda doğacak sorunları şu şekilde sıralamıştır:

- Askerle siyaset arasındaki uyum sıkıntıya girecek
- Yeni seçim partilerin oy oranını değiştirebilecek
- Türkiye'nin yurt dışı kredi itibarı zedelenecek
- Enflasyon programı sekteye uğrayacak

Ecevit Demirel'in ikinci defa Cumhurbaşkanı seçilmesi önündeki engellerin kaldırılmaması durumunda karşılaşılabilecek temel sorunları yukarıda ki şekilde sıralasa da Meclis Demirel için vize vermemiştir¹⁹³.

2000'li yıllarda siyasi partilerin başkanlık sistemi yönündeki tutumları değişmemiştir. Bu dönemde yine CHP Genel Başkanı Deniz Baykal başkanlık sistemine geçilmesi yönündeki teklifi hangi rejim olursa olsun kötü siyasetçinin iyi rejimle ikame edilemeyeceğini belirterek başkanlık sistemine karşı çıkmıştır. Fazilet partisi(FP) Genel Başkanı Recai Kutan başkanlık sistemine destek vermiş ve parti içinden dört milletvekilini başkanlık ve yarı-başkanlık sistemini incelemek üzere ABD

¹⁹⁰Gamze Küçükoba, Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Tarihçesi ve Başkanlık Sisteminin İçeriği, *Kenanda Bir Kuyu*, Gündem, <http://www.kenandabirkuyu.org/turkiye-de-baskanlik-sistemi-tartismalarinin-tarihcesi-ve-baskanlik-sisteminin-icerigi> (Erişim Tarihi: 26.02.2017).

¹⁹¹ 5+5 Tutuyor, *Hürriyet Gündem*, <http://www.hurriyet.com.tr/5-5-tutuyor-39117732> (Erişim Tarihi: 14.11.2017).

¹⁹²Bülent Ecevit, *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/bulent-ecevit/> (Erişim Tarihi: 14.11.2017).

¹⁹³Volkan Abur, Türkiye'de Parlamenter Sistemin Tıkandığı Durumlar, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:51, Mart-Nisan 2013, s.483.

ve Fransa'ya göndermiştir. Bu dönemde sistem değişikliği konusunda Tansu Çiller önemli bir adım atmış ve demokratikleşme paketi adında bir paket yayınlarak Demirel ile aynı görüşte olduğunu ortaya koymuştur. Çillerin demokratikleşme paketi;

- Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi
- Cumhurbaşkanına meclisi fesih yetkisi verilmesi
- Seçim sistemi iki turlu ve ittifaklara imkân verecek hale getirilmesi
- Seçim harcamalarının denetlenmesine imkân verilmesi
- Seçmene tercih hakkı verilmesi gibi konuları içermektedir¹⁹⁴.
- Çiller'in ortaya attığı demokratikleşme paketinin aslında Demirel'in Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı döneminde aralıksız dile getirdiği Cumhurbaşkanlığı makamının düzenlenmesi ile ilgili olduğu görülmektedir.

1993-2000 yılları arası dönem incelendiğinde aslında Demirel'in Cumhurbaşkanlığının son döneminde başkanlık sistemini dile getirdiği görülmektedir. Demirel'in başkanlık sistemini dile getirmesinde ülkenin içinde bulunduğu durumun her geçen gün kötüleşmesi ve yasama organı içinde partilerin güçlerini kaybederek hükümet kurulamamasına yol açması, ülkenin ekonomik ve siyasi konjonktürünü önemli ölçüde etkilemesi gibi nedenlerin etkili olduğunu belirtmiştir¹⁹⁵.

Demirel'in görev süresi sonlarına doğru başkanlık sistemini istemesi yönünde değerlendirmelerde bulunan Ergun Özbudun "başkanlık sistemi Türkiye için olumlu sonuçlar verebilen bir sistem olabilir. Ancak Özal ve Demirel kişisel bir istek olarak bunu dile getirmişlerdir. Çünkü bu istekleri görevde buldukları sırada yetkileri kendilerine kati gelmeyince bu sistemi istemişlerdir" açıklamasında bulunmuştur. Özbudun a göre Özal ve Demirel görev sürelerinin sonlarına doğru başkanlık sistemini kendi çıkarları için istemişlerdir¹⁹⁶.

¹⁹⁴Selçuk Duman, Türkiye'de Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi Tartışmaları, *Devlet İki Aylık Fikir ve Kültür Dergisi*, Nisan 2016, [http://devlet.com.tr/makaleler/y172-TURKIYEDE_BASKANLIK_VE_YARI_BASKANLIK_SISTEMI_TARTISMALARI\[1\].html](http://devlet.com.tr/makaleler/y172-TURKIYEDE_BASKANLIK_VE_YARI_BASKANLIK_SISTEMI_TARTISMALARI[1].html) (Erişim Tarihi: 26.02.2017).

¹⁹⁵Nur Vergin, Siyasal Sistem Arayışları ve Yarı-Başkanlık Sistemi, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, s.452.

¹⁹⁶M. Zafer Üskül, Başkanlık Sistemi mi? Neden?, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:51, Mart-Nisan 2013, (ss. 530-538), s.530.

2.1.2.4. 2002 Sonrası Dönem

Hükümet sistemi tartışmaları Süleyman Demirel'den sonra da hızlı bir şekilde devam etmiştir. Özellikle 2002'de tek başına iktidar olma fırsatını yakalayan AK Parti, hükümet sistemini dile getiren diğer isimlerden farklı olarak göreve başladığı dönemden itibaren bu değişikliğin gerekliliğini vurgulamıştır.

2003 yılının başlarında özellikle Anayasa Komisyonu Başkanı Burhan Kuzu tarafından dile getirilen başkanlık sistemi, siyasiler arasında uzun yıllar tartışma konusu olmuştur, olmaya da devam etmektedir. Bu dönemde Burhan Kuzu'nun sistem değişikliğini önermesinin partisinin görüşü olmayıp kendi görüşü olduğunu belirtmiş ve şu açıklamada bulunmuştur. *“Bu çok köklü bir değişim. Yıllardan beri bu proje üzerinde çalışıyorum. Türkiye yarın çok parçalı bir yönetime geçtiği zaman tıkanıp kalacak. Başkanlık sistemi, parlamentoyu kuvvetlendiren bir sistem¹⁹⁷.”*

Kuzunun bu açıklamalarının ardından Türkiye'de hükümet sistemi tartışması alevlenmiş ve bunun üzerine Başbakan Recep Tayyip Erdoğan katıldığı bir programda siyasetteki arzusunun başkanlık sistemi olduğunu belirtmiş ve kendisi için ideal olanın Amerikan tipi başkanlık sistemi olduğunu vurgulamıştır. Ardından başkanlık sisteminin Türkiye için son derece önemli olduğunu belirten Erdoğan ülkedeki tüm kurumların halkla bütünleşerek bir uzmanlaşmanın sağlanmasının gerekliliğine değinmiş, ayrıca başkanlık sisteminde dışarıdan bakan atamanının da son derece yararlı olacağını vurgulamıştır. Erdoğan'ın bu açıklaması kendi partisi içinde olumlu karşılanmıştır. Bu dönemde; Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin Türkiye için başkanlık sistemine geçmeden önce yarı başkanlık sistemine geçilmesinin daha sağlıklı olduğunu vurgulamış, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, *“Başbakan, Türkiye gerçeklerini en iyi şekilde belirleyip tartışılmasını sağlamayı amaçlıyor”* açıklamasında bulunarak Başbakan Erdoğan'a destek olmuştur. TBMM Başkanı Bülent Arınç bu dönemde başkanlık sisteminin meclise getirilmesi yönünde herhangi bir karar olmadığını başbakanın kendi görüşlerini dile getirdiğini belirtmiştir. Başbakan Yardımcısı ve Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül de daha parti kurarken bu konuların tartışıldığını belirterek Başbakan Erdoğan'ın dışarıdan bakan ataması açıklamalarını yinelemiştir. Başbakan Yardımcısı Abdülatif Şener de sistem

¹⁹⁷Oder, Türkiye'de Başkanlık ve Yarı-başkanlık Rejimi Tartışmaları:1991-2005 Yılları Arasında Basına Yansıyan Öneri ve Tepkilerden Kesitler, s. 57.

değişikliği ile güçler ayrılığı dahil bütün kurumlar arası ilişkilerin yeniden düzenleneceğini belirtmiş bunun içinde konunun kamuoyunun bütün kesimlerinin katılacağı bir ortamda müzakere edilmesi gerektiğini belirterek temkinli yaklaşmıştır. Yine Erdoğan'ın başkanlık sistemi önerisine karşı DYP Genel Başkanı Mehmet Ağar Türkiye'nin başkanlık, yarı başkanlık gibi icraatın önünü açacak yapısal değişikliklere ihtiyacı olduğunu belirterek başkanlık sistemine destek olmuştur. MHP'nin seçim işlerinden sorumlu Genel Başkan Yardımcısı da üniter yapının zedelenmemesi kaydıyla sistemde değişiklik yapılabileceğini belirtmiştir¹⁹⁸.

Erdoğan'ın başkanlık sistemi ile ilgili ortaya attığı görüşleri destek verenler kadar tepki gösterenlerde olmuştur. Bu dönemde özellikle

CHP Genel başkanı Deniz Baykal “*Amerika örneği veriliyor. Arjantin’i de unutmayın. Eyalet sistemine mi geçeceksiniz, çift meclis mi açacaksınız? Ciddi şeyler değil bunlar. Önündeki meseleleri hallet, devleti niye şekillendiriyorsunuz? Herkes haddini bilsin*” açıklamasını yaparak Erdoğan'ın dile getirdiği başkanlık sistemine karşı olduğunu belirtmiştir. ANAP Genel Başkanı Ali Talip Özdemir Erdoğan'ı gündemi değiştirmekle suçlamış ve bu değişiklikle Erdoğan'ın aslında krallık istediğini belirtmiştir. Yine ANAP eski milletvekilleri Mustafa Taşar ve Bülent Akarcalı başkanlık sisteminin diktatörlüğe yol açacağını dile getirerek karşı çıkmışlardır¹⁹⁹.

Burhan Kuzu başkanlık sistemi ile ilgili açıklamalarını neredeyse her dönem sıklıkla dile getirmiştir. Özellikle 2003 yılında sistem üzerinde değişiklik yapacak bir teklif hazırlığı içinde olduklarını belirten Kuzu sistem değişikliği gerekçesini de şu şekilde ifade ederek “*Türkiye’de son yirmi yıldır sorumsuz makamlara parlamenter rejimin ruhuna aykırı olarak çok sayıda yetki vermiştir*” sistemde değişiklik yapmanın zorunlu olduğunu vurgulamıştır²⁰⁰.

2004 yılında Başbakanlık bütçesinin görüşüldüğü sırada hükümet sistemi değişikliği AK Parti gurubu adına konuşan Burhan Kuzu ile CHP gurubu adına

¹⁹⁸Selçuk Duman, Türkiye İçin Başkanlık Sistemi Değerlendirmesi, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:51, Mart-Nisan 2013, s. 649-650.

¹⁹⁹Selçuk Duman, Türkiye’de Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi Tartışmaları, *Devlet İki Aylık Fikir ve Kültür Dergisi*, Nisan 2016, [http://devlet.com.tr/makaleler/y172-TURKIYEDE BASKANLIK VE YARI BASKANLIK SISTEMI TARTISMALARI\[1\].html](http://devlet.com.tr/makaleler/y172-TURKIYEDE BASKANLIK VE YARI BASKANLIK SISTEMI TARTISMALARI[1].html)(Erişim Tarihi: 26.02.2017).

²⁰⁰Oder, Türkiye’de Başkanlık ve Yarı-başkanlık Rejimi Tartışmaları:1991-2005 Yılları Arasında Basına Yansıyan Öneri ve Tepkilerden Kesitler, s. 58.

konuşan Hasan Fehmi Güneş'in açıklamalarıyla tekrar filizlenmiştir. Meclis Genel Kurulunda söz alan Burhan Kuzu, başbakanlık makamının tarihçesi hakkında bilgi vermiş ardından hükümet sistemlerine değinmiştir. Özellikle 1982 Anayasası'nın güçlendirilmiş başbakanlık modelini benimsediğini belirtmiş ve başbakanın adeta Bakanları siyasi amiri konumuna geldiğini vurgulamıştır. Konuşması sırasında Kuzu parlamenter sistemin ilk defa İngiltere'de ortaya çıktığını belirtmiş ve parlamenter sistemin zamanla gelişmesi ile başbakanın sistem içerisinde yerinin zamanla daha önemli hale geldiğini ve başbakanın adeta parlamenter sistemde kilit görev üstlendiğinin altını çizmiştir. Yine Kuzu konuşması sırasında 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanını güçlendirip sorumsuzluğunu benimsemesi açısından dünyanın hiçbir yerinde örneği olmayan bir sistem öngördüğünü ve yine anayasasının Cumhurbaşkanını yetkilendirdiği bunun sonucunda da Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında bir yetki çatışmasının ortaya çıktığını belirtmiştir. Yine 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanına "Anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çatışmasını gözetme" görevini verdiğini bu görevin aslında yarı-başkanlık sistemlerinde görülen bir özellik olduğunu ve Fransa'da De Gaulle'nin bu yetkiyi sıklıkla kullandığını belirtmiştir. De Gaulle'nin halk tarafından seçildiğini belirterek 1982 Anayasasının aslında yarı-başkanlık sisteminin özelliklerini sergilediğini belirtmiştir. Yine konuşması sırasında Burhan Kuzu tarafından 1982 Anayasası'nın benimsediği hükümet sorunundaki karmaşıklığı gidermek için iki öneri ileri sürülmüştür. Birinci öneride 1982 Anayasası'nın, 1961 Anayasası'nın benimsediği saf parlamenter sisteme dönmesi, ikinci öneri ise yarı-başkanlık sistemine geçilmesi olmuştur. Burhan Kuzu, konuşmasının devamında 1982 Anayasası'nın öngördüğü parlamenter sistemde milletvekillerinin parlamentoda pek öneminin kalmadığı hatta milletvekillerinin genel kurula girmek yerine kulisleri seçtiğini belirtmiş buna neden olarak da milletvekillerinin sistemde çok fazla fonksiyonunun olmadığını gerekçe göstermiştir. Yine parlamenter sistemde kanun teklifinde asıl etkili hükümetin olduğunu belirterek hükümet tarafından gelen kanun tasarılarının parlamento da görüşüldüğü ve milletvekillerinin sadece oy verdiklerini belirtmiş bu durumun sadece Türkiye'ye özgü olmadığı parlamenter sistemle yönetilen ülkede bu tip sorunların baş gösterdiğini vurgulamıştır. Bu tezini İngiliz Parlamenter Taleyan'ın "Bu güne kadar Parlamentoda çok nutuklar dinledim. Bunların bir çoğu benim kanaatimi değiştirdi; ama, hiçbiri oyumu değiştirmede" sözü ile açıklamıştır. Teklif

edilen ve genel kurulda görüülen kanunların yüzde doksan sekizinin hükümet tarafından kanun tasarısı şeklinde yapıldığını belirten Kuzu yüzde ikilik kısmın milletvekilleri tarafından yapıldığını bu tekliflerinde yine Bakanlar Kurulu tarafından milletvekillerinden istendiğini belirterek milletvekillerinin parlamento içerisinde fonksiyonu olmadığını altını çizmiştir. Burhan Kuzu, Genel Kurulda yaptığı konuşmada parlamenter sistemde kanun teklifinin hükümet tarafından verildiği yine kanunların hükümet tarafından uygulandığını ve hem yasama hem de yürütme gücünü elinde tutan hükümetin başbakanın başkanlık sisteminde ki başkandan daha yetkili olduğunu belirtmiştir. Kuzu, konuşmasının sonuna gelirken parlamenter sistemin istikrarsız hükümetlere yol açtığını belirtmiş ve bunu sayısal olarak açıklamaya çalışmıştır. Kuzu'ya göre Cumhuriyetin 81'inci yılında 236'ncı hükümetin kurulması gerektiği oysa 59'ncü hükümetin kurulduğunu belirtmiş parlamenter sistemin terk edilmesiyle bu sorunların ortadan kalkacağını vurgusunu yapmış ayrıca geçilecek sistemle sağ-sol ayrımının ortadan kalkacağı ve yine sağ ve sol partilerin iktidara gelebileceğini belirterek konuşmasını sonlandırmıştır²⁰¹.

CHP Gurubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Hasan Fehmi Güneş 1961 Anayasası'nın benimsemiş olduğu parlamenter sistemde başbakana verilen görevin koordinatörlük görevi olduğu ancak 1982 Anayasası'nda yürütmenin güçlendirilmesi ile birlikte başbakanlık makamının da sınırlarını zorlayacak şekilde güçlendirdiğini belirtmiş ancak başbakanlık makamında görülen bu durumun sistem değiştirilerek giderileceğinin dile getirilmesinin yanlış olduğunu, 1924 Anayasası'nın uygulanmasından günümüze kadar parlamenter sistem ülkenin temel ihtiyaçlarına göre şekillendirildiğini ve sistem değişikliğinin güç özentisi olduğunu belirterek sistem değiştirmek yerine anayasanın ortaya çıkardığı sorunların giderilmesi gerektiğinin vurgusunu yapmıştır²⁰².

²⁰¹ Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 22, Yasama Yılı: 3, 36. Birleşim, s. 7-8, TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=13265&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=82 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²⁰² Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 22, Yasama Yılı: 3, 36. Birleşim, s. 15-16, TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=13265&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=82 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

2.2. 1982 Anayasasına Göre Parlamenter Sistem Analizi

2.2.1. 2007 Öncesi Dönem

1982 Anayasası'nın benimsediği hükümet sistemini analiz ederken 2007 öncesi ve 2007 sonrası dönem olmak üzere ikiye ayırmak analizimizi hem kolaylaştıracak hem de sizlerin kafasındaki soru işaretlerini çözmeye yardımcı olacaktır. Şüphesiz 2007 anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine karar verilmesi ve 2014 yılında yapılan on ikinci Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle çok daha farklı boyutlara ulaşmış ve bir takım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalara çözüm bulmak ve 1982 Anayasası'nın benimsediği hükümet sistemini analiz etmek için ilk önce 1982 Anayasası'nın hazırlandığı süreci ve benimsediği hükümet sistemini analiz etmemiz gerekir.

1982 Anayasası hazırlanırken Türkiye'yi 12 Eylül'e götüren etmenler göz önünde bulundurulmuştur. 1970-1980 arası dönem analiz edildiğinde şüphesiz karşımıza çıkan sorunların başında zayıf hükümetler yer almaktadır. Bu dönemde parlamentoda bulunan partilerin sandalye sayılarının birbirine yakın olması ve yine tek başına hükümeti kurmaya yetecek çoğunluğa sahip olmamaları koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yine 1980'li yıllara gelindiğinde 150. turda Cumhurbaşkanının seçilemeyeşi ülkenin içinde bulunduğu konjektör askerinin yönetime el koymasına neden olmuştur. Genel hatlarıyla baktığımızda Türkiye'de hükümet sisteminin değiştirilmesi tekliflerinin genelde Cumhurbaşkanının seçilememesi koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkardığı temel sorunlar neden olmaktadır denilebilir. Şüphesiz 1980 yılında olduğu gibi 2007 yılında da Cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçilememesi anayasa da değişiklik yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır²⁰³.

1982 Anayasası hazırlanırken özellikle sorun olarak istikrarsız hükümetler görülmüştür. Bu durum yürütme organı içinde Cumhurbaşkanlığı makamının güçlendirilmesi ihtiyacını doğurmuş gibi gözükse de aslında bu dönemde 12 Eylül Askeri Darbesi'ni gerçekleştiren komutan olan Kenan Evren'in muhtemel Cumhurbaşkanı adayı olması ve kendisinin de güçlü bir Cumhurbaşkanlığı makamı

²⁰³ M. Taha Gergerlioğlu, *Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı*, (İstanbul: Hayykitap, 2017), s. 64-67.

arzulaması ve bunu da anayasayı hazırlamakla görevli organ olan Danışma Meclisinden istemesi etken olarak gösterilebilir²⁰⁴.

1982 Anayasası Milli Güvenlik Konseyi'nin görevlendirdiği Danışma Meclisi tarafından hazırlanmış ve halkoylaması ile yürürlüğe girmiştir. Danışma Meclisi Anayasayı hazırlarken hükümet sistemi olarak başkanlık ve yarı-başkanlık sistemleri üzerinde durmuştur. Bu dönemde başkanlık ve yarı-başkanlık sistemleri analiz edilirken özellikle Cumhurbaşkanının seçim usulü üzerinde durulmuş ancak Danışma Meclisinin görüşmeleri sonucunda Cumhurbaşkanının yetkili hale getirilerek parlamenter sistemin benimsenmesi noktasında anlaşılmıştır²⁰⁵. 1982 Anayasası, 1961 Anayasasına oranla yasama organını pasifize etmiş ve yürütme organını güçlendirmiştir. 1982 Anayasası 8. maddesinde “yürütme yetki ve görevi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir” diyerek parlamenter sistemi benimsemiş gibi gözükse de aslında saf parlamenter sistemde görülmeyen bir takım özelliklere de yer vermiştir. Şüphesiz bunların başında yürütmenin görev olmaktan çıkarılıp aynı zamanda da yetkili hale getirilmesi özellikle de yürütme organı içerisinde Cumhurbaşkanını yetkili hale getirmesi örnek olarak gösterilebilir²⁰⁶.

1982 anayasası yürütmeyi yetki ve görev olarak tanımlamakla ve yürütme organı içerisinde Cumhurbaşkanını yetkili hale getirmekle saf parlamenter sistem özelliklerini kaybetmiş olsa da Anayasanın belirttiği aşağıdaki maddelerde parlamenter sistemin özelliklerini taşıdığını ortaya koymaktadır.

Madde 8’de “yürütme yetki ve görevi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirildiğini belirtmesi”,

Madde 99’da “TBMM ye hükümeti düşürme etkisi tanınması”

Madde 101’de Cumhurbaşkanını seçme yetkisi TBMM ye ait olduğunu belirtmesi,

Madde 101 ve madde 105’de Cumhurbaşkanını tarafsız ve sorumsuz bir makam olarak düzenlemesi,

Madde 109’da Hükümetin kuruluşunda güvenoyuna ihtiyaç duyması,

Madde 110, madde 111 ve madde 112’de Bakanlar Kurulunun kolektif ve bakanların bireysel sorumluluğunu benimsemesi,

²⁰⁴Gönenç, Türkiye’deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına İlişkin Değerlendirmeler, s.272.

²⁰⁵MiŞ, Duran, Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi s. 23.

²⁰⁶Yıldırım,Parlamenter Sistem Krizleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi s. 42-43.

Madde 116 Cumhurbaşkanına TBMM seçimlerini yenileme yetkisi vermesi²⁰⁷.

1982 Anayasası aslında parlamenter sistemi benimsemiş gibi gözükse de yürütme içinde Cumhurbaşkanını güçlendirmiştir. 1961 Anayasasında olmamakla birlikte 1982 Anayasasında 104. madde de Cumhurbaşkanının görevleri yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç başlık altında geniş bir şekilde düzenlemiştir. Yürütme organı içerisinde Cumhurbaşkanını güçlendirmesi bunun yanı sıra da Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunu benimsemesi açısından 1982 Anayasasının parlamenter sistem ile yarı-başkanlık sistemi arasında bir hükümet sistemini benimsediği ortaya çıkmaktadır²⁰⁸. 1982 Anayasası'nın benimsediği hükümet sistemine yarı-başkanlık sistemi denilmesi yanlış olacaktır. Şüphesiz yarı-başkanlık sistemini benimseyen ülkelerin anayasaları incelendiğinde böyle bir tanımlamanın yanlış olduğu görülmektedir.

1982 Anayasası kabul edildiği günden bu yana hükümet sistemleri konusunda önemli bir tartışma ortamı yaratmıştır. Özellikle anayasa hukukçuları tarafından bu tartışmalar tırmandırılmış ve genel özellikleri itibariyle 1982 Anayasası'nın benimsediği hükümet sistemi konusunda ortak bir sonuca varılamamıştır.

1982 Anayasası'nın ilk hali ile saf parlamenter sistem olduğunu belirten Kemal Gözler, bu tezini anayasa da parlamenter sistemin özelliklerine yer verildiğini dayandırarak açıklamıştır. Gözler'e göre yürütmenin Cumhurbaşkanı, Bakanlar kurulu olarak düalist yapıda olduğunu belirtmiş ve yürütme organının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmemesi, Cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçilmesi, Başbakanın Cumhurbaşkanı tarafından TBMM üyeleri içinden seçilmesi, bakanların Başbakanın seçimi Cumhurbaşkanının onayı ile göreve başlaması, Cumhurbaşkanının sorumsuz, Bakanlar Kurulunun hem kolektif hem de bireysel sorumluluğunun olması, güvenoyu mekanizması gibi unsurların yer alması 1982 Anayasası'nın saf parlamenter sistem olduğu kanısını doğrular. Gözler'e göre Cumhurbaşkanının yetkilerinin az veya çok olmasının sistem üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Çünkü Cumhurbaşkanı yetkilerini kullanırken karşı-imza ilkesi benimsemesi sistemi saf parlamenter sistem olarak tanımlamaya yeterlidir²⁰⁹.

Serap Yazıcı'ya göre ise 1982 Anayasası yürütme organı içinde Cumhurbaşkanını yetkili hale getirmekle parlamenter sistem özelliklerinden

²⁰⁷Yazıcı, *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, s. 125.

²⁰⁸Yanık, *Başkanlık Sistemi ve Türkiye 'de Uygulanabilirliği*, s.143.

²⁰⁹Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s.309-310.

uzaklaşmış ve adeta yarı-başkanlık sistemine yaklaşmıştır. Ancak sisteme yarı-başkanlık tanımlaması yapmanın doğru olmadığını belirtmiştir. Duverger den hareketle yarı başkanlık sistemini açıklayan Yazıcı, 1982 Anayasası'nın belirli özellikleri itibari ile parlamenter sisteme belirli şartlar altında ise de yarı başkanlık sistemine benzediğini dile getirmiştir. Duverger hükümet sisteminin meclis çoğunluğunun Cumhurbaşkanını destekleyip desteklememesine göre yarı-başkanlığa ve parlamenter sisteme benzediğini ortaya koymaktadır. Buna göre 1982 anayasasının benimsediği hükümet sisteminde Cumhurbaşkanı ile parlamento çoğunluğu aynı görüşte ise fiili yarı-başkanlık, farklı görüşte ise parlamenter sistem denilmesi yanlış olmaz. 1989-1991 yılları arasında Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Yıldırım Akbulut ve Mesut Yılmaz'ın başbakanlık dönemleri fiili yarı-başkanlık sistemine örnek olarak gösterilebilir. Duverger'den hareketle yarı-başkanlık sistemini açıklayan Yazıcı 1982 Anayasası'nı parlamenter sistem'den uzaklaştıran bir diğer etmen olarak da başbakanlık görevinde bulunmuş olanların Cumhurbaşkanı seçilmesidir. Yazıcı'ya göre başbakanlık yapmış ve parti içinde gücü elinde bulunduran liderlerin ilerleyen dönemde Cumhurbaşkanı seçilmesi ve kendi partisinin de yasama da çoğunluğu elde etmesi, aynı anda hem Cumhurbaşkanı olarak verilen yetkileri kullanmaya hem de yasama üyelerini etkileyerek bir takım yetkileri ele geçirmesine neden olması sistemi fiili olarak yarı-başkanlığa dönüştürür²¹⁰.

Ergun Özbudun'a göre klasik parlamenter sistemde yetkisiz olan Cumhurbaşkanının 1982 Anayasası ile yetkili ve sorumlu hale getirilmesi ile birlikte klasik parlamenter sistemden önemli ölçüde sapılmıştır. 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanının yetkilerini düzenlediği 104. madde de yasama, yürütme ve yargı olmak üzere geniş bir şekilde düzenlemiş ve Cumhurbaşkanının bu yetkilerinden dolayı sorumsuzluğu benimsenmiştir. 1982 Anayasasının güvenoyu ve karşı-imza kuralını benimsemesi aslında hükümet sistemi olarak parlamenter sistem özelliklerini sergilediğini göstermektedir. Yine Cumhurbaşkanının üst düzey atamaları tek başına yapabilmesi ve geniş yetkilere sahip olması açısından da parlamenter sistemden sapmalar olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle 1982 Anayasası hükümet sistemi

²¹⁰Yazıcı, *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*,s. 147-148.

olarak zayıflatılmış parlamenterizm veya parlamenter sistem ile yarı-başkanlık sistemi arasında melez bir sistem öngördüğünü belirtmiştir²¹¹.

2.2.2. 2007 Sonrası Dönem

1982 Anayasası'nda 2007 yılında yapılan değişiklikle birlikte Cumhurbaşkanını halkın seçmesi maddesi kabul edilmiş ve bu değişiklikle birlikte Cumhurbaşkanı siyasal meşruiyete kavuşmuştur. Bununla birlikte yürütme içinde çifte meşruiyet sorunu ortaya çıkmış ve sistemin yarı-başkanlık yönüne kaydığı tartışma konusu haline gelmiştir²¹².

1982 Anayasası döneminde hükümet sistemleri konusunda yaşanan tartışmalar devam ederken 2007 yılında anayasa da yapılan değişiklik ile sistem sorunu farklı bir boyuta ulaşmıştır. Gözler 2007 yılında anayasadaki değişiklik ile birlikte Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmeye başlaması ile sistemin başkanlık sistemine dönüştüğünü vurgulamıştır. 2007 anayasa değişikliklerini kaleme aldığı makalesinde yapılan bu değişikliğin sadece Cumhurbaşkanı seçim sisteminde olduğunu dile getiren Gözler bu değişikliğin hükümet sistemini nasıl etkilediğinin tartışılması gerektiğini belirtmiştir. Gözler'e göre yasama da çoğunluğu bulunan bir partinin adayının Cumhurbaşkanı seçilmesi, Cumhurbaşkanının ülkenin genel siyasetini belirlemede etkisini artıracak ve sistemi başkanlık sistemi haline getirecektir. Bu açıklamalarının ardından Türkiye'de 2007 Anayasa değişikliği sonrası benimsenen hükümet sisteminin yarı-başkanlık sistemi olarak tanımlamanın yanlış olduğunu vurgulayarak hükümet sistemi ile ilgili görüşlerini iki hipoteze dayandırmıştır. 1. Hipotez: Türkiye'de halk tarafından seçilen bir kişi aynı zaman da TBMM de iktidarı elinde bulunduran siyasi partinin lideri ise sistem başkanlık sistemidir. Çünkü Cumhurbaşkanı seçilen kişi bakanın ve Başbakanın yetkilerini de kullanarak ülkenin iç ve dış siyasetini belirleyecek ve tüm gücü elinde bulunduracaktır. 2. Hipotez: Türkiye'de halk tarafından seçilen bir kişi aynı zamanda TBMM de iktidarı elinde bulunduran parti üyeleri dışında bir kişi ise sistem parlamenter sistemdir. Çünkü

²¹¹Ergun Özbudun, Hükümet Sistemi Tartışmaları, Denge ve Denetleme Ağı, <http://www.birarada.org/tr/16878/Prof-Dr-Ergun-Ozbudun-Huk-met-Sistemi-Tartismalari> (Erişim Tarihi: 31.10.2017).

²¹²Mehmet Kahraman, Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık ya da Yarı-Başkanlık Sistemlerinin Türkiye'de Uygulanabilirliği, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2012, Cilt:9, Sayı:18,s. 431-457, 443-444.

Cumhurbaşkanı seçilen kişi sadece anayasanın kendisine verdiği yetkileri kullanacaktır²¹³.

1982 Anayasası'nda 2007 yılında yapılan değişikliğin ardından hükümet sistemi olarak yarı-başkanlık tanımlamasını yapanlar olmuşsa da, sistemi uygulayan Fransa ile karşılaştırıldığında bu iddia yanlıştır. Genel itibariyle bakıldığında Türkiye'de Cumhurbaşkanının yetkileri yarı-başkanlık sistemindeki Cumhurbaşkanının yetkileri kadar geniş değildir. Örneğin yarı-başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde devlet başkanının kanunları halkoyuna sunma, kendi kararıyla parlamentoyu feshetme ve OHAL yetkileri ile donatılmış iken 1982 Anayasası Cumhurbaşkanına bu türden yetkiler tanımamıştır²¹⁴.

Mustafa Erdoğan'a göre 1982 Anayasası'nda 2007 yılında yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanını halkın seçmesi ile birlikte Türkiye'de hükümet sistemi "başkanlı parlamenter sistem" yönünde gelişmiştir²¹⁵.

Şükrü Karatepe'de 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanına tanıdığı geniş yetkiler bakımından parlamenter sistemden yarı-başkanlık sistemine doğru kaydığını ve 2007 değişikliği ile birlikte Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmeye başlanması ile sistemin yarı-başkanlık haline dönüştüğünü belirtmiştir²¹⁶.

1982 Anayasası'nda 2007 yılında yapılan değişikliği yarı-başkanlık sisteminden ayıran iki temel unsur vardır. Bunlardan bir tanesi Anayasanın 101. maddesinde geçen Cumhurbaşkanı seçilenin partisi ile ilişkisi kesileceği hükmü iken diğeri de Anayasa da Cumhurbaşkanının kendi inisiyatifi ile meclisi feshetme ve meclisin güvenini taşımaya devam eden bir hükümeti azil yetkisinin olmamasıdır²¹⁷.

1982 Anayasasının yukarıda anlattığımız özellikleri bakımından parlamenter sistem, yarı-başkanlık sistemi, aksak başkanlık sistemi, başkanlı parlamenter sistem, zayıflatılmış parlamenter sistem gibi tanımlamalar yapılmıştır²¹⁸. Kanaatimizce 1982 Anayasası 2007 değişikliği öncesinde sadece Cumhurbaşkanına tanıdığı geniş yetkiler

²¹³Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*,s.310-311.

²¹⁴Ezgi Çırak, Anayasa Değişikliği Sonucunda Parlamenter Sistemde Yaşanan Sapmalar Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi: Türkiye ve Macaristan Örnekleri, http://web.e-baro.web.tr/uploads/45/Etkinlikler/2015/3_Ezgi_Cirak.pdf (Erişim Tarihi: 26.10.2017), s.21.

²¹⁵Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s.178.

²¹⁶Şükrü Karatepe, Hükümet Sistemleri ve Türkiye, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 223-236), s. 235.

²¹⁷Faruk Bilir, Hükümet Sistemleri, Tartışmaları Bağlamında Hükümet Sistemimiz ve Partili Cumhurbaşkanı, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 303-309), s.305.

²¹⁸Mehmet Kahraman, Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık ya da Yarı Başkanlık Sisteminin Türkiye de Uygulanabilirliği, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:9, Sayı:18, Yıl: 2012.

bakımından parlamenter sistemden ayıldığı bunun dışında parlamenter sistemin özelliklerini taşıması sebebiyle parlamenter sistem ile yarı-başkanlık sistemi arasında melez bir sistem ön görmüştür denilebilir. Ancak 1982 Anayasası'nda 2007 yılında yapılan değişiklikle birlikte Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmeye başlaması üzerine yürütme organı içinde çift meşruluk oluşmuştur. Bu değişiklikle birlikte sistem hakkında parlamenter veya yarı-başkanlık sistemi ayrıştırmasını yapma açısından Kemal Gözler'in öne sürmüş olduğu iki hipotez sistemi tanımlamada bizi sonuca ulaştıracaktır. Gerçekten de meşruluğunu halktan alan bir Cumhurbaşkanının kendi partisi yasamada çoğunluğu elde ederse bu durum fiili olarak yarı-başkanlık sistemine yol açacaktır. Cumhurbaşkanı ve yasama çoğunluğu farklı görüşlerde olduğu zaman da Cumhurbaşkanı kendisine verilen yetkileri kullanırken Bakanlar Kurulu ve yasama organı ile çatışacak bu da bozuk bir parlamenter sisteme yol açacaktır.

2.3. 2007 Anayasa Değişikliği Sonrasında Parlamenter Sistem Analizi

2.3.1. Genel Olarak

10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolmasının ardından TBMM Cumhurbaşkanı seçimi için harekete geçmiş ancak Yargıtay eski Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu tarafından TBMM'de 367 milletvekili hazır bulunmadan seçim yapılamayacağını belirtilmiş, şayet seçim yapılırsa 367 milletvekilinin oy kullanmaması durumunda seçimin geçersiz olacağı açıklanmıştır. Bunun üzerine yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimi yeni bir krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sabih Kanadoğlu'nun 367 milletvekili iddiasına akademik ve siyasi çevrelerinde destek vermesi üzerine cumhurbaşkanlığı seçimi kriz haline dönüşmüştür²¹⁹.

Daha önce hiçbir cumhurbaşkanlığı seçiminde uygulanmayan 367 milletvekili hazır bulunmalı kuralının 2007 seçimlerinde uygulanmaya çalışılması aslında Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesini engellemeye yönelik bir tutum olduğu aşikardır. Bu dönemde sıklıkla tartışılan ve 367 krizi olarak da isimlendirilen bu olay karşısında TBMM Cumhurbaşkanı seçimi için 1. Tur oylamayı yapmış lakin 367 sayısının sağlanamaması ve sandıktan 357 oy çıkmasını gerekçe göstererek Ana

²¹⁹Yüzbaşı, *Bir Demokratik Hükümet Sistemi Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi*, s. 157.

Muhalefet Partisi Anayasa Mahkemesine başvurarak seçimlerin iptal edilmesini talep etmiş bunun üzerine Anayasa Mahkemesi aşağıda verdiği karar ile oylamayı iptal etmiştir.

“Dava dilekçesi ve ekleri, işin esasına ilişkin rapor, iptali istenilen TBMM kararı, dayanılan Anayasa kuralları ve bunların gerekçeleri ile diğer yasama belgeleri okunup incelendikten sonra gereği görüşülüp düşünüldü: Dava dilekçesinde, Anayasa'nın 102. maddesinin birinci fıkrasında Cumhurbaşkanı seçimi oylamasında uygulanacak özel bir toplantı yetersayısının belirlendiği, bu maddenin ikinci fıkrasında seçim takviminin düzenlenmiş olduğu, 102. maddenin üçüncü fıkrasında Cumhurbaşkanı seçimi için yapılacak oylamalar ve karar yetersayılarının gösterildiği, Cumhurbaşkanının seçiminde basit çoğunlukla yetinilmeyip nitelikli toplantı ve karar yetersayıları aranmasının kökeninde, Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin nitelikli çoğunluğunca seçilmesi amacının bulunduğu, Anayasa'nın 102. maddesinin birinci fıkrasında öngörülen özel toplantı yetersayısının, Cumhurbaşkanı seçiminde yalnız birinci oylamada değil, fakat dört oylamanın her birisinde de aranması gerektiği, dava konusu TBMM kararıyla oluşan eylemli içtüzük değişikliğinde ise Cumhurbaşkanı seçiminde aranacak toplantı yetersayısının, Anayasa'nın 96. maddesi çerçevesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte biri olarak belirlendiği, bu durumun Anayasa'nın 102. maddesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

TBMM İçtüzüğü'nün 121. maddesinin ilk fıkrasında, “Cumhurbaşkanı, Anayasanın 101 inci maddesinde yazılı nitelikleri taşıyan adaylar arasından, Anayasanın 102 nci maddesi hükümlerine göre seçilir.”; Anayasa'nın 102. maddesinin ilk fıkrasında da “Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.” denilmektedir. İlk inceleme bölümünde belirtildiği gibi, Anayasa'nın 102. maddesinin ilk fıkrasında Cumhurbaşkanı'nın seçimi için öngörülen üçte iki çoğunluk, dava konusu Meclis kararına ilişkin birinci oylama yönünden hem toplantı hem de karar yetersayısını kapsamaktadır. Bu nedenle, İçtüzüğün 121. maddesinde de yapılan gönderme doğrultusunda aynı yetersayının benimsenmiş olduğunun kabulü gerekmektedir. Oysa TBMM'nin 27.4.2007 günlü, 96. Birleşiminde 11. Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili birinci oylamaya geçilmeden önce Cumhurbaşkanı seçiminde uygulanması gereken toplantı yetersayısının Anayasa'nın 96. maddesinde öngörülen toplantı yetersayısı olduğu Meclis kararıyla saptanmıştır.

Böylece, Anayasa'nın 102. maddesine yapılan gönderme nedeniyle, Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin toplantı ve karar yetersayısının ilk oylamada TBMM üye tamsayısının üçte ikisini oluşturan 367 olduğunu öngördüğü sonucuna varılan İçtüzüğün 121. maddesi dava konusu Meclis kararına ilişkin birinci oylama yönünden değiştirilerek toplantı yetersayısı konusunda, Anayasa'nın 96. maddesindeki genel kural doğrultusunda TBMM üye tamsayısının en az üçte birini oluşturan 184 oyun yeterli olduğu kabul edilmiştir.

Toplantı ve karar yetersayısının ilk oylamada TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu, bu bağlamda 367 olduğunu öngördüğü sonucuna varılan Anayasa'nın 102. maddesinin ilk fıkrası karşısında, bu çoğunluğun 184 olarak uygulanması sonucunu doğuran eylemli İçtüzük değişikliği niteliğindeki dava konusu TBMM Kararı Anayasa'nın 102. maddesine aykırıdır. İptali gerekir²²⁰.

Anayasa mahkemesinin vermiş olduğu bu karardan sonra genel seçimler öne alınarak 22 Temmuz 2007 yılında yapılmıştır. Bu seçimlerden AK parti %46.5, CHP %20.9, MHP %14.3, Bağımsızlar %5.2 oy alarak TBMM de temsil hakkını elde etmişlerdir²²¹. AK parti aldığı %46.5 oyla TBMM 341 sandalye elde etmiş ve 367 krizini geçememiştir. Bu dönemde Cumhurbaşkanı seçmek için anlaşma yolunun denenmesi tek çözüm olarak görülmüş lakin CHP'nin anlaşmayı reddetmesi üzerine Cumhurbaşkanı seçim sorunu tekrar alevlenmiştir. 2007 seçimlerinde Meclise girmeye hak kazanan MHP ve CHP içindeki DSP'lilerin Cumhurbaşkanlığına aday göstermesi üzerine 367 krizi çözülmüş ve AK Parti adayı Abdullah Gül 28 Ağustos'taki Cumhurbaşkanlığı son tur oylamasında Cumhurbaşkanı seçilmiştir²²².

6 Mayıs'ta yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi 1. tur oylamasında 367 krizinin yaşanmasının ardından AK Parti grubu tarafından Anayasada değişiklik yapılmasına dair kanun teklif edilmiş ve bu teklif 10 Mayıs tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir. TBMM tarafından kabul edilen anayasa değişikliği teklifi Cumhurbaşkanı tarafından halk oyuna sunulmuş 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan referandumda %68.9 evet oyu ile kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ilkesi anayasamıza girmiştir²²³.

²²⁰2007/68 Sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070627-17.html> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²²¹Türkiye Geneli Seçim Sonuçları, Hürriyet Seçim 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/secimsonuc/default.html> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²²²Göksu, *Başkanlık Sistemi Niçin Gerekli?*,s. 44-46.

²²³Göksu, *Başkanlık Sistemi Niçin Gerekli?*,s. 46-49.

2.3.2. Teklif Edilen Anayasa Değişiklik Metni

1982 Anayasası'nda 2007 yılında AK Parti tarafından Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında değişiklik yapılması teklif edilmiştir. AK Parti tarafından yapılan bu değişikliğin nedeni olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük temsilcisi olan Cumhurbaşkanını halkın seçmesinin önü açılarak seçim tabanının genişletilmek istendiği vurgulanmış yine bu değişiklik teklifinin doğrudan demokrasiye katkı sağlayacağı belirtilmiştir²²⁴.

AK Parti tarafından teklif edilen değişiklik metninde Anayasanın 77. maddesinde düzenlenen TBMM'nin seçim döneminin beş yıldan dört yıla indirilmesi, Anayasanın 79. maddesinde düzenlenen seçimlerinin genel yönetimi ve denetimi başlığında düzenlenen ifadeler arasında Cumhurbaşkanlığı seçim tutanakları ve halkoyuna sunma ve Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ifadelerinin eklenmesi teklif edilmiştir. 1982 Anayasası'nda Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı ve karar yeter sayısını düzenleyen 96. maddesinin *“Türkiye Büyük Millet Meclisi tüm toplantı ve yapacağı seçimlerde üye tam sayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa da başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından az olmaz”* şeklinde değiştirilmesi teklif edilmiştir. Bu teklif ile Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan 367 krizine son verilerek TBMM'nin hangi çoğunluklarda karar alabileceğine kesinlik getirilmiştir. Yine AK Parti tarafından teklif edilen değişiklik metninde Anayasanın 101. maddesinde *“Cumhurbaşkanı; kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından, halk tarafından seçilir. Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya meclis dışından aday gösterilebilmesi yirmi milletvekili'nin yazılı teklifi ile mümkündür. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen partiler ortak aday gösterebilir. Cumhurbaşkanı seçilenin varsa, partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük millet*

²²⁴Komisyon Tutanağı, No: 1409, Dönem: 22, Sayı: 5, s. 15-20, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1409m.htm> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

Meclisi üyeliği sona erer”, şeklinde değişiklik yapılması teklif edilmiştir. Bu teklif ile birlikte Cumhurbaşkanının seçilmesi için gereken şartlar ile birlikte Cumhurbaşkanı adaylığı için gerekli şartlar düzenlenmek istenmiştir. 1982 Anayasası’nda AK Parti tarafından TBMM’ ye verilen teklif metninde Anayasa’nın 102. maddesinin *“Cumhurbaşkanının seçimi, Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinden; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinden tamamlanır. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci Pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölüm veya seçilme yeterliliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referendum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder. Cumhurbaşkanlığı seçiminde ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir”* şeklinde değiştirilmesi teklif edilmiştir. Bu teklif ile Cumhurbaşkanının halk tarafından hangi usullerde seçileceği belirtilmiştir. Ayrıca teklif edilen değişiklik metninde değişikliklerin yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçiminde uygulanmayacağı belirtilmiş, yine bu değişiklik teklifinin kabul edilmesinden itibaren ilk Cumhurbaşkanlığı seçiminin altmış gün içinden yapılacağı belirtilmiştir²²⁵.

Anayasa değişiklik teklifi TBMM Anayasa Komisyonunda görüşülürken komisyon üyeleri teklif hakkında görüşlerini şu şekilde açıklamışlardır. Teklif sahipleri adına konuşan Sadullah Ergin teklifin temel amacının bu güne kadar TBMM tarafından seçilen Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini sağlamak olduğunu belirtmiştir. Yine teklif sahiplerinden Saffet Gaydalı da yetkileri aynen kullanacak olan Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle birlikte daha güçlü hale geleceğini ve arkasında milletin desteğini hissedeceğini belirtmiştir. Komisyon da bulunan diğer üyeler tarafından ise teklifin çok erken geldiği ve kabul edilmesinde hızlı davranılmaması gerektiği belirtilmiştir. Anayasa değişikliklerinin temel konsensüs

²²⁵Komisyon Tutanağı, No: 1409, Dönem: 22, Sayı: 5, s. 15-20, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1409m.htm> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

alanı olduğunu belirten üyeler, bu tür görüşmelerin uzlaşma içerisinde geçmez ise vahim sonuçlara yol açacağını da belirtmişlerdir. Yine komisyon üyeleri tarafından Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinde görüldüğü vurgulanmış olup bu sistemlerde dahi sistemin sakıncaları olduğu belirtilip terk edilmesi tartışmaları yapılırken ülkemizde Cumhurbaşkanını halk tarafından seçilmesine karar vermenin çifte meşruluk yaratacağı vurgulanmış böyle bir değişiklik yapılacak ise seçimden önce sonuçları halka anlatılmalı ve sivil toplum kuruluşları akademik camialar tarafından bu sistemin tartışılıp olumlu olumsuz yanlarının ortaya çıkarılması gerektiği belirtilmiştir²²⁶.

2.3.3. Muhalefet Şerhi

Muhalefet partileri anayasa komisyonunda görüşülen değişiklik teklifine koydukları şerh te değişiklik teklifinin içeriğine ve zamanlamasına dikkat çekmişlerdir. Ülkenin kaderini etkileyecek böyle önemli değişikliklerin en az bir seçim dönemi konuşulması, araştırılması ve tartışılması gerektiğini belirtmişlerdir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin muhtemel bir değişiklik olduğu ancak toplum tarafından yeterince tartışılmadan kabul edilmesinin yanlış olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca muhalefet şehrinde yapılan bu değişikliğin parlamenter sistemden önemli ölçüde sapmaya yol açacağı sistemi başkanlık, yarı-başkanlık sistemlerine doğru kaydıracağı ve yasama, yürütme organları içerisinde mevcut dengeleri bozacağı da dile getirilmiştir. Yapılan bu değişiklik sonrasında seçimle gelen Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında bir çatışmanın da yaşanacağı vurgulanmış bu çatışmanın farklı görüşlerden Cumhurbaşkanı ve Başbakan olduğu zaman daha da tırmanacağı hatta aynı görüşten olduklarında bile çatışma yaşanabileceği belirtilmiştir. Yine halkoyuyla seçilen bir Cumhurbaşkanının seçilmesi için siyasi partilerin desteklerine ihtiyaç duyacağı vurgulanmış bununda Cumhurbaşkanın tarafsızlığını önemli ölçüde zedeleyeceğine dikkat çekilmiştir. Yasama organının seçimini 5 yıldan 4 yıla düşüren teklife olumlu bakılmış, 4. yıldan sonra yasama organının verimliliğinin

²²⁶Komisyon Tutanağı, No: 1409, Dönem: 22, Sayı: 5, s. 15-20, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1409m.htm> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

azaldığı belirtilerek yasama döneminin dört yıla indirilmesinin yerinde bir karar olduğu vurgulanmıştır²²⁷.

2.3.4. TBMM’de Kabul Edilen Metinler

2.3.4.1. Anayasa Komisyonu

Teklifin birinci ve ikinci maddeleri teklif edildiği şekilde kabul edilmiştir. Anayasa’nın 96. maddesi ise “*Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dahil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olmaz.*” şeklinde kabul edilmiştir. Anayasa’nın 101. maddesi “*Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından, halk tarafından seçilir. Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya Meclis dışından aday gösterilebilmesi yirmi milletvekili’nin yazılı teklifi ile mümkündür. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir. Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.*” şeklinde kabul edilmiştir. Anayasa’nın 102. maddesi “*Cumhurbaşkanı seçimi, Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından önceki altmış gün için de; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün için de tamamlanır. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci Pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölüm veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referan-*

²²⁷Komisyon Tutanağı, No: 1409, Dönem 22, Sayı 5, s. 15-20, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1409m.htm> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

dum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder. Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir,” şeklinde kabul edilmiştir. Ayrıca teklif ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 67. maddesinin son fıkrası, “Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılabilmesi için çıkarılması gereken kanun hükümleri ile seçim kanunlarında yapılacak değişiklikler bakımından dikkate alınmaz. On birinci Cumhurbaşkanı seçiminin ilk tur oylaması, bu Kanunun Resmi Gazetede yayımını takip eden kırkıncı günden sonra ki ilk Pazar günü, ikinci tur oylaması ise ilk tur oylamayı takip eden ikinci Pazar günü yapılır. Anayasa’nın 101 inci maddesi uyarınca gösterilen adaylar, yazılı muvafakatları ve Anayasanın değişik 101 inci maddesindeki şartları ihtiva eden ve diğer ilgili belgelerle birlikte ilk tur oylama tarihinden otuz gün önce Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına başvururlar. Adayların başvurularında eksik bilgi ve belgelerin tespit edilmesi halinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı tarafından, eksikliklerin giderilmesi için üç günlük kesin süre verilir. Bu süre içinde eksikliklerin giderilmemesi halinde adaylar, kendiliklerinden adaylıktan çekilmiş sayılırlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca, Anayasa’nın 101 inci maddesinde belirtilen nitelikleri taşıdıkları anlaşılan adaylara ilişkin kesin liste iki gün içinde ilan edilir ve Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığına bildirilir. Cumhurbaşkanı adayı gösterilen kamu görevlisi, aday gösterildiği tarihten itibaren görevinden ayrılmış sayılır. Görevinden ayrılan kamu görevlisinin Cumhurbaşkanı seçilememesi halinde görevine geri dönmesi konusunda ilgili kanun hükümleri uygulanır. Birinci tur seçim sonuçlarının kesinleşmesinden ikinci tur oylamanın sonuçlanmasına kadar, ikinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki oy sıralaması esas alınarak sırada ki adayla doldurulması suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Cumhurbaşkanının seçilmesine ilişkin usul ve esasların kanunla düzenlenmesine kadar, 10/06/1983 tarihli ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, 26/04/1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 22/04/1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 23/05/1987 tarihli ve 3376 sayılı Anayasa değişikliklerinin halkoyuna sunulması Hakkında Kanun ile diğer kanunların bu maddeye aykırı olmayan hükümleri uygulanır.”

Maddeleri geçici olarak eklenmiştir. Teklifin 7. maddesi de aynen kabul edilmiştir. Anayasa değişiklik metninin anayasa komisyonunda görüşülüp kabul edilmesinin ardından TBMM Genel Kuruluna gönderilmiş ve değişiklik teklifi genel kurulda görüşülmeye başlanmıştır²²⁸.

2.3.4.2. TBMM Genel Kurulu

Anayasa Komisyonu tarafından kabul edilen Anayasa değişiklik teklifi TBMM Genel Kurulunda görüşülmeye başlanmış ve komisyonun teklif ettiği metin aynen kabul edilerek Cumhurbaşkanına gönderilmiştir. Teklif Cumhurbaşkanının onayı ile Resmi Gazetede yayınlanmış ve halk oyuna sunulmuştur. Anayasanın halk tarafından kabul edilmesinin ardından hükümet sistemi tanımlaması daha da zorlaşmış ve sistem adeta yarı-başkanlık haline gelmiştir.

1982 Anayasası'nda 2007 yılında yapılan değişiklikle parlamenter sistemden önemli ölçüde sapma gösterilmiştir. Saf parlamenter sistemde yetkisiz Cumhurbaşkanı yasama organı üyeleri tarafından seçilirken 2007 değişikliği ile birlikte halk tarafından seçilmesi ilkesi benimsenmiştir. Şüphesiz 2014 yılında yapılacak olan 12. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi sistemde değişikliği gösteren önemli bir adım olmuştur. 1982 Anayasası'nın ilk halinde yürütme organının yetkili ve görevli hale getirilmesinin ardından 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği ile birlikte parlamenter sistemden tamamen uzaklaşıldığı görülmektedir. Bir önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi 2007 değişikliğinin yarı-başkanlık sistemini ortaya çıkardığı da kanaatimizce doğru bir açıklama değildir. Çünkü yarı-başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerdeki Cumhurbaşkanı'nın yetki ve görevleri ile 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı'na tanıdığı yetkiler karşılaştırıldığında sistemin yarı-başkanlık olmadığı çok açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca yine anayasada karşı-imza ilkesi, güvenoyu gibi mekanizmaların düzenlenmesi de sistemin yarı-başkanlık olmadığını ortaya koymaktadır. Bu açıklamaların ardından 1982 Anayasası'nın 2007 değişikliği sonrasında benimsediği hükümet sistemini analiz edecek olursak özellikle karşı-imza güvenoyu ve Bakalar Kurulunun kolektif sorumluluğu ilkeleri açısından parlamenter sisteme benzerken Cumhurbaşkanı'nın yetkili ve halk tarafından seçilmesi açısından yarı-başkanlık sistemine benzemektedir. Kanaatimizce 1982 Anayasası'nın 2007 değişikliği

²²⁸Komisyon Tutanağı, No: 1409, Dönem 22, Sayı 5, s. 15-20, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1409m.htm> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

sonrasında hükümet sistemi olarak parlamenter sistem ile yarı-başkanlık sistemi arasında melez bir parlamenter sistem benimsemiştir.

2.4. 2017 Anayasa Değişikliği ve Yeni Hükümet Sistemine Geçiş

2.4.1. Genel Olarak

1982 Anayasası kabul edildiği tarihten bu yana sürekli tartışma konusu olmuştur. Hemen hemen bütün siyasi partiler her seçim döneminde seçim beyannamelerinde anayasa değişikliğine yer vermiştir. Genel olarak 1982 Anayasası incelendiğinde kabul edildiği tarihten itibaren 113 maddede yaklaşık 20 kez değişiklik yapıldığı ancak bu değişikliklerin vesayetçi uygulamaları ortadan kaldırmadığı, istikrar, insan hakları ve özgürlükleri ve demokrasi gibi mekanizmaları tesis etmediği, kısacası ihtiyaca cevap vermediği görülmektedir²²⁹.

1982 Anayasası kısaca incelendiğinde genel olarak anayasa değişikliğinin hangi maddelerde yapıldığı ve hangi düzenlemeleri içerdiği çok açık bir şekilde görülmektedir. Anayasa değişikliği ilk defa 1987 yılında tartışılmaya başlanmış ve bu tarihte Anayasa'da 17., 75. ve 175. maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Bu maddelere baktığımızda ise değişikliğin seçme yaşını 21 den 19'a indirildiği ve TBMM üye sayısının 400'den 450'ye çıkarıldığı görülmektedir. Bu tarihten sonra özellikle 1995, 1999, 2001, 2004, 2007 ve 2010'lu yıllarda anayasa değişikliği yapılmış ve birçok madde bu değişiklikler ile yeniden düzenlenmiştir. Özellikle konumuz ile ilgili olarak 1995 yılında TBMM'nin üye sayısı 550' ye çıkarılmış 2004 yılında ölüm cezası kaldırılmış ve 2007 yılında Cumhurbaşkanının seçim usulü değiştirilmiştir. 2000' li yıllardan sonra sürekli olarak gündeme gelen Türkiye'de hükümet sistemi değişikliği tartışması 2007 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmeye başlanması kararının alınması ile daha da alevlenmiştir²³⁰.

2010 yılında yapılan referandumun öncesi açıklamalarda bulunan dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan referandum sonrasında başkanlık sisteminin gündeme geleceğini belirtmiş ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Cumhurbaşkanının

²²⁹Cahit Özkan, *Tarihi, Siyasi ve Hukuki Yönleriyle Cumhurbaşkanlığı Modeli*, (İstanbul:Dün Bugün Yarın Yayınları,2017), s.54.

²³⁰82 Anayasası'nda Yapılan değişiklikler, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/131754/82_Anayasasi_nda_yapilan_degisiklikler.html (Erişim Tarihi 15.9.2017).

yetkileri fazla ifadesini değerlendirmiş ve gerekli incelemeler ve araştırmaların yapılacağı Türkiye için hangi sistem uygun ise halkın görüşü alınarak o sisteme geçileceğini belirtmiştir. 2010 referandumunun ardından açıklamalarda bulunan Burhan Kuzu'da Türkiye'de parlamenter sistemin tıkanıp tıkanmadığını söylemiş ve *“Sağlıklı işleyecek tek model başkanlık sistemi. Fransa'daki model yarı başkanlık sistemi, o model çok sağlıklı değil. Kuvvetler ayrılığı parlamenter sistemde yok... Türkiye'de denetim mekanizmaları çalışmıyor. Gerginlik yapmamak gerekiyor. Yeni anayasa metninin hazırlanacağını düşünüyorum. Parlamenter sistemin çıkmazları Türkiye'de çok daha sıkıntı çıkarıyor”* açıklamalarında bulunarak değişiklik teklifinin gündeme gelmesi gerektiğini belirtmiştir²³¹.

2011 seçimlerinden sonra yeni anayasa çalışmaları için dört partinin katılımı ile anayasa komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyon da temel olarak hükümet sistemi üzerinde tartışmalar yaşanmıştır. Komisyonunda AK Parti milletvekilleri tarafından başkanlık sistemini dile getirilmiş ve sistem ile ilgili görüşler açıklanmıştır. AK Partinin başkanlık sistemi ile ilgili görüşlerine muhalefet partileri tarafından karşı çıkılmış ve komisyonunda uzlaşma sağlanan konularda görüşme yapılması kararı alınmıştır. Komisyon yaptığı görüşmeler sonucunda 43' ü temel hak ve özgürlükler olmak kaydıyla 60 maddede değişiklik yapılmasında anlaşmış ancak Anayasanın tümü üzerinde değişiklik yapılmasında anlaşma sağlanamamıştır. 2014 yılında ilk defa yapılan Cumhurbaşkanı seçimi ile sistem tartışmaları daha da artmıştır. İktidar tarafından parlamenter sistemin Türkiye'yi kaosa sürüklediği bu sebeple de hükümet sisteminin değiştirilerek Başkanlık sistemine geçilmesi gerektiği sürekli dile getirilse de muhalefet partileri iktidarın bu önerisine karşı çıkmışlardır. 10 Ağustos'ta yapılan cumhurbaşkanlığı seçimin ardından AK Parti hızlı bir siyasal dönüşüme girmiş ve uzun yıllar arzuladığı hükümet sistemi değişikliği yönünde önemli adımlar atmaya başlamıştır. Özellikle 2015 yılında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Somali ziyareti sonrası uçakta yaptığı açıklama da *“Ben başkanlık sisteminin bu sürece güç katacağına inanıyorum. Seri karar almak çok daha çabuk netice almayı getirecektir. Bizdeki sistemde karar süreci süratle işliyor dersek kendimizi aldatırız. Başkanlık, belediye başkanlığımdan beri savunduğum bir tezdur. Ahmet Bey (Davutoğlu) için de savunulacak en önemli tezlerden bir tanesidir”* demiş ve sistem değişikliği için start

²³¹Türkiye'de Sistem Tartışması, Yeni Şafak Seçim, <http://www.yenisafak.com/secim/turkiyede-sistem-tartismasi-2629761> (Erişim tarihi 15.9.2017).

vermiştir. AK Parti bu dönemde hem anayasa değişikliği için çalışmalar yapmış hem de sistemin halka anlatılması yönünde çalışmalar yapmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde Suriye krizi, FETÖ, DAESH, PKK ile mücadele edilmesi yönünde çalışmalar iktidar sistem değişikliği çalışmalarından uzaklaştırmıştır. Yaklaşan 7 Haziran seçimleri Türkiye için adeta bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde seçim beyannamesinde başkanlık sistemine yer veren AK Parti muhalefet tarafından önemli ölçüde tenkit edilmiştir. Özellikle başkanlık sistemini diktatörlük kurmak olarak niteleyen muhalefet, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı hedef haline getirmiştir. Ayrıca bu dönemde muhalefet tarafından sistem değişikliğini rejim değişikliği ile özdeşleştirmiş ve değişikliğin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kişisel talebi olduğu belirtilmiştir. Bütün bu tartışmalar devam ederken 1 Kasım seçimlerine gidilmiş ve sonraki süreçte sistem değişikliği farklı bir boyuta ulaşmıştır. Bu dönemde Cumhurbaşkanı sözcüsü İbrahim Kalın *"Başkanlık tartışması sistemi en etkin hale getirme meselesidir. Şahısla ilgili değildir. Bizim için en uygun model hangisi, milletimize tekrar sorulmak suretiyle bir karara varılacak. Sayın Cumhurbaşkanı'nın tavrı bellidir; başkanlık sistemi Türkiye'ye lig atlatacak. Böyle önemli bir tartışma milletten bağımsız, milletten ayrı düşünülemez. Bunun kapsamı referandumsa referanduma gidilir"* açıklamasını yaparak sistem değişikliğinin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kişisel isteği için olmadığı, ülkeye çağ atlatılacak bir model olduğu dile getirilmiş ve böyle bir değişiklik yapılacak ise de mutlaka halkın da görüşü alınacağı belirtilmiştir. Aralık 2015 yılına gelindiğinde Başbakan Ahmet Davutoğlu CHP ve MHP Genel Başkanı ile anayasa değişikliği için görüşmelerde bulunmuş ancak yeterli destek alamadığı ve AK Partinin anayasayı değiştirecek güce tek başına sahip olmadığı için anayasa değişikliği bir süreliğine ertelenmiştir. 2016 yılına gelindiğinde sistem tartışmasını ilk açan CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu olmuştur. Kılıçdaroğlu bu dönemde *"Diyorlar ki, 'Başkanlık sistemi getireceğiz.' Nasıl başkanlık? Bir kişi konuşacak Türkiye susacak, bir kişi konuşacak hâkim ona göre karar verecek, bir kişi konuşacak ona göre milletvekili listeleri hazırlanacak, bir kişi konuşacak istediği adam hapse gelecek. Böyle bir başkanlığı kan dökmeden bu ülkede gerçekleştiremezsiniz. Açık ve net."* açıklamasında bulunmuş ve özellikle kan dökülecek ifadesi gerek toplum tarafından gerekse sivil toplum kuruluşları tarafından tenkit edilmiştir²³².

²³²Türkiye'de Sistem Tartışması, Yeni Şafak Seçim, <http://www.yenisafak.com/secim/turkiyede-sistem-tartismasi-2629761> (Erişim tarihi 15.9.2017).

Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun görevinden istifa etmesi ve yerine Binali Yıldırım'ın Başbakan seçilmesi üzerine sistem tartışmaları farklı bir boyuta ulaşmış ancak 15 Temmuz tarihinde gerçekleştirilen FETÖ'nün darbe girişimi sistem değişikliği görüşmelerini kesintiye uğratmıştır. Bu tarihten sonra devlet önemli bir restorasyon sürecine girmiş ve özellikle Yeni Kapı'da düzenlenen mitinge siyasi parti genel başkanlarının katılması birliktelik ruhunu ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde özellikle MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli tarafından başkanlık sistemi referanduma sunulursa milletin kararına saygılıyız açıklamaları iktidarı hızlandırmış ve Başbakan Yıldırım, Bahçeli'nin bu açıklamalarına “*aynen kabul ediyoruz ve diyoruz ki kısa sürede meclise yeni anayasa teklifimizi getireceğiz*” açıklamalarında bulunmuştur²³³.

15 Temmuz sonrasında yaşanan gelişmeler ve MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin başkanlık sistemini halka sunmada destek olacakları açıklaması üzerine AK Parti ve MHP Genel Başkanı arasında gerçekleşen görüşmeler sonucunda iki partinin üyelerinin yer aldığı bir komisyon kurularak teklif hazırlanmaya başlanmış ve Genel Kurul'a sunulmuştur.

2017 yılında Anayasa değişikliği yapılmasındaki kanun AK Parti tarafından 310 milletvekilinin yazılı teklifi ile TBMM'ye sunulmuş, bu teklif TBMM tarafından görüşülmüş ve halkoyuna sunulurken kabul edilmiştir. 1982 Anayasası'nda 2017 yılında yapılan değişiklik hükümet sistemi üzerinde önemli ölçüde değişiklik getirmiş ve yeni bir hükümet sistemi olan cumhurbaşkanlığı sistemi ile ülkemiz tanışmıştır. Şüphesiz 1982 Anayasası'nın öngördüğü hükümet sistemindeki karmaşıklık ve sistemin tanımlanamaması sorunu 2007 yılında yapılan değişiklikle bir hayli hızlanmış ve adeta 1982 Anayasası'nın benimsediği hükümet sisteminin tanımlanmasını zorlaştırmıştır. 1961 Anayasası'nın kabulüyle başlayan Türkiye'de başkanlık sistemi tartışmaları 1982 Anayasası'nın kabulü ile özellikle de 2000'li yıllarda hızlanmış 2007 yılında anayasa da yapılan değişiklikle başkanlık sistemi yönünde ilk adımların atıldığı bile dile getirilmiştir. Tüm bu tartışmalar içerisinde AK Parti tarafından anayasada değişiklik yapılması önerilmiş ancak bu teklif TBMM de grubu bulunan siyasi partiler tarafından olumsuz karşılanmıştır. Özellikle CHP ve MHP'nin hükümet sistemi olarak başkanlık sistemine karşı çıkması üzerine yeni sistem arayışlarına girilmiş ve 15 Temmuz

²³³Bahçeli'nin Referandum Çıkışına Başbakan'dan da Destek Geldi <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1309527-bahcelinin-referandum-cikisina-basbakandan-da-destek-geldi> (Erişim Tarihi 15.9.2017).

Fetullahçı terör örgütünün darbe girişiminin başarısız sonuçlanması üzerine AK Parti ve MHP'nin yakınlaşması ve anayasa değişikliği konusunda anlaşmaları bu yeni sistemi ortaya koymuştur²³⁴. İşte AK Parti ve MHP'nin uzlaşısı ortamında hazırladığı anayasa değişikliğinde hükümet sistemi olarak cumhurbaşkanlığı sisteminin benimsenmesi ile ülkemiz yeni hükümet sistemi ile tanışmış ve 16 Nisan 2017 tarihinde halkoylaması ile kabul edilmesi sonucu başta 3 maddesi uygulanmaya konulmuştur. Ülkemiz de Kasım 2019 seçimlerinin ardından cumhurbaşkanlığı sistemi tam olarak uygulanmaya konulacaktır.

2.4.2. 2017 Anayasa Değişikliği Teklif Maddelerinin İçeriği

1982 Anayasasında 2017 yılında değişiklik yapılmasına dair teklif AK Parti tarafından TBMM Başkanlığına yapılmış, Meclis Başkanlığı teklifi görüşmek üzere anayasa komisyonuna göndermiştir. AK Partinin teklif ettiği anayasa değişiklik metninde; Yargı yetkisine ilişkin maddeye “bağımsız” ibaresinden sonra “ve tarafsız” ibaresi eklenmesi ile yargının tarafsızlığı ilkesine vurgu yapılması, TBMM'nin “beş yüz elli” olan milletvekili sayısının “altı yüze” çıkarılması, Milletvekili seçilmek için öngörülen “yirmi beş” yaş şartının “on sekiz” yaşa düşürülmesi, ikinci fıkrasında yer alan “yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar” şeklinde değiştirilmesi ile siyasette gençlerin önün açılmaya çalışılmıştır. TBMM ve Cumhurbaşkanı seçimlerinin birlikte ve beş yılda bir yapılması, yedek milletvekili uygulamasının getirilmesi ve boşalan TBMM üyeliklerinin aynı siyasi partinin yedek milletvekilleriyle doldurulması, hükümet sistemi değişikliğine uyarlamak amacıyla TBMM'nin görev ve yetkilerinin yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Kanun teklif etmeye sadece milletvekillerinin yetkili olduğunun düzenlenmesi ile kanun tasarısı uygulamasının sona erdirilmesi, Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmayıp Meclise geri gönderilen kanun tekliflerinin kanunlaşabilmesi için TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun kabulü şartının düzenlenmesi, hükümet sistemi değişikliği doğrultusunda vekaletle oy kullanılmasının sona erdirilmesi gerektiği teklif edilmiştir. Meclis soruşturma önergesinin meclis üye tamsayısının salt çoğunluğu ile verilebilmesi, meclis soruşturması komisyonunun ise ancak meclis üye tamsayısının

²³⁴ AK Parti ve MHP Anayasa Değişikliği Konusunda Anlaştı, Türkiye, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/424584.aspx> (Erişim Tarihi: 06.12.2017).

beşte üç çoğunluğu ile kurulabilmesi ve Cumhurbaşkanının yüce divana sevk edilebilmesinin meclis üye tam sayısının en az üçte iki çoğunluğu ile mümkün olması yönünde değişiklik teklif edilmiştir. Yine Cumhurbaşkanına, kanun ve cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin uygulanmasını sağlamak üzere yönetmelik çıkarma yetkisi verilmesi, Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile YAŞ'ın tüm kararlarına karşı yargı yolunun açılması, 40 yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış, TBMM üyeleri ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip doğuştan Türk vatandaşlarının Cumhurbaşkanı adayı gösterilebilmesinin kabul edilerek anayasada bu hüküm ile ilgili değişiklik yapılması teklif edilmiştir. Değişiklik teklifinin devamında Cumhurbaşkanı adayı gösterebilecek olanların sayısının artırılması; siyasi parti grupları ile en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler ile en az yüz bin seçmenin Cumhurbaşkanı adayı gösterebilmesi, Cumhurbaşkanı kararnamesiyle düzenlenen konuda meclisin kanun çıkarması halinde bu kararnamelerin hükümsüz hale geleceği, yürütme üyelerinin parlamento içinden belirlenebileceği gibi tamamen meclis dışından da seçilebileceği, seçimin kesinleşmesiyle yürütmenin oluşacağı, Cumhurbaşkanına vekalet görevinin, Cumhurbaşkanı yardımcısına ait olacağı teklif içerisinde düzenlenmiştir. 2017 değişiklik teklifinde Cumhurbaşkanı ve bakanların denetiminde “Yüce Divan” için Meclis'te nitelikli çoğunluğun sağlanması, Devlet Denetleme Kurulunun yetki alanına idari soruşturmanın eklenmesi, Silahlı Kuvvetlerin de yetki alanına dahil edilmesi, Kurulun işleyişi ve özlük işlerinin cumhurbaşkanlığı ile düzenlenebilmesi, bütçeyi yürütme erkinin başı olarak Cumhurbaşkanının Meclise sunması, bütçe kanunun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde bir önceki yılın bütçesinin yeniden değerlendirme oranına göre artırılarak yürürlüğe konulması, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun yapısında, oluşumunda ve üyelerinin seçiminde değişiklik yapılması teklif edilmiştir. Yine teklif metninde Milli Güvenlik Kurulunun yapısının yeniden düzenlenmesi, Olağanüstü hal yönetim usulünün yeniden düzenlenmesi, Cumhurbaşkanı kararnamesiyle kamu tüzel kişiliğinin kurulması ve üst düzey kamu görevlilerinin atanmalarına ilişkin düzenleme yapılması düzenlenmiştir. Değişiklik teklifinde savaş hali ve disiplin mahkemeleri dışında askeri mahkemelerin kurulamaması, Anayasa Mahkemesinin üye sayısının azaltılması ve Anayasa Mahkemesinde iptal davası açılabilmesine ilişkin hükümlerde değişiklik yapılması, Anayasanın birçok maddesinde yer alan “KHK” ibarelerinin “Cumhurbaşkanı

Kararnamesi”, “Başbakan” ibaresinin “Cumhurbaşkanı yardımcısı”, “Bakanlar Kurulu” ibaresinde “Cumhurbaşkanı” şeklinde değiştirilmesi teklif edilmiştir. Ayrıca bütçe ve kesin hesap kanunu ile ilgili hükümlerde düzenleme yapılarak bunlara ilişkin esasların birleştirilmesi, teklif ile öngörülen hükümet sistemine geçişte TBMM’nin 27. Yasama Dönemi genel seçimi ile Cumhurbaşkanı seçiminin 3/11/2019 tarihinde birlikte yapılması, hangi maddenin, hangi düzenlemenin ne zaman yürürlüğe gireceğine ilişkin intikal hükümlerinin düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca 82. maddenin ikinci fıkrasının ikinci cümlesi, 96. maddenin ikinci fıkrası, 117. maddenin son fıkrası, 125. maddenin ikinci fıkrası, 127. maddenin üçüncü fıkrasının ikinci cümlesi, 150. maddenin birinci fıkrasının son cümlesi ile 91, 99, 100, 102, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 120, 121, 122, 145, 156, 157, 162, 163 ve 164. maddelerinin yürürlükten kaldırılmasını öngörmektedir²³⁵.

2.4.3. 2017 Anayasa Değişikliğinin Genel Gerekçesi

2017 yılında Anayasa’da değişiklik yapılmasının gerekçesi temel olarak şu şekilde açıklanmıştır. Anayasaların toplum tarafından devleti hukuki yollarla sınırlandırılmak amacıyla oluşturulduğu oysa 1961 ve 1982 Anayasaları bu tezinin tam tersi olarak hazırlandığı belirtilmiştir. Ülkemizde anayasaların toplum tarafından değil vesayetçi zihniyet tarafından toplumu hizaya sokmak için hazırlandığı özellikle 1982 anayasasına bakıldığında millete, milli iradeye duyulan güvensizliğin çok net bir şekilde görüldüğü belirtilmiş bu güvensizliği en belirgin şekilde ortaya koyan düzenlemenin şüphesiz milletin iradesine ortak ve yine milletin iradesini kontrol eden vesayet sisteminin oluşturması gerekçe gösterilmiştir. Vesayet sistemi ile yönetime ortak olmak isteyenlerin yasama organını zayıflattığı, yürütme organının çift başlı hale getirilerek milletin iradesinin bastırılmak istendiği vurgulanmıştır. Milletin iradesi yönünde böyle bir adım atılmasına 1961 Anayasası ile başlandığı ve yine 1982 Anayasası ile bu durumun daha da çetin hale getirildiği vurgulanmıştır. 1961 ve 1982 Anayasasının ortaya çıkarmış olduğu vesayetçi anlayışın zaman zaman seçilmiş iradeyi ortadan kaldırmak için harekete geçtiği ve her zaman kendini iktidarın asıl sahibi olarak gördüğü ifade edilmiş yine 1961 Anayasası’ndan itibaren benimsenmeye

²³⁵Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 15-20, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

başlayan bürokrat kökenli Cumhurbaşkanı anlayışının 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının yetkilerinin güçlendirilmesi ve siyasetçi Cumhurbaşkanı profiline geçilmesi yetki açısından karmaşıklığın ortaya çıkmasına neden olduğu ve sistemde bir değişiklik yapılması gerektiğinin ortaya çıktığı vurgulanmıştır. 1961 Anayasası'nın kabulünden bu ya benimsenen parlamenter sistemin ülkemizde istikrarsızlık yarattığı ve “vesayet” kontrolünün dışına çıkamadığının altı çizilmiştir. Özellikle 1982 anayasasının Cumhurbaşkanına tanıdığı geniş yetkiler bakımından bir karışıklığın ortaya çıkması ve yine 1983'ten günümüze 33 yılda 21 hükümetin kurulması istikrarsızlığın boyutunu ortaya koymuş olduğu tüm bu sorunları ortadan kaldırmak için köklü bir değişiklik yapılmasının önemli bir ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Tüm bu açıklamaların ardından milletin sadece yasama organını seçtiği yürütme organının yasama organı içinden çıktığı, TBMM'nin hükümet kurmada ve düşürmede etkili olduğu bir sistem yerine yasamanın ve yürütmenin ayrı ayrı seçimlerle millet tarafından seçildiği bir sistemin benimsenmesinin ülkemiz için daha uygun olacağı gerekçe olarak gösterilmiştir²³⁶.

2.4.4. Anayasa Değişiklik Teklifinin Anayasa Komisyonu Tarafından Görüşülmesi

Anayasa değişiklik teklifi Anayasa Komisyonun da görüşülmeye başlamasının ardından Önce CHP milletvekilleri tarafından teklifin anayasaya aykırı olduğu ileri sürülmüş ve teklifin görüşülemeyeceği şu gerekçelerle belirtilmiştir. Evvela anayasanın ilk üç maddesinin değiştirilemez olduğu anayasanın 2. maddesinde Cumhuriyet'in temel ilkelerinin bu teklif ile ortadan kaldırılarak Cumhuriyet'in zedelenmek istediği ileri sürülmüştür. CHP milletvekillerinin bu teklifi anayasa komisyonu tarafından değerlendirilmiş ve iddianın reddedilmesine karar verilmiştir. Anayasa komisyonunun verdiği kararda değişiklik teklifi yapılma şartlarının anayasa da açıkça düzenlendiği ve bu teklifin anayasa da belirtilen temel şartları taşıdığı belirtilmiştir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi Anayasa değişikliklerinin sadece şekil açısından denetlenebileceği, anayasa da belirtilen şekil şartlarının da kapsamının belirli olduğu, teklifin bu kapsamda herhangi bir olumsuzluğu arz etmediği belirtilmiştir.

²³⁶Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 20-22, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

Yine 1982 Anayasası'nın anayasa değişikliğini sadece şekil bakımından denetimine izin verdiği esas hakkında denetim yapılamayacağından CHP'nin iddiasının reddedilmesine karar vermiştir²³⁷.

Anayasa değişikliğinin görüşülmeye başlamasından önce bir itirazda HDP komisyon üyesi milletvekilleri tarafından öne sürülmüştür. HDP'li milletvekilleri ülkenin olağanüstü hal koşullarında yönetildiği, yürütmenin OHAL KHK'ları ile olağanüstü yetkilerle donatıldığı, basın ve toplum özgürlüğünün olmadığı bir ortamda Anayasa değişikliğine gitmenin yanlış olduğu belirtilmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu bu gibi durumlarda anayasa teklifinin görüşülemeyeceği ve bu teklifin geri çekilmesi gerektiği belirtilmiştir. HDP'nin bu teklifinin ardından anayasa komisyonu gerekli incelemeleri yapmış ve teklifin geçersiz olduğu kararını vermiştir. Anayasa Komisyonunun verdiği kararda teklifin olağanüstü halinde geçerli olduğu dönemlerde de görüşülebileceği ve yine bu dönemlerde anayasa değişikliği yapılamayacağına dair bir hükmün anayasa da yer almadığı, önceki yıllarda da OHAL dönemlerinde değişiklik yapıldığı, bu dönemde de yapılabileceği belirtilmiş ve HDP'nin teklifi reddedilmiştir²³⁸.

Anayasa değişikliğinin komisyonda görüşülmeye başlamasının ardından CHP komisyon üyesi milletvekilleri tarafından usule ilişkin bir itiraz teklifi daha verilmiştir. CHP milletvekillerine göre anayasa değişikliği Adalet Komisyonu, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Milli Savunma Komisyonu ve Plan Bütçe Komisyonlarının da görüşünün alınması gerekmektedir. Ayrıca komisyon çalışmalarına göre iç tüzüğün 30. maddesi gereği sivil toplum kuruluşlarının görüşlerine başvurulması gerektiği ileri sürülmüştür. Anayasa Komisyonu CHP milletvekillerinin bu önerisini incelemiş ve kararını vermiştir. Komisyonun verdiği kararda, daha önceden yapılan hiçbir anayasa değişikliğinde ihtisas komisyonlarının görüşünün alınmadığı belirtilmiştir. Bu değişiklikten önce anayasanın 18 kez değiştirildiğine dikkat çeken Anayasa Komisyonu daha önce böyle bir uygulama olmadığı için anayasa değişikliği teklifinin tümü üzerinde ihtisas komisyonlarının görüşüne başvurulamayacağı ancak komisyon

²³⁷Komisyon Tutanağı,No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s.22, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²³⁸Komisyon Tutanağı,No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 22-23, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

üyelerinin maddelerin görüşüldüğü sırada talep etmesi halinde ilgili madde için ihtisas komisyonlarından görüş alınabileceği belirtilmiştir²³⁹.

Anayasa Komisyonu tarafından maddeler görüşülürken usul ile ilgili bir teklif yine CHP komisyon üyesi milletvekilleri tarafından verilmiştir. Komisyon üyesi milletvekilleri vermiş oldukları teklifte komisyon görüşmelerinin TRT-3 kanalından canlı olarak yayınlanması ve halkın komisyon görüşmelerini böylelikle yakından takip edeceği belirtilmiştir. Anayasa komisyonu CHP'nin bu teklifine komisyonda görüşülen konuların Meclis TV den izin alınmak kaydıyla ulaşılabileceği bunun dışında diğer komisyonda uygulanan kuralların Anayasa Komisyonunda da geçerli olduğu belirtilmiştir. Yine komisyon görüşmeleri sırasında söz alan milletvekillerinin talep etmesi halinde konuşma kayıtlarının Meclis TV tarafından kendilerine verilebileceği vurgulanmıştır. Ayrıca halkın komisyon çalışmalarından bilgi sahibi olması için yazılı basın komisyon çalışmalarını yakından takip ettiği ve böylelikle de halkın günlük gazeteler aracılığıyla komisyon çalışmalarından bilgi sahibi olabilecekleri belirtilerek CHP milletvekillerinin bu teklifi komisyon tarafından reddedilmiştir²⁴⁰.

Anayasa Komisyonu tarafından maddeler görüşülmeye başlandıktan sonra HDP komisyon üyesi milletvekilleri tarafından da bir usul tartışması başlatılmıştır. HDP milletvekillerine göre komisyon üyesi olarak görev yapan HDP milletvekillerinin tutuklu olduğu belirtilmiştir. Anayasanın yasama yetkisini düzenleyen 29. maddesinde yer alan komisyon da istem sırasına göre söz verilir ve 31. maddede yer alan komisyonlarda TBMM üyeleri ve Bakanlar Kurulu üyeleri söz alabilirler hükmüne aykırı olduğu, tutuklu bulunan milletvekillerinin de bu görüşmelere katılma taleplerinin bulunduğu, tutuklu komisyon üyeleri görüşmelere katılmadan milletin iradesinin tam olarak teklif görüşmelerine yansımadağı belirtilmiştir. HDP komisyon üyesi milletvekilleri tarafından ileri sürülen bu teklif anayasa komisyonu tarafından değerlendirilmiş ve sonrasında reddedilmiştir²⁴¹.

Anayasa teklifinin tümü üzerinde görüşmelere geçilmesinin ardından anayasa komisyonu başkanı İstanbul milletvekili Mustafa Şentop, Anayasanın asli ve tali kurucu iktidarlar tarafından değiştirilebileceğini belirtmiştir. Yine anayasa değişikliği

²³⁹Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 23, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁴⁰Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 35-38, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁴¹Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 38-40, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

içeren bu teklifin tali kurucu iktidarın görev alanına girdiğini vurgulamıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu güne anayasaların sıklıkla değiştirildiğini belirten Şentop rejim konusunda da değerlendirmelerde bulunmuştur. Cumhuriyeti, bir ülkede devlet başkanlığının babadan oğula veya irsi suretle geçmediği devlet şekli olarak tanımlamıştır. Devlet başkanlığının irsi yollarla geçtiği sistemlerin monarşi olarak tanımlandığını belirten Şentop bu ikisi dışında üçüncü bir devlet şekli bulunmadığı dolayısıyla bir ülkede monarşi yoksa cumhuriyetin benimseneceğini belirtmiştir. Yine ülkemizde saltanatın kaldırıldığı 1 Kasım 1922'den itibaren devlet şeklinin cumhuriyet olduğu, 29 Ekim 1923'te de Cumhuriyet'in ilan edildiğini belirtmiştir. Şentop, rejimle ilgili tartışmaların 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte sona erdiği, bu tarihten sonra da rejim değişikliğinin gündeme gelmediğini, daha sonra ki anayasaların hepsinde de rejim olarak cumhuriyetin benimsendiğini vurgulamıştır. Teklif edilen anayasa değişikliği ile birlikte rejimin değiştirilmesi yönünde herhangi bir madde içermediğini belirten Şentop, bu teklifin tamamen hükümet sistemi ile ilgili olduğunu vurgulamıştır²⁴².

Teklifin tümü üzerinde konuşmalar devam ederken söz alan Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, Türkiye'de hükümet sistemi değişikliğinin geçmişten itibaren gündemde olduğunu özellikle Alparslan Türkeş, Necmettin Erbakan, Turgut Özal, Süleyman Demirel tarafından başkanlık sistemine geçişin teklif edildiğini belirtmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde de özellikle 2003 yılında AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından başkanlık sisteminin gündeme getirildiğini vurgulamıştır. Ancak anayasa değişikliği üzerinde özellikle hükümet sisteminin başkanlık sistemi olması yönünde gerekli anlaşmalarının sağlanamamasının ardından ülkemizin yeni bir sistem ile tanıştığını belirtmiştir. Anayasa değişikliği teklifinde önerilen bu sistemin adının "Cumhurbaşkanlığı Sistemi" olduğu ve sistemin tamamen Türkiye'ye özgü olduğunun altını çizmiştir. Yine teklif edilen sistem ile Cumhuriyeti ortadan kaldırmak yerine Cumhuriyeti daha da güçlendirdiğini vurgulamıştır. Cumhurbaşkanlığı sistemi ile siyasi sistemdeki tikanlıkların çözüleceğini vurgulayan ve yeni sistemde kaç kişi yarışsın yarışsın tek kişinin seçileceğini belirtmiştir. Yeni sistemle birlikte siyasi partilerin halkın çoğunluğunun oyuna ihtiyacı olduğu için diğer partilerinde seçmenlerine hitap eden politikalar üretecek olması gerektiğinin altını çizmiş, bu

²⁴²Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 40-43, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

durumun siyasi partileri birbirine yakınlaştıracaklarını belirterek partilerin uzlaşmacı ve kucaklayıcı bir üslup takınacaklarının altını çizmiştir²⁴³.

Teklif üzerinde konuşmalar devam ederken söz alan AK Parti Grup Başkanvekili Mehmet Naci Bostancı, ülkemizde 1876'dan günümüze anayasa tartışmalarının gündemde olduğu ve günümüze kadar birçok kez anayasa değişikliği yapıldığını belirtmiştir. Sivil bir anayasa yapma konusunda anayasa uzlaşma komisyonu kurulduğunu belirten Bostancı, başkanlık sisteminin önerilmesine bile fırsat verilmeden komisyonun çalışmalarını sonlandırdığını ifade etmiştir. 15 Temmuz'da yaşanan Fetullahçı terör örgütü tarafından gerçekleştirilen darbe girişiminin başarısız olmasının ardından yeni bir komisyon oluşturulduğu ve bu komisyondan da sistem olarak Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin ortaya çıktığını belirtmiştir. Anayasa değişikliği teklifinin görüşülmesi sırasında ortaya atılan rejim değişikliği tartışmalarına katılmadığını belirten Bostancı; eğer bir ülkede seçimler yapılıyorsa iktidar seçimle göreve gelip seçimle iktidardan düşüyorsa ve aynı zamanda temel haklara ve özgürlüklere ilişkin düzenlemeler mevcut ise o ülkede demokrasinin hâkim olacağını altını çizmiştir. Görüşülmekte olan anayasa değişikliği teklifinin 2007 yılından itibaren Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmeye başlanması ile ortaya çıkan iki başlılığı ortadan kaldırmak amacıyla da yapıldığını vurgulamıştır²⁴⁴.

Teklifin geneli üzerinde görüşmeler devam ederken teklifin aleyhinde söz alan milletvekilleri özellikle şu konuların üzerinde durmuştur. Egemenlik kavramının yasama, yürütme ve yargı organlarında somutlaştığı, milletin seçtiği temsilcilerin birbirini denetleyememesi ve güçlerin bir elde toplanmasının demokratik cumhuriyetten uzaklaşmaya yol açacağını belirtmişlerdir. Ayrıca teklifle getirilen sisteme bakıldığında da bütün yetkilerin tek bir kişiye verildiği ve adeta tek adamlık rejimi yaratılmaya başlandığının altı çizilmiştir. Bu değişiklikte birlikte egemenliğin halktan alınarak tek kişiye verildiği bir sistem yaratılmaya çalışıldığı da belirtilmiştir. Teklifle birlikte egemenliğin tek kişiye verilmesinin otoriter bir rejim kurulmaya çalışıldığı göstergesi olduğunun vurgusu yapılmış ve bu değişikliğin Türkiye'nin üniter yapısını tehdit eden unsurları içinde barındırdığına değinilmiştir. Başkanlık sistemlerinin diktatörlüklere yol açma ihtimalinin, parlamenter sistemlere kıyasla daha

²⁴³Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 43-45, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁴⁴Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 45-50, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

fazla olduğu, başkanlık sistemine geçmenin altında güçleri merkezileştirme arzusunun yattığı ve Türkiye'nin sorununun sistem sorunu olmadığı, sorunun demokrasi sorunu olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca teklifle getirilen sistemle kazananın her şeyi kazanacağı kaybedenin her şeyi kaybedeceği bu durumda da toplumu kesin bir şekilde iki kutba ayıracağına altını çizmişlerdir. Bu sistemin fayda sağlamaktan çok zarara yol açacağı bunun yerine yatay kuvvetler ayrılığının benimsenmesinin daha yararlı olacağını vurgulamışlardır²⁴⁵.

Teklif edilen anayasa değişikliği maddeleri görüşülürken aleyhte açıklamalarda bulunan milletvekillerinin üzerinde durduğu diğer konular ise şu şekilde açıklamışlardır. Yedek milletvekilliği statüsünün belirlenmesi milli iradenin ara denetim yapma yetkisini ortadan kaldıracağını belirtmişler Cumhurbaşkanı ve yasama organı seçimlerinin aynı gün yapılmasının ise Cumhurbaşkanı seçilecek kişinin milletvekili adaylarını da belirlemesine ve yine aynı gün yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanı seçilecek kişinin yasama organında da çoğunluğu elde edeceğini bu durumda kuvvetler ayrılığı ilkesine ve egemenliğin halkın elinde olması ilkelerine ters olduğunu vurgulamışlardır. Yine Cumhurbaşkanıya kararname düzenleme yetkisi veren anayasa değişikliğinin kötüye kullanılacağı ve yasama da çoğunluğu elde etmiş olan Cumhurbaşkanı'nın partisinin kasıtlı olarak kanun çıkarmayacağı, ülkenin kararnamelerle yönetileceğini belirtmişlerdir. Teklif edilen anayasa değişikliği ile birlikte Cumhurbaşkanıya yargı mensuplarını atama yetkisinin verilmesi, yargının yürütmeye bağıllığını ortaya çıkaracağı ve yargı bağımsızlığının önemli ölçüde zedeleneceğini vurgulamışlardır²⁴⁶.

Teklifin geneli üzerinde lehe söz alan milletvekilleri ise Cumhurbaşkanlığı sisteminin Türkiye'ye özgü bir sistem olduğu, Türkiye'nin tarihi tecrübesi milli ve yerli bakışı evrensel anlamda ortaya koyan bir hükümet sistemi oluşturduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca önerilen sistemin bir hükümet sistemi olduğu rejim değişikliği ile ilgisi olmadığı, Türkiye'nin eyaletlere ayrılacağı gibi bir algının yanlış olduğu federasyonun devlet yapısı ile ilgili olduğu ve önerilen bu teklifle üniter yapı da herhangi bir değişiklik yapılmadığı belirtilmiştir. Ülkemizde diktatörlerin ortaya çıkmasına toplumun izin vermeyeceği ve bu topraklardan da diktatör çıkmadığı

²⁴⁵Komisyon Tutanağı,No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 50-55, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁴⁶Komisyon Tutanağı,No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 55-60, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

çıkmasına da izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca yürütmenin kanun tasarısı sunma yetkisinin olmayacağı sadece milletvekilleri tarafından kanun teklif etme yetkisinin olduğu, bunun da doğal olarak yasama organını güçlendireceğini vurgulamışlardır. Bu sistemle birlikte seçimlerden sonra hükümet kuramama ve koalisyon hükümetleri sorunun ortadan kalkacağı ve Cumhurbaşkanlığı sisteminin ülkemize istikrar getireceği belirtilmiştir²⁴⁷.

Anayasa komisyonu tarafından kabul edilen anayasa değişikliğine muhalefet partileri tarafından karşı oy kullanılmış ve karşı oy kullanmalarının gerekçesinde şerh düşülerek şu şekilde açıklanmıştır. Muhalefet, bu şerhinde anayasal devlet ve anayasası olan devlet tanımlarına yer vererek bu iki kavram arasında ayrım olduğunun altını çizmiştir. Anayasal devlet kavramından anlamamız gereken; devletin sınırlandırıldığı, yönetenlerin hukuka ve kurallara uyduğu, devletin temel işlevlerinin farklı organ veya makamlar arasında paylaştırıldığı, temel hakların anayasal olarak tanınıp güvence altına alındığı, siyasi iktidarın belli hukuk kurallarına bağlandığı ve bütün hususların nihai güvencesi bakımından bağımsız mahkemelerin var olduğu bir devlet olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, her anayasası olan devletin anayasal devlet olarak tanımlanamayacağını da altı çizilmiştir. AK Partinin önermiş olduğu değişiklik teklifi ile anayasal devletten uzaklaşıldığı belirtilmiştir. 1982 Anayasası'nın hazırlandığı günden bu yana anayasa da 112 kez değişiklik yapıldığı vurgulanmıştır. Yapılan bu anayasa değişikliklerinin 56 tanesinin 2002 öncesi 56 tanesinin 2002 sonrası yapıldığı belirtilmiştir. Böylelikle aynı maddelerde yapılan değişiklikler çıkarıldığında 1982 Anayasası'nda 87 kez değişiklik yapıldığı öne sürülmüştür. Anayasa da yapılan bu değişikliklerin 2010 yılında yargı ile ilgili yapılan düzenlemelerin hariç tutulduğunda sistemsel ilerleyişi ve sistemdeki bozuklukları düzeltmeye başladığı açıklanmıştır. AK Partinin önerdiği değişiklik teklifi ile ise sistemsel ilerleyişin geri çevrildiğinin altı çizilmiştir²⁴⁸.

Parlamentar sistemin benimsendiği tarihten bu tarafa çeşitli sorunların yaşandığı belirtilmiş bu sorunların başında da askeri darbeler, halkın koalisyon talebine karşılık ana muhalefet partisine hükümet kurma yetkisinin verilmemesi (siyasi darbe) örnek gösterilmiştir. Yine bu dönemde yaşanan yukarıda bazıları örnek olarak

²⁴⁷Komisyon Tutanağı,No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 60-64, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁴⁸Komisyon Tutanağı,No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 65-67, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

gösterilen sorunların parlamenter sistemden kaynaklanmadığı temel sorunun demokrasi kültürünün yerleşmemiş olması ve siyasi iktidarın faaliyetleri olduğunun altı çizilmiştir. AK Partinin önerdiği ve MHP'nin de destek verdiği anayasa değişiklik teklifinin anayasa ya aykırı olduğu yine muhalefet şerhinde belirtilmiş, aykırılık nedeni olarak da mevcut değişiklik teklifinin anayasanın değiştirilmesini yasakladığı ilk üç maddenin fiili olarak içeriğini boşaltması gerekçe olarak gösterilmiştir. Yine anayasa değişikliği teklifi ile anayasanın ilk üç maddesinin fiili olarak içeriğini boşaltılmasına da ilgili maddelerde düzenlenen hukuk devleti, demokratik cumhuriyet ve kuvvetler ayrılığı ilkelerinin zedelenmesi gerekçe gösterilmiştir²⁴⁹.

AK Partinin önerdiği hükümet sistemi birçok açıdan başkanlık sisteminden uzak olduğu, sistemin otoriter sistemlere daha çok benzediği belirtilmiş buna gerekçe olarak da yasama ve yürütme organlarının birbirlerini karşılıklı feshetmesi ve üst düzey atamalarda Cumhurbaşkanının tek başına yetkili olması gösterilmiştir. Aslında AK Partinin önerdiği değişiklik teklifi ile hükümet sistemi değil de devletin rejiminin değiştirilmek istendiğinin altı çizilmiştir²⁵⁰.

Türkiye'de anayasaların genelde darbe sonucunda asli kurucu iktidarlar tarafından yapıldığı belirtilmiş, 2017 yılında Anayasa'da yapılmak istenen değişikliğinde aslında askeri darbe olmasa da siyasi bir darbe olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu dönemde özellikle 7 Haziran sonrası muhalefet partilerine hükümeti kurma görevinin verilmemesi ve Başbakanlık görevinde bulunan bir kişinin Cumhurbaşkanının istemi üzerine görevden istifa ettirilmesi siyasi darbe olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca 15 Temmuz'da Fetullahçı terör örgütü (FETÖ) tarafından gerçekleştirilmek istenen darbenin başarısız olmasının ardından 20 Temmuz'da olağan üstü hal ilan edilmesi ile yürütme yetkisinin güçlendirilmesi ve böyle bir ortamda anayasa değişikliğine gidilmesi de sivil darbe olarak görülmüştür. Böyle bir ortamda getirilen anayasa değişikliği teklifi ile egemenliğin halktan alınarak yürütme organına verilmesi ile yürütme de tekelleşme, devlette tekelleşme yapılması istendiği de vurgulanmıştır²⁵¹.

²⁴⁹Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 67-70, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁵⁰Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 70-74, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁵¹Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s.74-77, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

AK Partinin getirmeyi istediği hükümet sistemi ile birlikte Bakanlar Kurulunun kaldırılacağı ve yürütme yetkisinin tek başına yetkili Cumhurbaşkanına verilmesinin tek adam rejimine yol açacağı belirtilmiştir. Yine anayasa da Cumhurbaşkanına verilen üst düzey atamaları gerçekleştirme görevinin bu tezi doğruladığı vurgulanmıştır. Cumhurbaşkanlığı sistemi ile birlikte meclise ait olan denetim yetkisinin özellikle gensoru önergesi verilme hakkının kaldırılmasının yürütme organının denetlenmesinin engellenmek istendiğinin göstergesi olduğuna dikkat çekilmek istenmiştir. Yine Cumhurbaşkanının yani yürütme organının meclis tarafından denetlenmesinin engellenmesi, Cumhurbaşkanının ve yardımcılarının yargılanması için nitelikli çoğunluk öngörülmesi, Cumhurbaşkanının partisinin yasama da çoğunluğu elde etmesi halinde imkansız olduğu böylelikle de gerek Cumhurbaşkanına gerekse de Cumhurbaşkanı Yardımcılarına ve bakanlara adeta koruma zırhı oluşturulduğuna değinilmiştir. Anayasa Komisyonuna muhalefet şerhi eklenmesine bir gerekçe olarak da Cumhurbaşkanının tarafsızlığının gölgelendirilmesi ve yine aynı şekilde Cumhurbaşkanının yemininde yer alan tarafsızlık kelimesinin ortadan kaldırılmasının neden olduğu belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı seçimi ile yasama organının seçiminin aynı gün yapılması bu duruma gerekçe olarak gösterilmiştir. Şüphesiz iki organının seçimlerinin aynı gün yapılacağı özellikle Cumhurbaşkanının gerek milletvekili listesi gerek partisinin konumu dikkate alarak yasama çoğunluğunu elde edeceği böylelikle de adeta tek adam rejiminin ortaya çıkacağı vurgulanmıştır. Yine Cumhurbaşkanına verilen kararname çıkarma yetkisinin aynı gün seçilen Cumhurbaşkanı ve yasama organı seçimlerinde Cumhurbaşkanının partisinin yasamada çoğunluğu elde etmesi halinde milletvekillerinin kanun yapmaktan çekineceği ve Cumhurbaşkanına kararname çıkaracak daha çok alan açmasına neden olması bu durumun da yasama faaliyetlerinin kesintiye uğramasına yürütme organının tek güç olmasına neden olacağı, Cumhurbaşkanları eğer yasama da çok sayı da sandalyeye sahip ise bu fırsatı kötüye kullanabilecekleri vurgulanmıştır²⁵².

AK Partinin teklif ettiği bu değişiklik ile kuvvetler ayrılığı ilkesinden önemli ölçüde sapıldığı ve kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun olmayan metnin anayasa olarak tanımlanmasının yanlış olduğuna değinilmiştir. Kuvvetler ayrılığı kavramının tanımlaması yapılırken yargı organının özellikle saf dışı bırakılması gerektiği

²⁵²Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s.77-80, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

belirtilmiş oysa bu değişiklikle birlikte yargının tamamen Cumhurbaşkanına bağlı hale getirildiği ve Cumhurbaşkanının tarafsızlığı ilkesinin zedelediğine dikkat çekilmiştir. AK Parti tarafından anayasa değişikliği teklifinin gerekçesinde yatan birinci etmen olarak istikrarsız hükümetler ve koalisyonlar gösterildiği belirtilmiş oysa koalisyonların anayasa değiştirmek için tek başına yeterli bir sebep olmadığı muhalefet şerhinde belirtilmiştir. Türkiye'nin 1982 Anayasası döneminde 1991-2000 yılları arasında koalisyonla yönetildiği bunun dışındaki yıllarda ise tek başına iktidarlar tarafından yönetildiği vurgulanmıştır. Yine bu dönemlerde de sorunların yaşandığı dile getirilmiş temel sorunların koalisyonlar olmadığı belirtilerek anayasa değişikliğine ihtiyaç olmadığının altı çizilmiştir²⁵³.

Anayasa değişikliği teklifinde muhalefet tarafından düşülen şerhin bir diğer nedeni de yasa yapım tekniğine aykırı düzenlenmiş olmasıdır. Değişiklik teklifinin 2 madde içerisine sığdırılarak birçok maddenin değiştirilmesinin yasa yapım tekniğine aykırı olduğunun göstergeleri arasında olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin parlamenter sistem üzerine kurulduğu ve anayasanın ilgili maddelerinin içeriğini boşaltmak yerine onları daha da güçlendirerek ilerleyişine devam etmesi gerektiğinin altı çizilmiş ve Türkiye'nin geleceği; demokrasi yolunda büyük adımlar atmış, Cumhuriyet'i ve üniter yapısını koruyan, barış temeli politikaların merkezi olan, sorunları çözmüş bir parlamenter sistem de olduğu belirtilmiştir²⁵⁴.

Anayasa değişikliği teklifine neden hayır dediklerini muhalefet şerhi yazarak açıklayan CHP çözüm olarak parlamenter sistemin devam etmesi gerektiğini belirtmiştir. 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanına geniş yetki tanıdığını bu yetkilerin geri alınarak saf parlamenter sisteme özgü bir Cumhurbaşkanlığı makamı oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca benimsenecek parlamenter sistemde yargı tamamen tarafsız hale getirilmesi gerektiği ve üst düzey yargı mensuplarının atanmasında Cumhurbaşkanının etkisi ortadan kaldırılmalı ve böylelikle yürütme organının yargı üzerindeki etkisinin sona ereceği belirtilmiştir. Yine CHP tarafından önerilen hükümet sistemi teklifinde kurucu değerlere bağlı, özgürlükçü, güçlü sosyal devleti öngören, parlamenter sistemi esas alan, güçler ayrılığına dayalı, denge ve denetleme mekanizmaları olan ve iyi çalışan, güçlü ve bağımsız yargıyı kuran, özerk

²⁵³Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 80, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁵⁴Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 85, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

kuruluşları güvence altına alan bir anayasa hazırlanması ve AK Partinin teklif ettiği otoriter ve tek adamlık rejimine uygun sistemin yerine saf parlamenter sistemin benimsenmesi gerektiği belirtilmiştir²⁵⁵.

HDP tarafından anayasa komisyon raporuna düşülen şerhte şiddet eylemlerinin yaygınlaştığı, güvensizlik ortamının egemen olduğu, kutuplaşmanın arttığı muhalefete baskının yükseldiği ve demokratik halk alanının daraltıldığı bir ortamda kapsamlı anayasa değişikliğine gidilemeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca bu şartlar altında görüşülen bir anayasa değişikliği teklifinin ülke içindeki kutuplaşmaları daha da artıracığı vurgulanmıştır. Anayasa değişikliği görüşmelerine başlandığı sırada komisyon görüşmelerinin yapıldığı yerin fiziksel açıdan uygun olmadığı ve yine komisyon toplantılarının görsel açıdan uzak olduğu ve halkın bilgisi dışında görüşmelerin yapıldığı ve yine birçok maddeden halkın bilgisi olmadığı belirtilmiş, buna da gerekçe olarak iktidar partisinin engellemeleri gerekçe olarak gösterilmiştir. Yine komisyon görüşmeleri sırasında komisyon üyesi milletvekillerinin söz alamayışı dile getirilmiştir. Anayasa değişikliği yapılmak istenildiğinde STK ve üniversitelerden görüş alınması gerektiği ancak Türkiye de böyle bir uygulama yapılmadan gerek komisyonda gerekse genel kurulda teklif maddelerinin yeterince görüşülmeden tartışılmadan kabul edildiği belirtilmiştir. Anayasa değişiklik teklifinin başkanlık sistemine benzer yönleri olduğu kadar başkanlık sisteminden bir o kadar da uzak olduğu, zayıflatılmış parlamenter sistemin bir takım özelliklerini sergilemekle birlikte tamamen farklı bir sistem olduğu öngörülmüştür²⁵⁶.

Anayasa değişiklik teklifi ile yasama ve yargı organlarının gücünün kırıldığı bunun yerine yürütme organının güçlendirildiği vurgulanmıştır. Yine önerilen hükümet sisteminde Bakanlar Kurulunun ortadan kaldırıldığı ve yürütme organının tek başlı olarak düzenlendiği Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Cumhurbaşkanının güç karmaşası yaşayacağı belirtilmiştir. HDP seçimlerin geri bırakılması ve bu durumun sınırının belirli olmaması ilerleyen süreçte önemli ölçü de sorunlar doğuracağı belirtilmiştir. Anayasa değişikliği teklifi ile Cumhurbaşkanının yetkilerinin 1982 Anayasası'nda düzenlendiğinden daha farklı hale getirilmiş ve Cumhurbaşkanının sembolik değerinde ki gözetim yükümlülüğü temin etmek ifadesi eklenerek daha aktif

²⁵⁵Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 87, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁵⁶Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 88, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

hale getirildiği belirtilmiştir. Yine başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde başkanın yasama organını etkileme ve yasama organına kanun çıkarma teklifinin bulunmadığı halde Cumhurbaşkanlığı sistemi ile Cumhurbaşkanının yasama organına mesaj verebileceğinin belirtilmesi Cumhurbaşkanının yasama organını yönlendirebilme ihtimali dikkate alarak düzenlenmiş olduğu belirtilmiştir. HDP anayasa komisyon raporuna düştüğü şerh ile Cumhurbaşkanı yardımcılarının sayısının belirsiz olması ve yine Cumhurbaşkanı ve yardımcısını yüce divanda yargılama ihtimalinin neredeyse imkânsız olduğu ve Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanların dokunulmazlıklarının ömür boyu olması ile sistemin yürütme organına adeta bir zırh oluşturduğunun vurgusu yapılmıştır. Yine Cumhurbaşkanının üst düzey atamalarda tek başına yetkili olmasının üst düzey kurumlar ve yargı üzerinde yürütme gücünün hissedilmesine neden olacağı belirtilmiştir. Anayasa değişikliği teklifi ile yasama organının güçsüzleştirilmesi ilerleyen süreçte meclisin itibarsız ve işlevsiz bir yapıya dönüşeceği belirtilmiştir²⁵⁷.

Anayasa değişiklik teklifi ile yasama organının üye sayısının 600'e çıkarılmasında en kârlı olan partinin Cumhurbaşkanının partisi olacağı belirtilmiş bu durum 1 Kasım seçimleri örnek verilerek açıklanmıştır. HDP şerhinde milletvekili sayısının 600 olması durumunda 343 sandalyeyi Ak parti yani Cumhurbaşkanının partisinin elde edecek olması ve yasama organının yarısından fazla çoğunluğu elde etmenin Cumhurbaşkanının faaliyetlerini meşrulaştıracağı vurgulanmıştır. Anayasa değişikliği ile teklif edilen seçilme yaşının 18 e düşürülmesi maddesinin de daha önceki anayasa komisyonlarında HDP tarafından dile getirildiği bu teklifin gülünç olarak değerlendirildiği ve reddedildiği belirtilmiştir. 2017 yılında yapılan bu değişiklik teklifinin aslında iyi gibi gözükmesine rağmen birçok açıdan içinin boş olduğunun altı çizilmiş buna gerekçe olarak da eğitim seviyesinin düşüklüğü, işsizlik oranlarının oldukça fazla boyutlara ulaşması ve ana dilde eğitim yapılmaması gibi nedenler gösterilmiştir. Meclisin denetim yöntemlerinden soru ve gensoru usulünün kaldırılmasının da özellikle yasamanın hızlı bir şekilde cevap bulmaması ve yine meclisin Cumhurbaşkanı denetleyememesinin çeşitli sorunlara yol açacağına değinilmiştir. Yine meclis araştırması önermesine bakanların katılmaması yasama

²⁵⁷Komisyon Tutanağı, No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 90, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

organının araştırmalarının kâğıt üzerinde kalmasına neden olacağının vurgusu yapılmıřtır²⁵⁸.

HDP muhalefet şerhinde yargının tamamen bağımsız olması gerektiğinin altını çizmiş ve HSYK'nın 2010 yılında yapılan değişiklikler ile adeta siyasi hale getirildiği belirtilmiştir. Yine HSYK'nın Başkanının Adalet Bakanı olarak dzenlenmesinin ve daha sonra Adalet Bakanlığı Müsteşarı'nın kurulun tabii üyesi haline getirilmesi kurumu siyasallaştıran önemli bir diğer etmen olduğunun vurgusu yapılmıştır. Anayasa da değişiklik yapılması teklifinde de HSYK'nın yapısının değiştirilmesi yüksek kelimesinin kaldırılması ile içi boş bir değişiklik yapıldığı, HSK atamalarında Cumhurbaşkanının ve yasama organının yetkili hale getirilmesinin kurum üzerinde yürütmenin etkisinin artıracaağının vurgusu yapılmıştır. Yasama ve yürütme seçimlerinin aynı gün 5 yıllık bir süre için yapılması aynı görüşe sahip partinin hem yasama hem de yürütme organını ele geçireceği hatta yargı organı üzerinde bile etki oluşturacağı belirtilmiştir. Bu tezin tersi değerlendirildiğinde ise yasama ve yürütme organlarının farklı görüşlere sahip olduğu durumlarda da sistemsel kriz yaşanacağının vurgusu yapılmıştır. 1982 Anayasasının ön gördüğu parlamenter sistemin aksayan yönlerinde düzenleme yapmak yerine AK Partinin yeni bir sistem önermesinin kabul edilemez olduğunu vurgulayan HDP bu teklifle Türkiye'nin gerek uluslararası ilişkilerde ki gerekse de sosyal kültürel ve ekonomik durumunun zedeleneceği belirtilmiřtir²⁵⁹.

2.4.5. Anayasa Değişiklik Teklifinin Genel Kurulda Görüşülmesi

TBMM Genel Kurulunda Anayasa değişiklik teklifinin görüşülmeye başlaması ile birlikte milletvekilleri tarafından usul tartışması başlatılmış ve bu konu da ilk sözü AK Parti Çanakkale Milletvekili Bülent Turan almıştır. Turan yaptığı konuşmada anayasa değişiklik teklifinin AK Parti ve MHP ile birlikte hazırlanarak Genel Kurula getirildiğini belirtmiştir. Değişiklik teklifinin görüşülmeye başladığı bu günün tarihi bir gün olduğunu belirten Turan, Anayasamızdaki ölkemizdeki vesayetizlerinin bu günden itibaren silinmeye başlayacağının da vurgusunu yapmıştır. Bülent Turan'ın

²⁵⁸Komisyon Tutanağı,No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 91-92, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁵⁹Komisyon Tutanağı,No:447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 91-92, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

açıklamalarının ardından söz alan CHP İstanbul Milletvekili Engin Altay, Bülent Turan'ın samimi olmadığını ve anayasa değişiklik teklifinin sadece AK Parti tarafından getirildiğini, MHP milletvekillerinin teklifte imzasının olmadığı belirtilmiştir. Altay değişiklik teklifinin basına yansıtılmadan adeta gümrükten mal kaçırırçasına hızlı bir şekilde yapılmak istendiğinin de vurgusunu yapmıştır. Altay'ın bu açıklamalarının ardından söz alan MHP Manisa Milletvekili Erkan Akçay, anayasa değişiklik teklifinin AK Parti ve MHP'nin birlikte hazırladığını belirtmiştir. Anayasa değişiklik teklifinin hazırlandığı günlerde Başbakan Binali Yıldırım ve MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli tarafından CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'na çağrıda bulunulduğu ancak CHP Genel Başkanı ve CHP milletvekillerinin bu görüşmelere katılmadıklarını belirtmiştir. Usule ilişkin görüşmeler devam ederken söz alan HDP Muş Milletvekili Ahmet Yıldırım, anayasa değişiklik görüşmelerinin meclis üyesi milletvekillerinin tümünün Genel Kurul'da hazır bulunması halinde gerçekleşeceğini bu sebeple tutuklu bulunan HDP Eş Başkanları ile milletvekillerinin Genel Kurula getirilerek oylamaya katılımının sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Yine HDP Eş Başkanları ve milletvekillerinin oylamaya katılımı sağlanmadığı takdirde kabul edilen anayasa değişiklik teklifi uluslararası hukukta meşru kabul edilmeyeceğini ve anayasaya aykırı olacağını dile getirmiştir²⁶⁰.

TBMM Genel Kurulunda usul tartışmasının ardından anayasa değişikliği teklifinin görüşülmeye başlaması ile CHP Kocaeli Milletvekili Fatma Kaplan Hürriyet söz almış ve anayasa değişikliğinin rejim değişikliği içerdiği ve bu değişiklik teklifinin bölünme belgesi olduğu, bu değişikliğe "Evet" diyenlerin yatacağı yerinin olmadığını vurgulamış ve teklifin genel kurulda oylanması sırasında evet diyen milletvekillerini darbeci olarak nitelendirmiştir. Genel Kurulda konuşulmalar devam ederken söz alan CHP Niğde milletvekili Ömer Fethi Gürer de anayasa değişiklik teklifinin herkesin özellikle çocukların geleceğini etkilediği için halkın kolayca ulaşabileceği ve dinleyebileceği şekilde yapılması gerektiği bu sebeple de parlamentoda TV kanallarının hazır bulunması gerektiğini belirtmiştir²⁶¹.

²⁶⁰Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 53. Birleşim, s. 4-5, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22814&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²⁶¹Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 53. Birleşim, , s. 5-6, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22814&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

Anayasa değişiklik teklifinin TBMM genel kurulunda görüşüldüğü sırada CHP Manisa Milletvekili Özgür Özel ve AK Parti Kayseri Milletvekili Mustafa Elitaş tarafından usul tartişması gerilimi artmış ve Özgür Özel anayasa değişiklik teklifinin ilgili komisyonların görüşünün alınmadan Genel Kurula getirildiğini dile getirmiş ve usul tartişması açmıştır. Özgür Özel'in ortaya attığı usul tartişmasının zaman kaybettirmek olduğunu açıklayan Mustafa Elitaş ta usul açısında herhangi bir sakınca görülmeyediğinin altını çizmiştir. Özgür Özel, değişiklik teklifinin hazırlanması sırasında ilgili komisyonların, üniversitelerin, STK'lerin görüşünün alınmadığını belirtmiş bu şekilde genel kurula gelen değişiklik teklifinin görüşülmesinin usul açısından yanlış olduğunun vurgusunu yapmıştır. AK Partinin anayasa değişikliğini hızlı bir şekilde genel kuruldan geçirmek istediğini belirten Özel böylelikle halkın bilgi almasının da engellendiğine dikkat çekmiştir. Özel'in bu eleştirilerine Elitaş, teklif Genel Kurulda görüşüldükten sonra milletin görüşünün alınacağını son sözün millet tarafından söyleneceğini belirtmiştir. Özellikle Anayasa Komisyonunun yanında diğer komisyonlarında görüşlerinin alınması gerektiği yönündeki tartişmalar TBMM Başkanlık Divanı tarafından incelenmiş ve inceleme sonucunda iç tüzük madde 23, 34 ve 73. maddeleri gereği başkanlık makamının tutumunda herhangi bir değişiklik olmayacağı belirtilmiş ve Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında ilgili madde üzerinde komisyonda görüşülmesi kararı alınırrsa ilgili maddenin ilgili komisyona gönderilerek görüş isteneceği belirtilmiřtir²⁶².

Anayasa değişiklik teklifi üzerinde TBMM Genel Kurulunda görüşmelerin başlamasının ardından ilk olarak CHP grubu adına söz alan Antalya Milletvekili Deniz Baykal anayasa değişikliği için gerekli ortamın olmadığı OHAL döneminde anayasa değişikliği yapmanın yanlış olduğu, ayrıca anayasa değişikliğinin böyle aceleye getirilmeden, millete anlatıldıktan sonra görüşülmesi gerektiği ancak AK Partinin ısrarla anayasa değişikliğini hızlı bir şekilde geçirmeye çalıştığını belirtmiştir. Yine anayasa değişikliği görüşmelerinin halktan uzak bir ortamda yapıldığını belirten Baykal Meclis TV'nin kapatılmasının yanlış olduğuna değinmiştir. Değişiklik teklifi ile birlikte getirilen partili Cumhurbaşkanı maddesini eleştiren Baykal bu teklif ile birlikte egemenlik hakkının zedeleneceğini ve yine Cumhurbaşkanının yasama organında da çoğunluğu elde etmesi sonucu yasama ve yürütmenin tek bir partinin

²⁶²Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 53.Birleşim, s. 57,TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22814&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

görüşü etrafında çalışacağına değinilmiştir. Ayrıca Halkın %51 oyuyla seçilen bir Cumhurbaşkanının halkın %100 desteğini almış olan yasama organını da feshetmesinin yanlış olduğunu belirtmiştir. Değişiklik teklifi ile birlikte yürütme organının hiçbir şekilde denetlenememesinin ilerleyen süreçte bir takım problemlerle karşılaşmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Yüksek yargı mensuplarının seçiminde Cumhurbaşkanının yetkili hale getirilmesi ile birlikte yargının da tek bir parti eline geçeceği ve bu parti tarafından yönlendirilmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Türkiye’de anayasa değişikliği yapılması isteniyorsa ilk önce uzlaşma içinde yapılması gerektiğini belirten Baykal, STK’ların, üniversitelerin görüşü alındıktan sonra ortak bir metin oluşturulması gerektiğini belirtmiş ve yine görüşmeler sırasında halkın her şeyden bilgi sahibi olmasını sağlamak içinde gerekli tedbirlerin alınması ve teklifin madde madde halka anlatılması gerektiğini belirtmiştir²⁶³.

Baykal’dan sonra HDP grubu adına söz alan Adana milletvekili Meral Daniş Beştaş, anayasa değişiklik teklifi ile rejimin değiştirilmek istendiği, teklif kabul edildikten sonra sistemin dikta rejimi yerine geçeceğini belirtmiştir. Yine OHAL süreci içerisinde ve tutuklu milletvekilleri varken ülkenin kaderini etkileyecek böyle değişikliklerin yapılamayacağını belirterek oyalama sırasında değişikliğe hayır diyeceklerini belirtmiştir²⁶⁴.

Anayasa değişikliği teklifi üzerine görüşmeler devam ederken AK Parti grubu adına söz alan Adalet Bakanı Yozgat Milletvekili Bekir Bozdağ, anayasa değişikliğinin ülkemiz ve milletimiz için son derece önemli olduğunu belirterek getirilmek istenen hükümet sistemi ile Türkiye’ye istikrar geleceği etkin denetim mekanizmalarının belirleneceği ve sistemin güçlü iktidar ve güçlü yasama organı yaratacağını belirtmiştir. Anayasa değişikliğinin millete uzak yapıldığı, milletin haber alma özgürlüğünün ortadan kaldırıldığı gibi açıklamaların yanlış olduğunu, basın mensuplarının gerek komisyon çalışmalarını gerek genel kurul çalışmalarını yakından takip ettiği ve böylelikle de milletimizin değişiklikten bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. Yine OHAL döneminde anayasa değişikliği yapılamayacağı tartışmalarının yersiz olduğu gerek mevzuatta gerekse siyasi geçmişimizde böyle bir

²⁶³Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 53. Birleşim, s. 58-64, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22814&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²⁶⁴Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 53. Birleşim, s. 64-68, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22814&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

düzenleme olmadığını, 1921 Anayasası ve 1924 Anayasası'nın Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği dönemde hazırlandığını belirtmiştir. Açıklamalarına devam eden Bozdağ anayasa değişiklik teklifi ile asıl amacın rejimi değiştirmek olduğunu söyleyenlere cevap vermiş bu değişikliğin hükümet sistemi ile ilgili olduğunu rejim değişikliği içeren en küçük bir cümlenin bile teklif içinde olmadığı rejim ile ilgili son noktanın 1923 yılında konulduğunu bu tarihten sonra da gündeme gelmediğini gelmeyeceğini de belirtmiştir. Anayasa değişikliği ile birlikte demokrasinin ve hukuk devletinin güçlendirilmek istendiğini vurgulamıştır. 1982 Anayasası'nın ön gördüğü sistemde Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlerde sorumsuz olduğu ve Cumhurbaşkanının sadece vatana ihanetten dolayı yargılabileceğine değinmiş ve değişiklik teklifi ile Cumhurbaşkanının yargılanmasının önünün açıldığını belirtmiştir. Bozdağ, muhalefet tarafından eleştirilen partili Cumhurbaşkanı söylemlerini de değerlendirmiştir. Partili Cumhurbaşkanı uygulamasına ülkemizin yabancı olmadığını belirten Bozdağ, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü Döneminde partili Cumhurbaşkanı mekanizmasının uygulandığını ve bu dönemlerde herhangi bir sorunun yaşanmadığını belirtmiştir. Açıklamalarına devam eden Bozdağ, Cumhurbaşkanının kararname çıkarma alanının dar olduğunu ve keyfi uygulanamayacağını belirtmiş, TBMM'nin düzenleme yaptığı alanlarda da Cumhurbaşkanının kararname çıkaramayacağına vurgu yaparak genel kuruldaki konuşmasını sonlandırmıştır²⁶⁵.

TBMM Genel Kurulunda anayasa değişiklik teklifi görüşmeleri devam ederken MHP grubu adına söz alan Afyonkarahisar milletvekili Mehmet Parsak Anayasa değişiklik teklifinin AK Parti ve MHP grubu tarafından hazırlandığını belirtmiştir. Anayasa komisyonuna diğer partilerin davet edildiği ancak partilerin katılım sağlamadığına dikkat çekmiştir. Meclis Genel Kuruluna getirilen teklif ile birlikte rejimin değiştirilmediği, hükümet sisteminin değiştirildiği aslında hükümet sisteminin adının konulmak istendiğini belirtmiştir. Parsak, yaptığı açıklamalarda 1982-2016 Dönemleri arasında hükümet sisteminin net bir şekilde tanımlanmadığı ve bu tanım boşluğunun bilim dünyasında bir karmaşıklığa neden olduğu bu değişiklik ile birlikte

²⁶⁵Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 53.Birleşim, s. 69-74, TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22814&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

bu karmaşıklığın ve hükümet sisteminin net bir şekilde adının konulacağını belirlemiştir²⁶⁶.

Anayasa değişiklik teklifinin genel kurulda görüşülmeye başlamasının ardından TBMM Genel Kurulunda söz alan İzmir Milletvekili Başbakan Binali Yıldırım, anayasa değişiklik teklifinin görüşüldüğü bu günlerin tarihi öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Yıldırım yaptığı konuşmada rejim değişikliği iddiaların yanlış olduğu, teklif ile birlikte hükümet sisteminin değiştirileceği belirtilmiştir. Sistemin adının Cumhurbaşkanlığı sistemi olduğunu belirten Yıldırım değişikliğin rejimde değil yönetim sisteminde olacağını belirtmiştir²⁶⁷.

Anayasa değişiklik teklifi üzerinde görüşmeler devam ederken söz alan AK Parti Gaziantep Milletvekili Abdülhamit Gül, teklif edilen anayasa değişikliğinin aslında 2007 Anayasa değişikliğinin devamı olduğunu belirtmiştir. 1982 Anayasasının ortaya çıkarmış olduğu cumhurbaşkanlığı makamının aslında siyaset karşısında bir vesayet odağı hazırlamak olduğunu vurgulamış, yine 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanını oldukça yetkili kılıp sorumsuzluğunu benimsemesini vesayetin örneği olarak göstermiştir. 2007 yılında Cumhurbaşkanının meclis tarafından seçilmemesi sonucu milletin bu hakkı kendisinin kullanmak istediği vurgulanmıştır. 2007 yılında yapılan değişiklik ile Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmeye başlanması sonucu bu kez de yürütmeye çift başlılığın ortaya çıktığını belirten Gül, yapılacak olan anayasa değişikliği ile bu sorunların ortadan kalkacağını belirtmiştir. Yürütme organının iki başlı olduğu dönemlerde sık sık gerilimlerin yaşandığını vurgulayan Gül, Sezer-Ecevit, Özal-Demirel Dönemlerinin bu kanıya en iyi örnek verilecek dönemler olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca getirilmek istenen sistem ile birlikte hükümet istikrarsızlıklarının ortadan kalkacağı, yasama organının daha yetkili ve çalışır hale getirileceğinin vurgusunu yapmıştır²⁶⁸.

HDP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu Demir, getirilmek istenilen teklif ile aslında tek adam rejimi yaratılmak istendiğini belirtmiş,

²⁶⁶Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 53.Birleşim,, s. 85-88, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22814&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²⁶⁷Genel Kurul Tutanağı, Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 53.Birleşim, Yasama, s. 88-93, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22814&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²⁶⁸Genel Kurul Tutanağı, Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 54. Birleşim, s.90,TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22816&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

partili Cumhurbaşkanı ve yüksek yargı organına yapılan atamaların bunu gösterdiğini vurgulamıştır. Ayrıca TBMM üye sayısının 600'e çıkarılması teklifi ile iktidar partisinin koltuk sayısının artırılmasından başka amacının olmadığını vurgulayan Demir, bu teklif kabul edilse bile meşru olamayacağını vurgulamıştır. Bu kanıya neden olarak da tutuklu bulunan milletvekillerinin görüşmelere katılamaması ve yine aynı şekilde HDP grubuna anayasa değişikliği teklifinin hazırlanması sırasında yer verilmemesi gösterilmiştir²⁶⁹.

CHP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Engin Altay konuşmasının başında bir ülkede katı güçler ayrılığı olduğu zaman orada demokrasiden, özgürlüklerden bahsedileceğini belirtmiştir. Yine katı güçler ayrılığının uygulandığı ülkelerde sistemin adının parlamenter sistem, başkanlık sistemi, cumhurbaşkanlığı sistemi, meclis hükümeti sistemi olmasının bir önemini olmayacağını belirtmiştir. Katı güçler ayrılığının milli bir dayanışma ortaya çıkaracağını belirten Altay, eğer bu uygulama benimsenmez ise Cumhurbaşkanı Kemal Kılıçdaroğlu da olsa bir şey ifade etmeyeceğini belirtmiştir²⁷⁰.

MHP Grubu adına söz alan Denizli Milletvekili Emin Haluk Ayhan; milletvekili sayısının 550'den 600'e çıkarılmasının nedeninin sadece nüfus ile ilgili olmadığı, nüfusun yanı sıra sosyoekonomik durum, kültürel yapıdaki gelişmeler ve uluslararası siyasi sistemdeki değişimler olarak açıklamıştır²⁷¹.

CHP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Mehmet Bekaroğlu, aslında CHP'nin 1982 Anayasası'nı destekliyor, bu sebeple değişiklik yapmak istemiyor söylemlerinin yanlış olduğunu, CHP'nin de 1982 Anayasa'sının ortaya koyduğu vesayet odaklarına karşı olduğunu belirtmiştir. Aslında CHP'nin karşı olduğu durumun hükümet sistemi olan parlamenter sistemin değiştirilmek istenmesi olarak gösterilmiştir. Bekaroğlu'na göre Türkiye için en iyi sistem parlamenter sistemdir. Çünkü parlamenter sistem içerisinde uzlaşmayı barındırır ve farklılıkları barındırır. Yine etnik kimlik farklılıklarının oldukça fazla olduğu bir ülke de uzlaşmayı

²⁶⁹Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 54.Birleşim, s. 97, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22816&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²⁷⁰Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 54. Birleşim, s. 98, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22816&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²⁷¹Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 54.Birleşim, s. 101, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22816&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

sağlayacak sistemin parlamenter sistem olduğunu vurgulamıştır. Konuşmaları sırasında değişiklik teklifi ile aslında rejimin değiştirilmek istendiğinin altının çizen Bekaroğlu, bu değişiklik ile birlikte kuvvetler ayrılığı ilkesinin ortadan kalkacağı ve yine kuvvetler ayrılığının olmadığı yerde demokrasinin de olmayacağını belirtmiştir. Yine egemenliği kullanmanın tek kişiye verilmesinin demokrasiyi önemli ölçüde zedeleyeceğini belirten Bekaroğlu aslında bu değişikliğin bir rejim değişikliği olduğunu belirtmiştir²⁷².

TBMM Genel Kurulunda maddeler görüşülürken söz alan CHP Çanakkale Milletvekili Muharrem Erkek aslında Türkiye’de sistem sorunu olmadığı asıl sorunun demokrasi sorunu olduğunu dile getirmiştir. Yine AK Parti tarafından teklif edilen anayasa değişikliğinin meşru olmadığı, dayatmacı olduğunu vurgulamış, değişikliğin kabul edilmesi halinde egemenliğin zedeleneceğini belirtmiştir. Tek başına gücü elinde bulunduran Cumhurbaşkanının yasamayı, yürütmeyi ve yargıyı kontrol edeceği bununda demokrasiden önemli ölçüde sapma olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca konuşması sırasında teklifin geneli üzerinde konuşma yapan Adalet Bakanı Bekir Bozdağ’ı eleştiren Erkek, yargıda ki bozulmaların nedeni olarak Bakan’ı göstermiştir. Cumhurbaşkanının partili olmasının sorun yaratmayacağı açıklamalarını değerlendiren Erkek Cumhurbaşkanının Cumhuriyeti, ülkenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü temsil ettiği bu sebeple de tarafsız ve partisiz olması gerektiğini vurgulamıştır. Yine konuşması sırasında yargının tarafsız olması gerektiğini belirten Erkek 1931 yılında Mustafa Kemal Atatürk’ün Dikili ziyareti sırasında kendisini karşılamaya gelmeyen hakime, işte Cumhuriyet’in hakimi böyle tarafsız olmalı diyerek kendisinin adliyeye gittiğini oysa günümüzde yüksek yargı organlarının sarayda el pençe durduklarını belirterek yargının içinde bulunduğu durumu eleştirmiştir²⁷³.

Teklif maddeleri üzerinde TBMM Genel Kurulunda görüşmeler devam ederken söz alan AK Parti Karabük Milletvekili Mehmet Ali Şahin Cumhurbaşkanlığı sisteminin uzlaşa getireceğini belirtmiştir. TBMM’de grubu bulunan siyasi partiler hem yargı organlarının üyelerini seçerken hem de kanun çıkarılması konusunda diğer partiler ile anlaşma sağlamaya çalışacağını ve yine Cumhurbaşkanını adayının %50+1

²⁷²Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 54.Birleşim, s. 105, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22816&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²⁷³Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 55.Birleşim, s. 168, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22818&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi:22.10.2017).

oy almak için bütün siyasi partilerin seçmenlerine hitap edecek bir dil ve üslup seçeceklerini bunun da uzlaşma ortamı yaratacağını belirtmiştir. Yine değişiklik ile birlikte diktatörlük geleceği açıklamaları yapanlara “*bu millet hiçbir zaman diktatör seçmedi bundan sonra da seçmeyecek, yine bu meclis hiçbir zaman cumhuriyet karşıtı yasa çıkarma girişiminde bulunmadı bulunmayacaktır*”. Açıklamalarında bulunmuş bu açıklamaları hem AK Parti grubu tarafından hem de CHP tarafından alkışla karşılanmıştır²⁷⁴.

CHP grubu tarafından TBMM’ye verilen önerge üzerine söz alan CHP İstanbul Milletvekili Mahmut Tanal anayasa değişikliği teklifi ile birlikte dikta rejiminin ülkede baş göstereceğini belirtmiş, özellikle Mehmet Ali Şahin’in uzlaşma konularına değinen Tanal, bu sistem ile birlikte kazananın her şeyi kazanacağı, kaybedenin de her şeyi kaybedeceğini bunun da uzlaşma yerine kutuplaşmaları artıracığını belirtmiştir. Yine bu sistem ile birlikte çok partili hayatın sekteye uğrayacağı ve sisteme iki partinin hakim olacağını bu durumun da siyasi kaos yaratacağını belirterek anayasa değişikliği aleyhinde oy kullanacağını belirtmiş, genel kurulu da bu yönde oy kullanmaya davet etmiştir²⁷⁵.

TBMM’de anayasa değişiklik teklifinin maddeleri görüşülürken CHP grubu adına söz alan Manisa Milletvekili Özgür Özel anayasa değişikliği ile egemenlik haklarının zedelendiğini ve Meclis Genel Kurulunda yazan “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir”. İbaresinin boş yere yazılmadığını vurgulamıştır. Egemenliğin millete ait olduğunun ilk defa Amasya genelgesinde Mustafa Kemal Atatürk tarafından belirtildiğini vurgulayan Özel, yine Atatürk’ün sistem olarak parlamenter sistemi benimsediğini dile getirmiş, bu tezini şu şekilde açıklamıştır. Konuşmasına Mustafa Kemal Atatürk’ün “*Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Gazi’ye hangi sistemi getireceksiniz başkanlık mı? Krallık mı? Yoksa Padişahlığa mı devam edeceksiniz sorularını yönelten gazeteciye*” biz yetkiyi saraydan aldık meclise getirdik yüce meclis bize ne görev verirse onu yaparız” açıklamalarına yer vermiştir. Yine kuvvetler ayrılığının önemini vurgulayan Özel, bir ülkede demokrasinin güçlenmesi ve devletin bekası için kuvvetlerin ayrılması, denetim ve denge fren mekanizmalarının olması gerektiğinin

²⁷⁴Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 55.Birleşim, s. 170-172, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22818&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁷⁵Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 55.Birleşim, s. 183-185, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22818&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi:22.10.2017).

altını çizmiştir. Teklifin tümü üzerinde konuşma yapan Başbakan'ın bir gemide 2 kaptan olmaz sözlerini eleştiren Özel'e göre birbirleri ile uyumlu çalıştıktan sonra ve yine yetki ve görev paylaşımları belirli olduktan sonra bir gemide 4 kaptan bile olabilir açıklamasında bulunmuştur²⁷⁶.

TBMM'de anayasa değişiklik teklifi maddeleri üzerinde görüşmeler devam ederken CHP grubu adına söz alan Yalova Milletvekili Muharrem İnce'de anayasa değişikliği teklifi ile birlikte egemenliğin tek elde toplanmak istendiğini belirtmiş, Cumhurbaşkanının partili olmasını eleştirmiş ve yine “*Her şeyin başı olan hiçbir şeyin başı olamaz*” açıklamasında bulunarak anayasa değişikliği teklifinin TBMM'de geçmemesi halinde kayıp yaşanmayacağı aksine büyük bir kazanım elde edileceğini belirtmiştir. 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ile yargının FETÖ'ye teslim edildiğini belirten İnce, “*2010 da yapılan değişiklikle siz bayram ettiniz ne biz bayram ettik. Değişiklik sonrası bayram eden birisi vardı oda FETÖ, yine teklif edilen anayasa değişikliği ile bayram eden siz olmayacaksınız, burada bayram eden Büyük Orta Doğu Projesini hazırlayanlar federasyon beklentileri olanlardır*” açıklamasında bulunmuştur. Teklif edilen anayasa değişikliği ile birlikte koalisyonların ortadan kalkacağı söylemini eleştiren İnce, aslında bu sistemin büyük koalisyonlara yol açacağını iddia etmiş ve %50+1 oy almak isteyen bir Cumhurbaşkanı adayının gizli koalisyonlarda bulunacağını belirtmiş ve geçmişte FETÖ ile olan ilişkileri örnek göstermiştir. Bir gemide iki kaptan olmaz sözünü eleştiren İnce, “*Bir gemide kaç tane kaptan olduğu önemli değildir, önemli olan kaptanların güzergahı bilip bilmemesidir*” açıklamasında bulunmuştur²⁷⁷.

TBMM anayasa değişiklik teklifi maddeleri üzerindeki konuşmalar devam ederken AK Parti grubu adına söz alan Kırıkkale Milletvekili Ramazan Can, değişiklik teklifi ile demokrasinin ortadan kalkacağını dile getirenleri eleştirmiş, Cumhurbaşkanlığı sistemi ile halkın yürütme organını doğrudan seçeceğini dolayısıyla demokrasinin daha da güçleneceğini belirtmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı sistemi ile koalisyonların ortadan kalkacağını da belirten Can, bu sistemin siyasi istikrarı da beraberinde getireceğini vurgulamıştır. Cumhurbaşkanlığı sistemi ile belirsizliklerinde

²⁷⁶Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 55.Birleşim, s.210-212, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22818&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁷⁷Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 56.Birleşim, s.86-88, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?PAGE1=1&PAGE2=1&p4=22820&p5=H (Erişim Tarihi:22.10.2017).

ortadan kalkacağına değinen Can özellikle seçmenin seçimlerden sonra hükümet kurulacak mı? Kim Başbakan olacak gibi soruların ortadan kalkacağını belirtmiş, yine Cumhurbaşkanlığı sistemi ile Cumhuriyetin ortadan kalkmak yerine daha da güçleneceğinin altını çizmiştir²⁷⁸.

TBMM Anayasa değişiklik teklifi maddeleri Genel Kurulda görüşmeye devam ederken MHP grubu adına söz alan İstanbul milletvekili Edip Semih Yalçın, MHP'nin devletin bekası için ülkenin zor duruma düştüğü her durumda elini taşın altına koyduğunu belirtmiştir. Yine 15 Temmuz sonrası oluşan konjonktörün yeni bir anayasayı gerekli kıldığını belirtmiştir. Ayrıca MHP'nin kanun devleti olma argümanını terk ederek hukuk devleti olacak bir anayasa değişikliği teklifi oluşturduğunu belirten Yalçın, hassasiyetle üzerinde durdukları Türkçülük ve Cumhuriyet rejiminin ortadan kalkma durumunun söz konusu olmadığına değinerek bu değişikliğin rejim değişikliği olmadığı neredeyse 140 yıldır sorun haline gelen hükümet etme sistemini düzenlediğini belirtmiştir²⁷⁹.

Maddeler üzerindeki görüşmeler TBMM Genel Kurulunda devam ederken CHP grubu adına söz alan Antalya milletvekili Deniz Baykal, 7. madde ile teklif edilen değişikliği eleştirmiş, partili Cumhurbaşkanı uygulamasının egemenliği zedeleyeceğini ifade etmiştir. Partili Cumhurbaşkanı uygulaması ile devletin yönetiminin tek bir partiye verileceğini bu durumda ilerleyen dönemde kaos ortamı yaratacağının vurgusunu yapmıştır. Rejim üzerinde değerlendirmelerde de bulunan Baykal bu teklifin rejim değişikliği içermediği, rejim konusunda son noktanın 1920 yılında konulduğu bundan sonraki dönemlerde değişikliğinin gündeme gelmeyeceği bu sebeple rejim tartışması yoktur gibi söylemlerin yanlış olduğunu dile getirmiş, aslında bu anayasa teklifinin Türkiye'nin asırlık medeniyet tercihini değiştirmeye yönelik olduğunun vurgusunu yapmış ve yine bu değişiklik teklifinin büyük Orta Doğu dikta rejiminin anayasal ve hukuksal bütün özelliklerini içerdiğini belirtmiştir²⁸⁰.

²⁷⁸Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 56.Birleşim, s.99-101, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?PAGE1=1&PAGE2=1&p4=22820&p5=H (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁷⁹Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 56.Birleşim, s.132-134, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?PAGE1=1&PAGE2=1&p4=22820&p5=H (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁸⁰Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 56.Birleşim, s.140-144, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?PAGE1=1&PAGE2=1&p4=22820&p5=H (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

TBMM Genel Kurulunda maddeler üzerindeki konuşmalar devam ederken AK Parti grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Burhan Kuzu, muhalefetin üzerinde sıklıkla durduğu kuvvetler ayrılığı elden gidiyor açıklamalarına eleştirmiş, özellikle muhalefetin parlamenter sistemde de kuvvetler ayrılığı ilkesinin olmadığını bilmelerini istemiştir. Ayrıca meclisin denetim yetkisi kalktığı iddialarını da cevaplayan Kuzu, parlamenter sistemde denetim mekanizmasının işlemeyeceğini belirtmiştir. Ülkemiz de 1960'tan bu tarafa 262 gensoru önergesi verildiği bu önergelerden sadece 2 tanesinin işlem gördüğünü açıklayarak parlamenter sistemde denetim mekanizmasının ne derece işler olduğunu ortaya koymuştur. Önerilen değişiklik teklifi ile birlikte Cumhurbaşkanının aslında Başbakan konumunda olacağını ve millete çeşitli vaatler ile karşımıza çıkacağını belirtmiştir. Parlamenter sistemin Türkiye de istikrarsızlık yarattığına değinen Kuzu Türkiye'de şuan da 65. hükümet var. Hükümet sayısını 4 ile çarptığımızda 260 yıl yapar yani 65. hükümet Cumhuriyet kurulduğu günden 260 yıl sonra uygulanacak hükümet olacaktı diyerek parlamenter sistemin zayıf yönlerine dikkat çekmiştir. Yine parlamenter sistem ile birlikte koalisyonların ortaya çıktığını dile getiren Kuzu, bu durumun milletvekilleri satışı gibi durumların ortaya çıkmasına neden olduğunu, koalisyon kurmak için gereksiz bakanlıkların kurulduğunu bu durumunda ekonomi üzerinde büyük külfet ortaya çıkardığını vurgulamıştır. AK Partinin iktidara geldiğinde 40 bakan olduğunu belirten Kuzu AK Partinin bakan sayısını 25'e düşürdüğünü belirtmiş, 300 milyonluk ABD de 12 bakan olduğunu vurgulamış, bu sistem ile birlikte bu tip sorunların ortadan kalkacağını altını çizmiştir. Yine %10 seçim barajının uygulanmasının ana nedeninin parlamenter sistem olduğunu dile getirmiş değişiklik teklifi kabul edildikten sonra bu oranın %5' lere düşürülmesinin gerekliliğini vurgulamıştır²⁸¹.

TBMM Genel Kurulunda 7. maddenin görüşülmesinin ardından sorulan sorulara cevap veren Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz bu değişiklik teklifi ile birlikte demokrasinin güçleneceğini belirtmiş ve AK Partinin ilk defa %34 ile iktidara geldiğini, bu sistem ile birlikte artık kimsenin %34 oyla Cumhurbaşkanı seçilemeyeceğini belirtmiştir. Cumhurbaşkanı seçilebilmek için %50+1 oya ihtiyaç olduğunu belirten Yılmaz AK Partinin tek başına bu oyu alamayacağı bunun için de

²⁸¹Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 56.Birleşim, s. 146-149, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?PAGE1=1&PAGE2=1&p4=22820&p5=H(Erişim Tarihi:22.10.2017).

diğer partiler ile uzlaşmaya gideceği böylelikle sistemin uzlaşma getireceğinin vurgusunu yapmıştır²⁸².

TBMM Genel Kurulunda konuşmalar devam ederken HDP Grubu adına söz alan Şanlıurfa Milletvekili Osman Baydemir, teklif edilen değişiklik ile birlikte kuvvetler ayrılığının ortadan kaldırılmak istendiğini belirtmiştir. Yine kuvvetler ayrılığının olmadığı yerde anayasanın da demokrasinin de olmayacağı açıklamasında bulunmuştur. Anayasa değişiklik teklifi ile birlikte totaliter rejim kurulmaya çalışıldığını iddia eden Baydemir özellikle bu teklif meclisten geçtikten sonra muhalefetin susturulacağı, etnik farklılıkların susturulacağını vurgusunu yapmış ve teklife grup olarak karşı olduklarını belirtmiş ve yine diğer grubu bulunan siyasi partileri teklife hayır demeye davet etmiştir²⁸³.

TBMM Genel Kurulunda 17. madde üzerinde konuşmalar devam ederken söz alan Ümit Özdağ, anayasa değişikliği teklifinin görüşüldüğü bu günleri 1920'li yıllara benzetmiş, o, gün kurtuluş savaşı nasıl hayat memmat meselesi ise bu günde bu anayasa değişiklik teklifinin o derece önemli olduğunu belirtmiştir. Başkanlık sisteminin diktatörlüğe çok açık bir sistem olduğunu da belirten Özdağ, özellikle Batı'nın diktatörlük ile yönetilen ülkelere saldırılar düzenlediğini belirtmiş, değişiklik teklifinin kabul edilmesinin ardından sonuçlarının çok ağır olabileceğinin vurgusunu yaparak genel kurula uyarılarda bulunmuştur. Yine konuşması sırasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Aralık 2017'de düzenlenen muhtarlar toplantısında Erdoğan'ın Türkiye iç savaşa sürükleniyor açıklamalarını değerlendiren Özdağ, Türkiye üzerinde oyunlar oynandığı iç savaş çıkarmanın da bu oyunlardan biri olduğunun altını çizerek böyle bir ortamda anayasa değişikliğine gitmenin yanlış olduğunu belirtmiş ve bu değişiklik teklifi TBMM Genel Kuruldan geçtikten sonra halka gitmesi halinde halkı daha da kutuplaştıracığını belirterek bu teklifi görüşmek için en az iki yıla daha ihtiyaç olduğunu belirtmiştir²⁸⁴.

²⁸²Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2,56 .Birleşim, s. 155-157, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?PAGE1=1&PAGE2=1&p4=22820&p5=H(Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁸³Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 59.Birleşim, s. 30-32, TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22826&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁸⁴Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 59.Birleşim, s.50-52, TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22826&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi:22.10.2017).

TBMM Genel Kurulunda anayasa değişiklik teklifinin birinci tur oylaması tamamlanmış ikinci tur oylama başlamadan önce CHP Manisa Milletvekili Özgür Özel söz alarak anayasa değişiklik teklifinin oylanması gibi Genel Kurul tarafından gizli oylama yapılacağı durumlarda bakanların genel vekaletle bir başka bakan yerine oy kullanamayacağını belirterek birinci tur oylamada yaşanan bu durumun ikinci tur oylamada tekrar yaşanmaması için usul tartışması açılmasını istemiştir. Özel'in ortaya attığı usul tartışmasının ardından oturumu yöneten Meclis Başkan Vekili Ayşe Nur Bahçekapılı gerek anayasa da gerek iç tüzükte gerekse Meclis Başkanlığının almış olduğu karar neticesinde oylama sırasında Genel Kurulda hazır bulunmayan bakanların yerine bir başka bakanın oy kullanabileceğini belirtmiş ve usul tartışmasına gerek olmadığını vurgusunu yapmıştır. Ancak Özgür Özel'in ısrarı üzerine Genel Kurulda usul tartışması açılmış ve mecliste grubu bulunan siyasi partilere görüşlerini açıklama için vakit verilmiştir. Usul tartışması sırasında lehte ilk söz alan AK Parti İstanbul Milletvekili Mehmet Doğan Kubat, Özgür Özel tarafından açılan usul tartışmasının gereksiz olduğunu vurgulamış ve Bakanların vekaletle oy kullanabilmelerinin yasal dayanağının anayasa olduğunu belirtmiştir. Kubat, vekaletle oy kullanabileceğini anayasayı dayanak göstererek açıklamıştır. Anayasa'nın 96'ncı maddesinin ikinci fıkrası, Bakanlar Kurulu üyelerinin, TBMM'nin katılmadıkları oturumlarında, kendileri yerine oy kullanmak üzere bir bakana yetki verebilecekleri ancak bir bakanın kendi oyuyla birlikte en fazla iki oy yani bir bakana ancak vekaleten oy kullanabileceği açıklamasını yaparak usul tartışmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Yine 2001 yılında yapılan anayasa değişikliğinde de vekaleten oyların kullanıldığının vurgusunu yapan Kubat birinci tur oylamada vekaleten kullanılan oyların usul açısından sorun teşkil etmediğini belirtmiştir. Usul tartışmasında ikinci sözü HDP grubu adına Mardin Milletvekili Mithat Sancar almıştır. Sancar anayasa değişiklik teklifi gibi gizli oylama ile kabul edilen metinlerin oylamasında siyasi partilerin grup olarak karar alamayacağını, parti milletvekillerinin düşüncelerini parti programı dışında özgürce kullanabilecekleri bir ortamın mümkün olduğunu belirtmiştir. Böyle bir ortamda bir bakan yerine başka bir bakanın da oy kullanamayacağını belirtmiştir. Anayasada vekalet verebilir demek ile bir istisna öngörüldüğünü de açıklayan Sancar, milletin iradesinin özgürce yansımaları için bu tür hayati durumların oylandığı gizli oylama zamanlarında vekaleten oy kullanılmayacağını vurgusunu yapmıştır. Yine on bir HDP milletvekilinin oy kullanmadığı bir değişiklik teklifinin meşruluğunun

değerlendirilmesi gerektiğini belirterek usul tartışmasının yapılmasının doğru olduğu açıklamasında bulunmuştur. Yapılan usul tartışması sonucunda bir bakanın diğer bir bakan yerine oy kullanılması meclis tarafından oylanmış ve kabul edilmiştir. Bununla birlikte usul tartışması sonlanmış ve teklif üzerinde ikinci tur oylamaya başlanmıştır²⁸⁵.

TBMM Genel Kurulunda Anayasa değişikliği teklifinin ikinci tur oylamalarının sonuna gelindiğinde söz alan Başbakan Binali Yıldırım, Türk milletinin Cumhuriyet aşığı olduğu ve Cumhuriyet'i kanı pahasına koruyacağını belirtmiştir. Anayasa değişikliği teklifinin asıl millet tarafından kabul edileceğini belirten Yıldırım milletin iradesi üzerinde hiçbir güç olmadığı ve milletin en doğru kararı vereceği açıklamalarında bulunmuş, anayasa değişiklik teklifi görüşmelerinde özveri ile çalışan herkese teşekkür etmiştir²⁸⁶.

2.4.6. 2017 Anayasa Değişikliğinin Siyasi Partiler Tarafından Değerlendirilmesi

Anayasa değişikliği teklifinin TBMM Genel Kuruluna getirilmesinin ardından Türkiye'de en çok konuşulan konulardan birisi hükümet sistemleri olmuştur. Siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler vb. birçok kurum anayasa değişiklikleri ile ilgili görüşlerini açıklamış ve konferanslar düzenlemiştir. Biz bu başlık altında anayasa değişikliği teklifinin kabul edilme süreci ve sonrasında siyasi partilerin genel tutumu hakkında değerlendirmelerde bulunacağız.

2.4.6.1. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)

Anayasa değişikliğinin Türkiye gündemine oturmasında ve teklifinin TBMM Genel Kuruluna gelmesinde en önemli görevi şüphesiz AK Parti üstlenmiştir. Anayasa değişikliği teklifinin TBMM'de kabul edilebilmesi için gereken çoğunluğu AK Partinin tek başına sağlayamaması AK Partiyi destek arayışlarına itmiş ve MHP'nin desteği ile Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir. Anayasa değişikliğinin TBMM'de

²⁸⁵Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 61.Birleşim, s.34-40, TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22830&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi:22.10.2017).

²⁸⁶Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 63.Birleşim, s.107-109, TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22834&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi:22.10.2017).

kabulünün ardından siyasi partiler referandum çalışmalarına başlamış gerek genel merkez gerekse de taşra teşkilatları ile propaganda yapmaya başlamıştır.

AK Parti 16 Nisan referandum öncesinde hazırlamış olduğu kitapçığı herkese ulaştırmayı ilke edinmiş ve bu kitapçıkta Cumhurbaşkanlığı sistemi ile ilgili genel bilgileri düzenlemiştir. AK Partinin yayınlamış olduğu kitapçığa baktığımızda Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin faydalarının yedi maddede açıklandığı yine aynı kitapçık içerisinde anayasa değişikliği metninin yorumlandığı görülmektedir. Biz konumuz açısından değerlendirdiğimizde yayınlanan kitapçıkta Cumhurbaşkanlığı sisteminin faydaları ve sistem ile ilgili genel bilgilere bakarak konumuzu tamamlayacağız.

AK Parti tarafından yayımlanan Cumhurbaşkanlığı hükümeti sisteminde sistemin faydaları:

Kalıcı Siyasi İstikrar: Cumhurbaşkanlığı sistemi ile seçimlerden mutlaka tek başına iktidar çıkacağı belirtilmiş ve böylelikle koalisyonların olmayacağı sistemin istikrar kazanacağı vurgulanmıştır. Yine bu sistem sayesinde ülkede uzlaşma kültürünün gelişeceği belirtilmiştir.

Hızlı ve Etkili İcraat: Cumhurbaşkanlığı sistemi ile yönetimde görülen iki başlılığın ortadan kalkacağı böylelikle hızlı karar alınıp uygulanacağı, vatandaşların üzerinde güç oluşturan bürokrasinin ortadan kalkacağı belirtilmiştir.

Güçlü Yasama Güçlü İcraat: Cumhurbaşkanlığı sistemi ile devletin temel erklerinin birbirinden kesin bir şekilde ayrılacağı böylelikle her organın kendi alanında çalışmalar yürüteceğini belirtmiştir. Yeni sistem ile yasa çıkarma da tek yetkili organının yasama olacağı, yine yasama organının yürütme organını denetlemesinin önünün açılacağı belirtilmiştir.

Güvenli ve Huzurlu Türkiye: Yeni sistemin istikrarlı hükümetlere yol açacağı ve istikrarlı hükümetlerin de devlete olan güveni artıracığı belirtilmiştir.

Güçlü Meclis Güçlü Temsil: Cumhurbaşkanlığı sistemi ile devletin temel organlarının birbirinden ayrıldığı ve her organının kendi alanında faaliyette bulunacağı belirtilmiştir. Yeni sistem ile birlikte meclisin sadece kanun yapacağı ve bu alanda uzmanlaşacağı belirtilmiş, milletvekili seçilen bir kişinin yürütme de görev almasının önünün kapanmasının meclisi güçlendireceği, ayrıca meclise hükümeti denetleme yetkisini vermesini de güçlü bir meclis ortaya çıkaracağı belirtilmiştir.

Birlik ve Uzlaşma: Cumhurbaşkanlığı sistemi ile Cumhurbaşkanı seçilmek isteyen bir kişinin %50+1 oya ihtiyacı olduğu için sadece belli bir görüşe ve bir partiye hitap etmeyip toplumun tüm kesimine hitap edip, yine toplumun tüm kesimine uygun politikalar üretmek zorunda olduğu için sistemin birliktelik getirip kutuplaşmayı uzaklaştıracağı vurgulanmıştır.

Güçlü Yönetim Güçlü Türkiye: Cumhurbaşkanlığı sisteminin güçlü yasama güçlü yürütme ve güçlü yargı organı oluşturacağı bu sebeple sistemin tüm unsurları bakımından güçlü bir Türkiye inşa edeceğinin vurgusu yapılmıştır²⁸⁷.

AK Parti tarafından yayımlanan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi kitapçığında Anayasa değişikliğini gerektiren nedenlere de yer verilmiş olup süreç kısaca açıklanmaya çalışılmıştır. Kitapçıkta ilk olarak Türkiye de Anayasa sorunu olduğuna değinilmiş ve anayasa yapma görevinin millete ait tekel bir hak olduğunun vurgusu yapılmıştır. Ülkemizde uygulanan 1982 Anayasası'nın sistem karmaşasına yol açtığı belirtilmiş olup; aslında parlamenter sistemin özünde olmayacak şekilde Cumhurbaşkanına yetkiler verildiği örnek olarak gösterilmiştir. 1982 Anayasası'nın sistem karmaşasına yol açtığı belirtilerek özellikle de Cumhurbaşkanı seçiminde yaşanan krizler örnek olarak gösterilmiştir. Cumhurbaşkanlığı sistemi ile birlikte artık Türkiye'de Cumhurbaşkanı seçimini halkın yapacağı böylelikle 2007 yılında görülen Cumhurbaşkanı seçimi krizinin bu ülke de bir daha yaşanmayacağı belirtilmiştir. 2007 yılında Cumhurbaşkanı seçiminde yaşanan krizin ardından 1982 Anayasasında değişiklik yapıldığı ve böylelikle hükümet sisteminin başkanlık sistemine yaklaştığı belirtilmiş, yine 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğinin devamı olarak yeni bir değişikliğe ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş bu süreç 2007 yılında virgül 2017 yılında nokta konuldu açıklaması ile ifade edilmiştir. Yine 2017 anayasa değişikliği ile ülkenin rejimini değiştirmek gibi bir düşünce olmadığı belirtilmiştir. Türkiye'de rejim sorunu ile ilgili son sözün 1923 yılında söylendiği ve o tarihten sonra bir daha rejim değişikliğinin gündeme gelmediği belirtilmiştir. 1982 Anayasasının benimsendiği günden itibaren yürütmede iki başlılığın sorun yarattığına vurgu yapılmış ve bu sorunun 2017 anayasa değişikliği ile ortadan kaldırılmak istendiği belirtilmiştir²⁸⁸.

²⁸⁷Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, AK Parti, Tanıtım ve Medya Başkanlığı, <http://www.akparti.org.tr/kararimizevet/> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²⁸⁸Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, AK Parti, Tanıtım ve Medya Başkanlığı, <http://www.akparti.org.tr/kararimizevet/> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

AK Parti tarafından yayımlanan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi kitapçığında Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kuvvetler ayrılığına en uygun hükümet sistemi olduğu dile getirilmiş yasama, yürütme ve yargının birbirinden bağımsız olduğu örnek gösterilmiştir. Anayasa değişiklik teklifinin TBMM Genel Kurulunda kabul edilmesinin ardından gündemde önemli bir yer tutan konulardan olan Cumhurbaşkanlığı sistemi diktatörlük getirir değerlendirmelerine cevap verilmiştir. Güçlü bir parlamentonun olduğu yerde diktatörlüğün ortaya çıkmasına imkan olmadığı belirtilmiş, Cumhurbaşkanının kafasına göre kanun çıkaramayacağı, yasama organının çıkarmış olduğu kanunları uygulayacağına vurgu yapılmıştır. Kitapçıkta bir önemli konu olarak da devletin üniter yapısından asla ödün verilmeyeceği belirtilmiş ve üniter yapının AK Parti için her zaman kırmızı çizgilerinden biri olduğu belirtilmiştir. Son olarak da Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile yargı yolunun herkese açık olacağı belirtilmiş ve yine bu sistemde milletin hakem görevi üstleneceğine değinilmiştir²⁸⁹.

2.4.6.2. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

Anayasa değişikliğinin TBMM Genel Kurulunda kabul edilmesinin ardından CHP’de değişiklik ile ilgili görüşlerini Genel Başkan Yardımcısı ve Seçim İşleri Başkanı Bülent Tezcan tarafından “Hayır Demezseniz Ne Olacak?” başlığı altında yirmi madde de açıklamış ve bu yirmi madde CHP’nin kurumsal web sitesinde yayınlanarak partinin programı olduğu belirtilmiştir. Bülent Tezcan tarafından yayımlanan yirmi maddeye bakıldığında hükümet sisteminden daha çok anayasa değişikliği ile ilgili hükümlerin yer aldığı görülmektedir.

Yayımlanan yirmi madde içerisinde hükümet sistemi ile ilgili olarak karşımıza çıkan maddeleri değerlendirecek olursa ilk olarak Tezcan tarafından değişikliğin diktatörlüğe yol açacağı ve bu sistemde bir kişinin başkan seçileceği başkan seçilen kişinin de hem hükümeti hem meclisi hem de mahkemeleri kontrol edeceği belirtilerek sistemin diktatörlüğe yol açabileceği belirtilmiştir. Yine Anayasa değişikliği ile getirilen Cumhurbaşkanı’nın partili olma durumu eleştirilmiştir. Sistemin getirdiği partili Cumhurbaşkanı anlayışı sonucunda parti genel başkanının hâkimleri atayabileceği kararname yayımlayabileceği ve yine meclisi ortadan kaldırabileceği belirtilmiştir. Getirilmek istenen sistemle milletvekillerinin sözünü kimse

²⁸⁹Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, AK Parti, Tanıtım ve Medya Başkanlığı, <http://www.akparti.org.tr/kararimizevet/> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

dinlemeyeceği; böylelikle meclisin bir hükmünün kalmayacağına değinilmiştir. CHP'nin yayımlanmış olduğu çalışmada anayasa değişikliği ile birlikte rejimin değişeceği belirtilmiştir. Rejimin adını Cumhuriyet olarak gözüke de aslında her şeyin krallık ile yönetilen yerlerde olduğu gibi bütün gücün tek bir kişi elinde olacağı vurgulanmıştır. Yine anayasa değişikliği kabul edildiği takdir de tek adam yönetimine geçileceği ve ülkenin yönetiminden tek bir kişinin sorumlu olması ve tek bir kişinin karar alma yetkili olması belirsizliklere yol açacağı kimsenin yatırım yapmayacağı ve krizlerin, iflasların, işsizlik ve yoksulluğun devleti çöküşe sürükleyeceği belirtilmiştir. Ülkenin yönetiminden tek bir kişinin sorumlu olması istişare, danışma, ortak akıl, uzlaşma gibi yöntemleri ortadan kaldıracağı tek bir kişinin kendi kafasına göre ülkeyi yöneteceği belirtmiştir. CHP tarafından yayımlanan yirmi maddelik metinde değişiklikle birlikte getirilen Başkan ve meclisin seçimlerinin aynı gün yapılması bu iki organının birbirini denetlemesini engelleyeceği belirtilmiştir. Yayımlanan çalışmada Tezcan'a göre: Cumhurbaşkanı ve Meclis seçimlerinin aynı gün yapılması bu iki organın aynı görüşe sahip olmasına neden olacak ve böylelikle beş yıllık süre içerisinde bu iki organ birbirine feshetmeyecek ve yasama yürütmeyi denetlemeyecektir. Ayrıca milletin vekilleri bürokratlara bakanlara millet adına hesap soramayacak, milletvekilliğinin bir önemi kalmamakla birlikte milletin temsili ilkesinin de zedeleneceği belirtilmiştir. Son olarak da getirilen teklifle birlikte Cumhurbaşkanına tarihte kimsede olmayan yetkiler verileceği ve yine partili Cumhurbaşkanı uygulaması sonucunda Cumhurbaşkanının partisinde olmayan kişilerin devlet içerisinde yer alamayacağı belirtilmiştir. Anayasa değişikliği kabul edildiği takdirde camiye, kışlaya, adliyeye siyasetin hakim olacağı belirtilerek anayasa değişikliğine hayır denilmesi istenmiştir²⁹⁰.

2.4.6.3. Halkların Demokratik Partisi (HDP)

Anayasa değişikliği teklifinin TBMM Genel Kurulunda görüşülmesinin ardından HDP gurubu adına Ali Kenanoğlu tarafından yapılan değerlendirme partinin kurumsal web sitesinde yer almıştır. Ali Kenanoğlu yazısında HDP'nin Adana Milletvekili Meral Danış Beştaş tarafından bilgilendirildiğini belirtmiş özellikle bazı AK Parti milletvekillerinin değişiklik maddelerini ilk defa komisyona sunulduğunda

²⁹⁰Cumhuriyet Halk Partisi, Haberler, <http://www.chp.org.tr/Haberler/53/hayir-demezseniz-ne-olacak-52842.aspx> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

öğrendiğinin vurgusunu yapmıştır. Yine değişiklik teklifi ile birlikte milletvekilinin yasa yapma hakkının elinden alındığı belirtilmiş bu sistemin krallık getireceğini belirtmiştir. Kenanoğlu'na göre milletvekillerinin adeta fiziksel güç kullanarak değişiklik teklifini kabul ettiğini yine bazı MHP milletvekillerinin aslında “Hayır” demelerine rağmen genel kurulda “Evet” demek zorunda kaldığının altını çizmiştir. Ali Kenanoğlu tarafından kaleme alınan çalışmanın hükümet sistemlerini değerlendirmekten ziyade TBMM Genel Kurulunda anayasa değişikliği teklifinin görüşülme usulü ile ilgilidir. Yine TBMM’de anayasa değişikliğinin görüşülmesi ve oylaması sırasında AK Parti milletvekillerinin hayır oyu kullanmak istediği ancak baskı altında bırakıldığı ve oylamada çeşitli kusurların yaşandığı belirtilmiş olup hükümet sistemi ile ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır²⁹¹.

2.4.6.4. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

Anayasa değişiklik teklifinin TBMM’de görüşülüp kabul edilmesinin ardından MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli basın açıklaması düzenlemiş ve değişiklik teklifi ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Bahçeli yaptığı açıklamasında MHP’nin kendi çizgisinden hiçbir zaman sapmadığını belirtmiş ve MHP’nin mecliste kendine düşen görevi yerine getirdiğine değinmiş son sözü milletin söyleyeceğini belirterek millete gitmekten hiçbir zaman korkmadıklarının altını çizmiştir²⁹².

Anayasa değişikliği ile referandum sürecinin başlamasının ardından MHP’de “Milliyetçi Hareket Partisi ve Anayasa Değişikliği” başlıklı kitapçık yayınlayarak anayasanın değiştirilmesi süreci ve anayasa değişikliği ile ilgili bilgiler ve MHP’nin genel tutumu seçmenlere anlatılmıştır. Yayımlanan kitapçıkta MHP’nin devletin zor duruma girdiği her durumda görevini yerine getirdiği ve devleti zor durumdan kurtardığı belirtilmiştir. Anayasa değişikliği metninde MHP’nin anayasanın ilk dört maddesini koruduğu ve üniter devletten kesinlikle taviz vermeyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca kitapçıkta MHP tarafından 16 Nisan giden yolun açıldığı belirtilmiş, yine değişiklik teklifinin değerlendirilmesi ve TBMM Genel Kuruluna getirilmesi sırasında

²⁹¹Ali Kenanoğlu, Anayasa Görüşmeleri ve Taktikler, Evrensel Net,<https://www.evrensel.net/yazi/78191/anayasa-gorusmeleri-ve-taktikler>(Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²⁹²Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ’nin, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinin TBMM’de Görüşülüp Kabul Edilmesinden Sonra” yaptıkları basın açıklaması. 22 Ocak 2017https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4204/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_genel_Baskani_Sayin_Devlet_BAHCELİ_nin_Turkiye_Cumhuriyeti_Anayasasında_Değişiklik_Yapılmasına.html (Erişim Tarihi:22.10.2017).

MHP'nin çizdiği sınırın dışına çıkmadığı vurgulanmıştır. Kitapçıkta Anayasa değişikliği ile ilgili:

- Cumhuriyetimizin temel ilkeleri ile çatışma yoktur.
- İlk dört maddeyi değiştirmeye yönelik girişimler yoktur.
- Anayasaya uymayan yöneticilerin sorumsuz kalması yoktur.
- Keyfi yönetime cevaz verecek bir düzensizlik yoktur.
- Yönetenlerin işledikleri suçlardan cezasız kalması yoktur.
- Milli devleti parçalayan özerklik/federasyon yoktur.
- Türkçeden başka bir dile resmiyet kazandırılması yoktur.
- Türkçeden başka bir dilde eğitim yoktur.
- Türk'ün anayasasından Türk'ün adını çıkarma girişimi yoktur.
- Türk milletinin içinden başka bir millet inşa etme girişimi yoktur.
- Terör örgütüyle pazarlık, teröriste af, teröre taviz yoktur.
- Terörist başı bebek katiline özgürlük yoktur.
- “Paralel devlet yapılanmasına yer yoktur”.

Diyerek anayasa değişikliğinin kapsamı açıklanmaya çalışılmış ve değişiklik sonrasında ortaya çıkması sıklıkla dile getirilen yukarıdaki durumların söz konusu olmadığı belirtilmiştir²⁹³.

MHP tarafından yayımlanan seçim kitapçığında ayrıca 1982 Anayasası'nda neden değişiklik yapılmak istendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle 1982 Anayasası'nın darbe ürünü olduğu ve Anayasada 18 kez değişiklik yapılmasına rağmen darbe ruhunun ortadan kaldırılamadığı vurgulanmış ve yine anayasanın saf parlamenter sistemin özelliklerini sergilemediği gerekçe olarak gösterilmiştir. 1982 Anayasası hazırlanmasının ardından yürütme organı içerisinde Cumhurbaşkanı da son derece yetkili hale getirdiği parlamenter sistemde meydana gelen önemli bir sapma olarak gösterilmiştir. Anayasada son derece yetkili olarak düzenlenen Cumhurbaşkanı'nın kural olarak sorumsuz olduğu sadece vatana ihanetten dolayı suçlandırılabilmesi belirtilmiş ancak böyle bir sorumluluğun başlatılabilmesi için mecliste nitelikli çoğunluğa ihtiyaç duyulması Cumhurbaşkanı'nın yargılanmasını önemli ölçüde engellediği, yetkili bir Cumhurbaşkanı'nın yargılanmasının son derece zor olması ise sistemde görülen en temel sorunlardan biri olduğu vurgulanmıştır.

²⁹³Milliyetçi Hareket Partisi Yayınlar Arşivi, Milliyetçi Hareket Partisi, https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/kitapcik_mhp_ve_anayasa_degisikligi.pdf s. 9 (Erişim Tarihi: 24.10.2017).

Kitapçıkta anayasanın değiştirilmesi ile ilgili bir diğer gerekçe de Cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçilememesi gösterilmiş 1980 yılında 115. turda Cumhurbaşkanının seçilememesinin darbeye yapılmasına yol açtığı ve yakın tarihimizde 2007 yılında Cumhurbaşkanının seçilememesinin sonucunda TSK e-muhtıra yayınlayarak sivil siyasete müdahale etmek istediği ve ordunun sivil siyasette etkin olmasının engellenmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Yayımlanan kitapçıkta bir diğer gerekçe olarak ise devletin üst kademesinde artan hukuksuzlukların ülkeyi farklı süreçlere taşıdığı ve anayasa değişikliği ile bu süreçlerin ortadan kaldırılmak istendiği belirtilmiştir²⁹⁴.

16 Nisan Referandumu'nun ve anayasa değişikliğinin içeriğinin anlatıldığı bölümde anayasa değişikliği ile birlikte aslında rejimin değil hükümet sisteminin değiştirilmek istendiği belirtilmiş ve yürütme organı içerisinde Bakanlar Kurulunun kaldırılarak yürütme de tek başlılığın oluşturulmak istendiği belirtilmiştir. Yine değişiklik teklifi ile yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrılmak istendiği vurgulanmış ve yürütme organı içerisinde yer alan kişilerin yasa teklifi edememeleri örnek olarak gösterilmiştir. Değişiklik teklifi ile birlikte Cumhurbaşkanının sorumluluğunun önü açıldığı ve devlet içerisinde herkesin hesap vermek zorunda olduğu belirtilmiştir. 1982 Anayasasının ilk halinde yasama ile yürütmenin aynı partiden olması gerektiğinin ortadan kaldırılmak istendiği belirtilmiş ve böylelikle farklı güçlerin temsilinin önü açıldığı yine bu değişiklik sayesinde yasama ve yürütme organlarının karşılıklı olarak denetlenmesinin önü açıldığı ile sürülmüş, değişiklikle birlikte yasama organı ile yürütme organının birbirlerini keyfi olarak feshetmelerini engellemek için yeni bir mekanizma öngörüldüğü belirtilmiş ve bu mekanizma yasama organı yürütme organını veya yürütme organı, yasama organını feshederse kendisi de fes olunur; yeniden yasama organı ve yürütme organı seçilir diyerek açıklamıştır. Anayasa değişikliği ile birlikte Cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisi verildiği belirtilmiş, yine Cumhurbaşkanının bu yetkiyi sadece yürütme alanında ki işlemlerde kullanacağı ve bu kararnamenin denetime açık olduğunun vurgusu yapılmıştır²⁹⁵.

²⁹⁴Milliyetçi Hareket Partisi Yayınlar Arşivi, Milliyetçi Hareket Partisi, https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/kitapcik_mhp_ve_anayasa_degisikligi.pdf s. 10-11 (Erişim Tarihi: 24.10.2017).

²⁹⁵Milliyetçi Hareket Partisi Yayınlar Arşivi, Milliyetçi Hareket Partisi, https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/kitapcik_mhp_ve_anayasa_degisikligi.pdf s. 11-20 (Erişim Tarihi: 24.10.2017).

2.5. Referandum Sonuçları

AK Parti grubu tarafından 1982 Anayasası'nda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifinin TBMM Genel Kurulunda 340 oy ile kabul edilmesinin ardından teklif Cumhurbaşkanına sunulmuş, Cumhurbaşkanı Anayasanın ilgili maddesine dayanarak değişiklik teklifini halkoylamasına sunulmak üzere resmi gazetede yayımlamıştır.

Değişiklik teklifinin resmi gazetede yayımlanmasının ardından 16 Nisan 2017 Pazar günü halkoylamasına gidilmesine karar verilmiş ve bu tarih yüksek seçim kurulu tarafından açıklanmıştır.

16 Nisan Pazar günü halkoylaması yapılmaya başlanmış oylama sırasında bazı bölgelerde oylama sırasında kullanılmak üzere “Tercih” mührü yerine “Evet” mührü dağıtıldığı ve yine zarfların arka yüzü yerine ön yüzü mühürlendiği yönünde iddialar ile YSK'ye başvurulmuş, YSK bu iddiaları inceledikten sonra kararını açıklamıştır. YSK yaptığı açıklamada Anayasa değişikliği halkoylamasında sandık kurullarının görev ve yetkilerini gösterir 135/I sayılı genelgenin geçerli olmayan oy pusulaları başlıklı 43. maddesinde “Tercih” mührü yerine herhangi bir özel işaret kullanılan oy pusulalarının geçerli olmayacağını belirtmiş ancak yine 3376 Sayılı Anayasa Değişiklikleri'nin halkoyuna sunulması hakkında kanunun 1. maddesinde anayasa gereği yapılacak olan halkoylamasında bu kanun hükümleri uygulanır. Bu kanun hükümlerinde hüküm bulunmaması halinde 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun bu kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanacağını belirtilmiştir. 298 sayılı kanunun Oy verme araçları ve teslimi başlıklı 68. maddesinde ilçe seçim kurulu başkanlarınca her sandık için “Evet” mührü teslim edileceği düzenlenmiş olup seçmenin oy pusulasında “Tercih” mührü yerine “Evet” mührünü kullanmasının iradesini etkileyecek bir nitelikte olmadığı belirtilerek “Evet” mühürlü oy pusulalarının da kabul edileceği belirtilmiştir. Yine YSK tarafından yapılan açıklamada bazı ilçe seçim kurullarına “Evet” mührü verilmesinin ve ilçe seçim kurullarınca yapılan hatanın farkında olmadan seçmene oy kullandırmasında seçmenin herhangi bir kusurunun olmadığı, ilçe seçim kurullarınca yapılan bu şekilde aykırılığın oyların geçersiz sayılmasını gerektirecek nitelikte olmadığı belirtilmiştir²⁹⁶.

²⁹⁶YSK Kararlar, Karar No: 559, s. 1, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-559.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

YSK yaptığı açıklamada oy pusulalarının mühürlenmesi konusunda uyulması gereken kuralları belirtmiş ve yine oy pusulalarının mühürlenmesinin sahte oy kullanılmasını engellemek amacıyla yapıldığı bu sebeple sandık kurulu tarafından oy pusulalarının ön yüzün veya arka yüzünün mühürlenmesi yine aynı şekilde mürekkep fazlalığı nedeniyle mührün oy pusulasının ön yüzüne yansımış olması oy pusulasının geçersiz sayılmasını gerektirecek nitelikte olmadığını bu sebeple bu şekilde kullanılan oyların geçerli olacağı açıklamasını yapmıştır²⁹⁷.

Halkoylamasının devam ettiği sırada AK Parti YSK temsilcisi Recep Özel tarafından bazı sandıklarda oy zarflarının ve oy pusulalarının İlçe Seçim Kurulu ve Sandık Kurulu mührü ile mühürlenmediği, söz konusu olayda seçmenin herhangi bir kusuru olmadığı, seçmenin iradesinin tam bir şekilde yansımaları için sandık kurulları tarafından yapılan eksikliğin giderilmesi ve söz konusu oy pusulalarının ve oy zarflarının sandıklar açılmadan ve sayıma geçilmeden önce her hangi bir karışıklığa yol açmamak için geçerli olup olmadığı yönünde YSK'den açıklama yapılması dilekçe ile istenmiş olup, YSK Özel'in bu dilekçesini gerekli incelemeleri yaptıktan sonra şu şekilde cevaplamıştır. YSK tarafından yapılan açıklamada seçimlerin hangi şartlarda ve nasıl yapılacağı konusunda Anayasal hükümlerin açık bir şekilde ifade edildiği ve yine 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanununun 14. maddesinde YSK'nın görevlerinin açık bir şekilde ifade edildiği belirtilmiştir. Bu maddeler açık bir şekilde analiz edildiğinde oy pusulalarını ve zarfları basmak görevinin ve temin etmek görevinin YSK'ye ait olduğu, yine oy pusulalarının yerleştirileceği zarflarda YSK'nın logosunun bulunması gerektiği belirtilmiştir. Oy pusulalarının mühürlenmesinin sandık kurullarının görevi olduğunun belirtildiği YSK kararında sandık kurullarınca mühürsüz olarak seçmene verilen oy pusulalarında seçmenin herhangi yanlış bir tutumu olmadığı belirtilerek bu şekilde kullanılan oyların geçersiz sayılması durumunda seçmenin iradesinin sakatlanacağı ve hakkın özünün ihlal edileceği belirtilmiş olup bu tür oyların kabul edileceği açıklanmıştır. Yine YSK tarafından zarfların mühürlenmesi görevinin sandık kurulu başkan ve üyelerine ait

²⁹⁷YSK Kararlar, Karar No: 559, s. 2, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-559.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

olduğu bu görevi yerine getirmeyen görevlerin suç işlediği belirtilerek suç duyurusunda bulunulması gerektiği belirtilmiştir²⁹⁸.

Referandum sonuçları konusunda yapılan itiraz ve değerlendirmelere de değinmekte yarar vardır. Halkoylamasının sonuçlanmasının ardından 18.04.2017 tarihinde CHP adına Genel Başkan Yardımcısı Bülent Tezcan ve CHP'nin YSK temsilcisi Mehmet Hadimi Yakupoğlu tarafından 16 Nisan Referandumu'na ve referandum devam ederken YSK'nın verdiği karara itiraz edilmiştir. CHP grubu adına YSK ya verilen itiraz dilekçesinde Doğu Anadolu Bölgesinde seçim sonuçlarının açıklamaya başlanmasının ardından AK Parti tarafından mühürsüz oy pusulaları ile ilgili YSK'ye başvuru yapılması ve yine sonuçların sayımı devam ederken YSK'nın bu konu da kararını açıklamasının hukuka aykırı olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca YSK'nın mühürsüz oyları geçerli saymakla birlikte seçim sonuçlarına gölge düşürdüğünü ve oylamanın sonuçlarının birbirine yakın olması düşünüldüğünde YSK'nın verdiği karar ile geçersiz oyların belirlenme işleminin ortadan kaldırıldığı belirtilmiştir²⁹⁹.

CHP itiraz dilekçesinde 16 Nisan Referandumu'nda açık oy gizli sayım ilkesinin uygulandığını vurgulamış, özellikle 10 Nisan'da İçişleri Bakanının açıklamaları gerekçe göstererek Kaymakam ve Valilere talimat verildiği belirtilmiş referandum da seçmenlerin oylarını açık kullanması için baskı yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca anayasaya göre seçim kanunlarında yapılacak değişikliklerin 1 yıl içinde yapılacak seçimlere uygulanmaması ilkesinin YSK tarafından ihlal edildiği belirtilmiş ve bu durumda OHAL KHK'sı ile değiştirilen propaganda yasaklarına uymayan televizyon kanallarına ceza verilmesine dair maddenin değiştirilmesini örnek göstermiş ve referandum süresince TV kanallarında propaganda yapıldığı YSK'nın bu durumu görmezden geldiği ve bu konudaki itirazların YSK tarafından değerlendirmeye alınmadığı belirtilmiştir. Yine oylamaların düzensizlik içinde yapıldığı "Tercih" yazılı mührün kullanılması gerekirken "Evet" yazılı mührün kullanıldığı bununla beraber çok sayı da eski oy pusulasının sandıktan çıktığı belirtilmiş, bu durumun ülke genelinde yaygın olmasının seçimleri şaibeli hale getirdiği belirtilmiştir. Seçmenlerin oy

²⁹⁸YSK Kararlar, Karar No: 560, s. 2-5,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-560.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

²⁹⁹YSK Kararlar, Karar No:573. s. 1-3

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-573.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

kullandıkları sırada kabinin etrafında kamu görevlilerinin yer aldığı ve kabinlere birden fazla kişinin girdiği ve oylama sırasında görüntü alındığı iddialarını ortaya atmıştır. İtiraz dilekçesinin devamında seçim kurullarının çıkan mühürsüz zarfları mühürlediği bu sebeple sonuçlar tekrar sayılsa da şaibenin ortadan kalkmayacağı, 16 Nisan Referandumu'nun kanunsuzlaştığı bu sebeple de iptal edilmesi gerektiği istenmiştir³⁰⁰.

CHP'nin itirazına karşı YSK kararını 573 Sayılı Karar numarası ile açıklamıştır. Bu karar da 16 Nisan Referandumunda kullanılan mühürsüz oyların geçersiz sayılmasının Anayasal olarak kendisine verilen yükümlülüğü kurallara uyarak yerine getiren seçmenin hakkını ihlal etmek olduğu ve yine referandumda kullanılan mühürsüz oy pusulalarının YSK tarafından basıldığı kesin olduğu bu sebeple seçmenin oylarının geçerli sayılacağı belirtilmiştir. Ayrıca CHP'nin referandum devam ederken YSK'nın karar alması ve yine seçim kurullarına SMS gönderilmesinin kanunsuzluk olduğu iddiaları cevaplandırılmış ve 298. Sayılı Kanununun 14. maddesi 10. bendi ile İl Seçim Kurulları Başkanlarınca seçim işlerinin yürütülmesi hakkında sorulacak sorular derhal cevaplanır denilmekle YSK'nın 16 Nisan Referandumu sırasında bilgi taleplerinin cevaplandırılmasının kanunların YSK'ya verdiği bir hakkı kullanmak olduğunu belirtmiştir. Halkoylamasının açık oy gizli sayım ilkesine göre yapıldığı iddialarını değerlendirmiş ve bu iddiaların dile getirildiği seçim çevrelerinin YSK tarafından incelendiği lakin bu bölgelerde bu yönde bir itirazın bulunmadığı ve yine bu bölgelerde geçerli, geçersiz oyların ilgili kutucuklara doğru bir şekilde işlendiği ve itirazın yersiz olduğu belirtilmiştir. Anayasanın seçim kanunlarında yapılacak değişikliklerin 1 yıl içinde yapılacak seçimlere uygulanamaz ilkesinin ihlal edildiği iddiasının değerlendirmiş ve YSK, CHP'nin bu itirazını Anayasanın 38. maddesini gerekçe göstererek açıklamıştır. Anayasanın 38. maddesinin suç ve cezaların kanuniliği ilkelerinin düzenlediğini vurgulamış, kimse işlediği zaman kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz ilkesinin gereği OHAL KHK'ları ile suç olmaktan çıkarılan propaganda yasağının uygulanmasının bir ihlal olmadığını belirterek itirazı reddetmiştir. Yine aynı itiraz dilekçesinde belirtilen "Tercih" yazılı mühürlerin yerine "Evet" yazılı mühürleri değerlendirmiş ve her iki

³⁰⁰YSK Kararlar, Karar No: 573. s. 3-5

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-573.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

mühründe seçmenin iradesini yansıttığını belirterek bu itirazın geçersiz olduğunu belirterek reddetmiştir³⁰¹.

YSK, CHP'nin yaptığı açıklamaları değerlendirmiş ve bu itirazların geçersiz olduğunu belirtmiştir. CHP'nin bu itirazının geçersiz sayılmasının ardından Halkların Demokratik Partisi(HDP) tarafından da 16 Nisan Referandumunun iptal edilmesi için YSK'ye dilekçe ile talepte bulunulmuş ve 16 Nisan referandumuna itiraz nedenleri belirtilmiştir.

HDP grubu adına Avukat Pınar Akdemir tarafından 19.04.2017 tarihinde YSK'ye itirazda bulunmuştur. Akdemir tarafından yapılan itiraz dilekçesinde anayasa değişikliğinin gündeme geldiği tarihten bu tarafa HDP'nin iradesinin değişiklik teklifine tam olarak yansımadağı belirtilmiş örnek olarak da tutuklu milletvekilleri gösterilmiştir. Yine gerek değişiklik teklifinin gerekse de referandum sürecinde radyo ve televizyon programlarının yeterince kullanılmadığı, kullanıldıysa da tek taraflı olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Referandum süresince OHAL gerekçe gösterilerek halkın bilgi almasının önüne geçildiği, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme gibi hakların ihlal edildiği lakin “Evet” propagandalarına bu ihlalin uygulanmadığı belirtilmiştir. Ayrıca propaganda süresince bağımsız ve tarafsız olması gereken Cumhurbaşkanının katıldığı programlarda “Evet” oyu yönünde propaganda yaptığı bu durumda Cumhurbaşkanının tarafsızlığını zedelediğini ileri sürmüştür. 16 Nisan Referandumu'nda toplamda anayasanın 72 maddesi değiştirildiği genelde 18 maddenin değiştiği, değişiklik teklifinin tek parça olarak oylanmasının seçmenin tam olarak değişiklik teklifine iradesinin yansıtmadığı belirtilmiştir. HDP oylama sırasında YSK'nın vermiş olduğu kararı da itiraz konusu yapmış ve özellikle YSK'nın oylama sırasında seçim kurullarına gönderdiği SMS'in oylama bittikten sonra yapıldığını vurgulamıştır. Doğu bölgelerinde oylamanın 16.00'da Batı bölgelerinde ise 17.00'da bittiği ve sayıma geçildiği dile getirilmiş, YSK'nın ise seçim kurullarına 17.04 ve 17.09'da mesaj atarak durumu bildirdiğini vurgulayarak yaklaşık bir saatlik süre zarfında siyasi partiler tarafından seçim sonuçlarının ortalama sonucunun hesaplanabileceği belirtilerek alınan bu kararın hukuka aykırı olduğu dile getirilmiştir. Yine YSK tarafından 17.30'da açıklanan bu kararın hangi oy çokluğu ile ve karşı oy olup olmadığı var ise bunun gerekçesinin belirtilmemesinin de 16 Nisan

³⁰¹YSK Kararlar, Karar No: 573. s. 6-19
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-573.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

Referandumunun iptaline neden olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca 16 Nisan Referandumunda kullanılan mühürlerin ve zarfların 298 Sayılı Kanunun ilgili maddelerinde belirtilen nitelikleri taşımadığı, referandum sırasında blok oy kullanıldığı ve özellikle doğu bölgelerinde seçmenlere baskı yapıldığı, açık oy kullanmak zorunda bırakıldığı belirtilerek 16 Nisan Referandumunun meşruluğuna gölge düştüğü bu sebeple de iptal edilmesi gerektiği istenmiştir³⁰².

HDP'nin itirazını değerlendiren YSK özellikle tutuklu bulunan milletvekillerinin olması sebebiyle referandumun ileri ki bir tarihe erteleme isteğinin tutarsız olduğunu belirtmiş ilgili durumun adli organların görev alanına girdiği bu sebeple kendi görev alanı dışında karar alma yetkisinin olmadığını belirtmiştir. Adli soruşturması devam eden milletvekilleri olmasının referandum yapılmasını erteleyecek bir durum olmadığını da belirten YSK, HDP'nin bu itirazını reddetmiştir.

Seçimlerde mühürsüz oy kullanılması ve bu sebeple seçimlerin iptal edilmesi kararını da inceleyen YSK, seçimlerde kullanılacak zarfları mühürleme görevinin sandık kurulu üyelerine ait olduğu ve seçmenin zarf mühürleme gibi bir görevi olmadığı, bu sebeple de kendi hür iradesi ile oy kullanan seçmenin seçim kurulunun ihmali davranışı sebebiyle mühürsüz zarflarda oy kullanmasının iradesini zedelemeyeceğini belirterek itirazı reddetmiştir. HDP referandumun yapıldığı sırada YSK tarafından alınan kararın hukuka aykırı bir karar olduğu yönündeki itirazı incelenmiş ve YSK'nın kararı aldığı sırada hiçbir sandıktan seçim sonucunun ulaşmadığı belirtilmiş, henüz sonuçlar ulaşmadan alınan bu kararın eşitlik ve tarafsızlık ilkesine uygun bir karar olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca YSK bu kararı 11 üyesinin bulunduğu ve dört siyasi parti temsilcisinin hazır bulunduğu sırada aldığını belirterek HDP'nin itirazını reddetmiştir. YSK ayrıca referandum devam ederken böyle bir kararın sehven alınmadığı, ilçe seçim kurulları tarafından bildirim sonucu ve yine bir siyasi parti temsilcisinin yazılı başvurusu sonucu karar alındığı belirtilmiştir. HDP tarafından başka bir itiraz konusu olan açık oylama yapıldığı ve blok oy kullanıldığı iddiası da ileri sürülen itiraz dilekçesinde yeterince delil ortaya konulmadığı ve yine seçim sonucu tutanaklarının incelenmesinin ardından böyle bir iddianın doğru olmadığı kanısına varılmış ve itiraz reddedilmiştir. Yine referandumda "Tercih" yerine "Evet" mühürlerinin kullanılmasının seçmenin iradesini

³⁰²YSK Kararlar, Karar No:574. s. 1-3,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-574.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

zedelemeyeceği “Evet” mühürlerinin de YSK tarafından verildiği belirtilmiş ve HDP’nin 16 Nisan Referandumu’nun iptal edilmesi yönündeki itirazını reddetmiştir³⁰³.

Anayasa değişikliği referandumunun sonuçlanmasının ardından bir itiraz da Vatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Cengiz tarafından yapılmıştır. Cengiz’e göre Anayasa değişikliği sırasında kullanılan mühürsüz zarfların ve “Tercih” mührü yerine “Evet” mührü kullanılmasının YSK’nın yerli içtihatlarına aykırı olduğu ve yine referandum devam ederken YSK tarafından mühürsüz oyların ve “Evet” mührü kullanılan oyların geçerli sayılacağına dair açıklamanın referandum sonuçlarına gölge düşürdüğü bu durumun da “adil seçim” ilkesinin ihlali anlamına geldiği belirtilmiş ve 16 Nisan Referandumu’nun iptal edilmesi talep edilmiştir³⁰⁴.

YSK, Vatan Partisinin itirazını incelemiş ve itirazın reddedilmesine karar vermiştir. YSK’nın verdiği karar da seçim zarflarını mühürleme görevinin sandık kurulu üyelerine ait olduğu, sandık kurulu üyelerine gerek referandum başlamadan önce gerekse de referandum sırasında uyulması gereken kuralların SMS yoluyla bildirildiği halde zarfların mühürlenmediği bu durumda seçmenin iradesini zedelemeyeceği belirtilmiş ve iddianın reddedilmesine karar verilmiştir³⁰⁵. YSK itirazları karara bağladıktan sonra kesin referandum sonuçlarını açıklamıştır.

YSK 16 Nisan Anayasa değişikliği referandumunun kesin sonucunu yapılan itirazları karara bağladıktan sonra açıklamıştır. YSK’nın 663 Sayılı Kararla açıkladığı referandum sonuçlarına göre yurt içi seçmen kütüğüne kayıtlı 55.319.222 seçmenden 48.374.576’ sı oy kullanmış, kullanılan oyların 47.528.949’ u geçerli sayılmış ve yurt içinde oylamaya katılma oranı %87.45 olarak, yurt dışında seçmen kütüğüne kayıtlı olan 2.972.666 seçmenden 1.325.682’sinin oy kullandığı 1.309.821’inin geçerli olduğu yurt dışı oylamaya katılım oranı %44.60 olarak, yurt dışı seçmen kütüğünde kayıtlı olan 2.972.676 seçmenden 98.597’sinin gümrük kapılarında oy kullandığı 97.834’ünün geçerli olduğu oylamaya katılım oranı %3.32 olarak tespit edilmiştir. Referandum da yurt içi ve yurt dışı seçmen kütüğüne kayıtlı 58.291898 seçmenin 49.798.885’inin oy

³⁰³YSK Kararlar, Karar No:574. s.3-15,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-574.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

³⁰⁴YSK Kararlar, Karar No:575. s.1,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-575.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

³⁰⁵YSK Kararlar, Karar No:575. s. 2-12,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-575.pdf> (Erişim Tarihi:22.10.2017).

kullandığı tespit edilmiş buna göre de referanduma katılma oranı %85.43 olarak tespit edilmiştir. Referanduma kullanılan oyların 48.936.604'ü geçerli sayılmış ve geçerli oyların 25.157.463'ünün "Evet" 23.779.141 oyun "Hayır" yönünde kullanıldığı böylelikle anayasa değişikliğinin %51.41 oy ile kabul edildiği YSK tarafından 663 sayılı karar ile açıklanmıştır³⁰⁶.

Referandum sonuçları kesinleştikten sonra da zaman zaman muhalefet tarafından Cumhurbaşkanlığı sisteminin Türkiye'nin demokrasi geleneklerine uygun olmadığı yönünde açıklamalar yapılarak eleştirilerde bulunulmuştur. Buna karşı iktidar cephesinden Cumhurbaşkanlığı sisteminin Türkiye'de ihtiyaç duyulan bir sistem olduğu, ülkenin milli çıkarlarına uygun olduğu belirtilmiştir. 26. Dönem 3. Yasama yılı açılışını yapan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan sistemin en önemli özelliğinin yasama, yürütme ve yargı arasında ilişkileri netleştirmesini göstermiştir. Yine ülkemizde en önemli sorunların yasama, yürütme ve yargı organlarının birbiri içine geçmesinden kaynaklandığını belirtmiş ve hükümet kurulamama sorununun ülkemizde bir daha yaşanmayacağına altını çizmiştir. Konuşmasına devam eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, Cumhurbaşkanı ve yasama seçimlerinin birbirine endekslenmiş olmasının temel amacının bu iki organının birbirleri ile uyumlu çalışmasını sağlamak olduğunu belirtmiş, yine yasalar ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ni karşılaştırmış yasaların her zaman daha üstün olacağını vurgusunu yapmıştır. Erdoğan özellikle Bütçe Kanunu dışında hiçbir kanunun yürütme organı tarafından teklif edilemeyeceğini belirtmiş böylelikle yasaların tek elden çıkarılacağı ve bu durumun da meclisin üstünlüğünü sağlayacağını belirtmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin hiçbir şekilde yasalardan üstün olamayacağını vurgulamış, yasalar ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin çeliştiği zaman yasaların kabul edileceğini ve yasa ile düzenlenen bir alanda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılmayacağını vurgusunu yapmıştır³⁰⁷.

³⁰⁶YSK Kararlar, Karar No: 663, Yüksek Seçim Kurulu, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-663.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

³⁰⁷Genel Kurul Tutanağı, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 3,1. Birleşim, s. 4-5, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem26/yil3/ham/b00101h.htm> (Erişim Tarihi: 21.10.2017).

SONUÇ

Tez çalışmamızda 1980'den günümüze Türkiye Cumhuriyeti'nin benimsemiş olduğu hükümet sistemleri ve bu bağlamda başkanlık sistemi tartışmaları ele alınarak incelenmiştir. Hükümet sistemlerinin kavramsal çerçevesi belirlenirken Siyaset Bilimi ve Anayasa Hukuku kavramları ile bu kavramlar arasındaki farklılıklar ve kuvvetler birliği, kuvvetler ayrılığı kavramları incelenmiş ve bu doğrultuda hükümet sistemlerinin tasnifi yapılmıştır. Devletin üç temel organı olan yasama, yürütme ve yargı'nın birbirleri arasındaki ilişki kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Kuvvetler birliği yasama, yürütme ve yargı organlarının tek bir elde toplanmasını ifade eder. Kuvvetlerin yasama organında toplanmasından meclis hükümeti sistemi yine kuvvetlerin yürütme organında toplanmasından monarşi ve diktatörlük ortaya çıkmıştır. Kuvvetlerin yasama organında toplandığı meclis hükümeti sisteminde ayrıca bir devlet başkanı olmayıp meclis başkanı aynı zamanda devletin de başkanıdır. Yine bu sistemlerde parlamento yani meclis bütün görevi üstlenmekte adeta devletin yönetiminde kilit rol üstlenmektedir. Günümüz de meclis hükümeti sistemi yalnızca İsviçre'de uygulanmakta olup 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu döneminde ülkemizde de uygulanmıştır. Kuvvetlerin yürütme organında toplandığı hükümet sistemleri ise diktatörlük ve monarşi olup bu sistemlerde tek bir kişi yönetimde söz sahibidir. Monarşi ikinci bölümde Osmanlı Türk Anayasalarını incelerken açıklanmış olup Osmanlı devletinin uzun bir süre mutlak monarşi ile yönetildiği yönetimde Padişahın söz sahibi olduğu ancak 1876 Kanun-u Esasinin ilanı ile meşruti monarşi ile yönetilmeye başlandığı vurgulanmıştır. Kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemleri ise kuvvetlerin sert ayrılığına dayalı hükümet sistemleri ve kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayalı hükümet sistemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayalı hükümet sistemi parlamenter sistem olup; yasama, yürütme ve yargı organları birbirleri ile ilişki halindedir. Parlamenter sistemde yürütme organı Devlet Başkanı ve Bakanlar Kurulu olmak üzere çift başlıdır. Yine parlamenter sistemde yürütme organı yasama organı içerisinde seçilmekte ve yine yasama organına karşı sorumlu olmaktadır. Güvenoyu mekanizmasının olduğu parlamenter sistemde yasama organı, yürütme organını güvenoyu mekanizması ile görevden düşürebilmekte, yürütme organı içerisinde yer alan Devlet Başkanı da belirli durumlarda yasama organının görevine son

verebilmektedir. Parlamenter sistemde Devlet Başkanı kural olarak yetkisiz ve sorumsuz iken asıl sorumlu organ Bakanlar Kurulu'dur. Türkiye Cumhuriyeti parlamenter sistem ile ilk defa 1961 Anayasası ile tanışmış olup, 1982 Anayasası'nda uygulanmaya devam etmiştir. Kuvvetlerin sert ayrılığına dayalı hükümet sistemi başkanlık sistemi olup, bu sistemde yasama, yürütme ve yargı organı yetki ve görev bakımından birbirinden sert bir şekilde ayrılmıştır. Başkanlık sisteminde yürütme organı tek başlı olup halk tarafından seçilmekte ve halka karşı sorumlu olmaktadır. Yine başkanlık sisteminde hiçbir şekilde yasama organı yürütme organını görevden alamayıp yürütme organı da yasama organını düşürememektedir. Başkanlık sisteminde yasama organı hiçbir şekilde yürütme organına müdahale edemez iken yürütme organı da yasama organına müdahale edememektedir. Yürütme organında görev alan bir kişinin yasama organında görev alması kesin bir şekilde engellenmiştir. Başkanlık sisteminin en iyi uygulandığı ülke ABD olup, Azerbaycan, Brezilya, Ermenistan gibi ülkelerde de uygulanmaktadır. Kuvvetlerin sert ayrılığı ile kuvvetlerin yumuşak ayrılığı arasında yer alan hükümet sistemi olan yarı-başkanlık sistemi ilk defa Fransa'da ortaya çıkmıştır. Yarı-başkanlık sisteminde yürütme organı parlamenter sistemde olduğu gibi çift başlı olup parlamenter sistemden farklı olarak Devlet Başkanı halk tarafından seçilmekte ve son derece yetkili olmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde yukarıda kısaca açıkladığımız hükümet sistemlerinin dışında farklı hükümet sistemleri de açıklanmış olup, hükümet sistemlerinin farklı şekillerde karşımıza çıkmasında ülkelerin sosyo-kültürel yapılarının etkili olduğu vurgulanmıştır.

Türk Anayasa Hukuku tarihinde hükümet sistemleri ile ilgili değerlendirmelerin 19. yy anayasalarının kabulünden günümüze kadar belli başlı evrelerden geçtiğini görmekteyiz. Osmanlı Türk Anayasal gelişmeleri 1809 Sened-i İttifak ile başlar. Uzun süre Padişah egemenliğinde yani monarşi ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde Padişah ilk defa Sened-i ittifak ile kendi haklarını sınırlandırmış ve ayanlara bir takım haklar tanıdığını kabul etmiştir. Ardından 1839 yılında Padişah Tanzimat Fermanını ilan ederek vatandaşların haklarını güvence altına almış ve hukuk devletinin ilk defa temelleri atılmaya başlanmıştır. Tanzimat Fermanı ile bir takım hakları elde eden Osmanlı vatandaşlarının yanı sıra devletin içerisinde azınlıklarında yer alması sebebiyle Padişah 1856 yılında Islahat Fermanı'nı ilan ederek Müslim-Gayrimüslim eşitliğini sağlamış, gayrimüslimlerinde memur olabilmeye, eğitim öğretim kuruluşu açabilme, siyasi faaliyette bulunma gibi bir takım haklara sahip olduğu

düzenlenmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı bir anayasa olmayıp anayasal belgedir. Osmanlı Devleti'nde tam anlamıyla anayasal dönem 1876 Kanun-u Esasi ile başlamıştır. Birinci Meşrutiyet dönemi olarak bilinen bu dönemde Padişah ilk defa bir takım yetkilerini Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan ile paylaşacağını kabul etmiştir. Mutlak monarşinin terk edilerek meşrutî monarşinin uygulanmaya başlandığı bu dönem çok uzun sürmemiş Padişah 1878 yılında Osmanlı Rus harbini bahane göstererek meclisi kapatmış ve meşrutî monarşiye son vererek devlet mutlak monarşiye geri dönmüştür. Osmanlı Devleti'nde meşrutî monarşi tam anlamıyla İkinci Meşrutiyetin ilanı yani 1909 değişikliği ile başlamıştır. Padişahın yetkilerinin sınırlandırıldığı bu dönemde Meclis ve Heyet-i Vükela yetkili hale getirilmiş hatta parlamenter sisteme özgü olan karşı imza kuralı ilk defa bu dönemde benimsenmiştir. Meclisin Heyet-i Vükelaya karşı sorumlu olması ve karşı imza kuralını benimsemesi itibariyle parlamenter sistemin uygulanmaya başladığı düşünülse de bu dönemde uygulanan hükümet sistemi meşrutî monarşidir. Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Türkiye Devleti'nin kurulmaya başlandığı 1920'li yıllarda 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile birlikte yasama organı asıl sorumlu organ olarak düzenlenmiş ve Meclis Başkanının aynı zamanda devlet başkanı olduğu da kabul edilmiştir. Yine bu dönemde ayrıca bir Bakanlar Kurulu'ndan bahsedilmeyip meclis içerisinde seçilen İcra Vekilleri Heyeti'nin yürütme görevini üstleneceği düzenlenmiştir. Bu dönemde yargı görevi ise yine yasama organı üyeleri arasından seçilen üyeler tarafından İstiklal Mahkemeleri aracılığı ile yerine getirileceği düzenlenmiştir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda 1923 yılında yapılan değişiklikle birlikte Cumhuriyet ilan edilmiş ve Cumhurbaşkanlığı makamı oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanlığı makamının oluşturulması ile birlikte meclis hükümeti sisteminden sapma gösterilmiştir. 1924 Anayasası'nın hazırlanması ile birlikte meclis hükümeti sisteminin özellikleri ile parlamenter sistemin özelliklerini benimseyen bir sistem oluşturulmuş ve bu sisteme karma sistem denilmiştir. Karma hükümet sistemi 1924 Anayasası döneminde uygulanmış olup meclis hükümeti sisteminden parlamenter sisteme geçiş öngörmüştür. Bu dönemde hükümet sistemi ile ilgili değişiklikler yapılmamış ancak 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi, 1946 yılında çok partili hayata geçirilmesi ve tek dereceli seçim usulünün benimsenmesi açısından radikal değişiklikler yapılmıştır. 1924 Anayasası'nın 1960 darbesi ile yürürlükten kaldırılması ile birlikte 1961 yılında yeni bir anayasa hazırlanmış ve

referandum ile kabul edilmiştir. 1961 Anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti devleti ilk defa kuvvetler ayrılığı ilkesi ile tanışmış olup hükümet sistemi olarak parlamenter sistemi benimsemiştir. Bu dönemde yürütme Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu olmak üzere iki başlı düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanının sembolik yetkilere sahip olduğu 1961 Anayasası'nda asıl yetkili organ olarak Bakanlar Kurulu düzenlenmiştir. 1961 Anayasası'nda 1971-1973 değişikliği ile birlikte ilk defa Bakanlar Kurulu'na KHK çıkarma yetkisi verilmiş bununla birlikte Bakanlar Kurulu güçlendirilmiş olup bu dönemde tam anlamıyla parlamenter sistem benimsenmiştir.

1982 Anayasasının kabulünden bu güne kadar hükümet sistemleri ile ilgili tartışmalar zaman zaman ülkenin toplumsal ve siyasal hayatını meşgul etmiştir. Bu süreci genel olarak 2007 öncesi ve 2007 sonrası dönem olmak üzere ikiye ayırarak inceleyebiliriz. 1982 Anayasası 80 Darbesinin ardından hazırlanmış ve halkoyu ile kabul edilerek uygulanmaya başlanmıştır. 1982 Anayasası özü itibariye parlamenter sistemi benimsemiş olarak gözüke de aslında anayasanın Cumhurbaşkanına tanıdığı geniş yetkiler bakımından parlamenter sistemden sapma gösterdiği görülmektedir. Anayasanın aynı anda hem Cumhurbaşkanını hem de Bakanlar Kurulu'nu yetkili hale getirmesi bu dönemde parlamenter sistemde değişiklik yapılma teklifinin sık sık dile getirilmesine neden olmuştur. Özellikle Turgut Özal Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı döneminde sık sık parlamenter sistemin değiştirilmesi gerektiğini dile getirmiş ancak bu görüşü destek bulamadığı için sistemde değişiklik yapılamamıştır. Özal sistem değişikliğini teklif etmesinde parlamenter sistemin istikrarsızlık gösterdiğini gerekçe göstermiş ise de destek bulamamıştır. Turgut Özal'ın görevi başında ölümü ile boşalan Cumhurbaşkanlığı koltuğuna Süleyman Demirel oturmuştur. Özal'ın başkanlık sistemi teklifine en sert karşı çıkanların başında yer alan Demirel'de görev süresinin sonlarına doğru başkanlık sistemine geçilmesi gerektiğini belirtmiş ve bunun gerekçesi olarak ise "görev yaptığım dört yılda beş hükümet onayladım" diyerek parlamenter sistemin istikrarsızlık getirdiğini vurgulamak istemiştir. Demirel sistem değişikliğini sık sık dile getirse de bu dönemde destekçi bulamamış ve sistem değiştirilememiştir. Demirel sonrasında hükümet sistemi değişikliği gündemdeki yerini korumuş ve 2002 sonrasında AK Partinin iktidara gelmesi ile tekrardan dile getirilmeye başlanmıştır. Hükümet sistemi ile ilgili en önemli değişiklik 1982 Anayasası'nda 2007 yılında yapılmıştır. 2007 yılında yapılan değişiklikle birlikte Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edilmiş ve

böylelikle parlamenter sistemden bir önemli sapma daha gerçekleştirilmiştir. 1982 Anayasası'nın ilk halinde son derece yetkili olarak düzenlenen Cumhurbaşkanının ardından halk tarafından seçilmesinin de kabul edilmesiyle birlikte saf parlamenter sistemin özellikleri terk edilerek başkanlı parlamenter sistem benimsenmeye başlanmıştır denilebilir. 2007 değişikliği sonrasında sistem değişikliği sık sık gündeme gelmiş özellikle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmeye başlanması ile sistem tartışmaları daha da hızlanmıştır. 2014 yılında AK Parti tarafından anayasa da değişiklik yapılması teklif edilmiş hükümet sistemi olarak da başkanlık sistemine geçilmesi önerilmiştir. Ancak AK Partinin bu önerisi destek görmemiş TBMM'de grubu bulunan siyasi partiler AK Partinin bu önerisine karşı çıkmıştır. Son olarak 15 Temmuz FETÖ'nün darbe girişiminden sonra MHP'nin anayasa değişikliğine ışık yakmasının ardından sistem değişikliği tekrar gündeme gelmiş ve AK Parti ile MHP'nin ortak uzlaşısı sonucunda yeni bir sistem olan cumhurbaşkanlığı sistemi ortaya çıkmıştır. Cumhurbaşkanlığı sistemi özü itibariyle başkanlık sistemine benzese de birçok açıdan başkanlık sisteminden farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların en önemlisi şüphesiz fesih yetkisidir. Başkanlık sisteminde devlet başkanının yasamayı fesih yetkisi yok iken cumhurbaşkanlığı sisteminde, Cumhurbaşkanının yasama organını feshedebileceği düzenlenmiştir. Yine Cumhurbaşkanlığı sistemi ile Bakanlar Kurulu ortadan kaldırılmış yürütme tek başlı hale getirilmiştir. Kuvvetlerin sert ayrılığına dayanan cumhurbaşkanlığı sistemi 16 Nisan'da halkoyuna sunulmuş ve kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin ortaya çıkışı ve kabul edilme sürecinde muhalefet partisi tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve egemenliğin tek kişiye verileceği, sistemin diktatörlük getireceği vurgulanmıştır. Özü itibari ile değerlendirildiğinde cumhurbaşkanlığı sistemi ile hükümet sisteminin değiştirildiği rejimde her hangi bir değişiklik yapılmadığını söylemek yanlış olmaz. Sonuç olarak 16 Nisan tarihinde kabul edilen ancak tam anlamıyla 2019 yılında uygulanmaya başlanacak olan cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin işleyiş bakımından ortaya çıkaracağı sistemsel sorunlar ilerleyen günlerde ortaya çıkacaktır. Ancak belirtmek gerekirse 1982 Anayasası'nın ortaya çıkardığı hükümet sistemi tartışmaları 16 Nisan değişikliği ile ortadan kaldırılmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin benimsemiş olduğu hükümet sisteminin adı konulmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aktaş, Murat- Coşkun, Bayram. *Başkanlık Sistemi*, (Ankara: Liberte Yayınları, 2015).
- Aristoteles, *Politika*, (İstanbul: Remzi Kitap evi, 2016).
- Aslan, Rıza. *Kuvvetler Ayrılığı Teorisi ve Uygulamalı Örnekleri İngiltere, Almanya, ABD ve İsviçre*, (Bursa: Dora yayınları, 2009).
- Ataöv, Türkkaya. *Federasyon, Başkanlık, Yarı-Başkanlık*, (İstanbul: Destek Yayınevi, 2011).
- Aykaç, Burhan-Durgun, Şenol. *Çağdaş Siyasal Sistemler*, (Ankara: Binyıl Yayınevi, 2012).
- Bal, Bülent. *İstikrarsız Parlamentarizme Karşı Başkanlık Sistemi*, (İstanbul: Der Yayınları, 2001).
- Bozlağan, Recep. *Türk Tipi Başkanlık*, (İstanbul: Hayat yayınları, 2016).
- Duverger, Maurice. *Siyasal Rejimler*, (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1986).
- Erdoğan, Mustafa. *Anayasa Hukuku*, (Ankara: Orion Yayınları, 2011).
- Erdoğan, Mustafa. *Anayasal Demokrasi*,(Ankara: Siyasal Kitapevi, 1997).
- Erdoğan, Mustafa. *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, (Ankara: Liberte Yayınları, 2003).
- Erim, R. Onur. *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Demokratik Yönetim Biçimlerine Türkiye Katkısı*,(İstanbul: İşaret Yayınları, 2017).
- Gergerlioğlu, M. Taha. *Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı*, (İstanbul: Hayykitap, 2017).
- Göksu, Yunus. *Başkanlık Sistemi Niçin Gerekli?*, (İstanbul: Cinius Yayınları,2016).
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukuna Giriş*, (Bursa: Ekin Basın Dağıtım, 2010).
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, (Bursa: Ekin Yayınları, 2011).
- Gözler, Kemal. *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*, (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2001)
- Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Kitapevi, 2000).
- Günel, Erdoğan *Hükümet Sistemleri ve Türkiye’de Başkanlık Sistemi Arayışları*, (İstanbul: Hükümdar Yayınları, 2015).
- John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme (Çeviren: Fahri Bakırcı)*, (Ankara: Eksi kitaplar yayınevi, 2016).
- Karpat, Kemal H. *Kısa Türkiye Tarihi(1980-2012)*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012).

- Kili, Suna-Gözübüyük, Şeref. *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüz”*,(Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985).
- Kuzu, Burhan. *Her Yönü İle Başkanlık Sistemi*, (İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2010).
- Küçükaya, İsmail. *Cumhuriyet’in İlk Yüzyılı*, (İstanbul: Timaş yayınları, 2014).
- Miş, Nebi-Duran, Burhanettin. *Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi*, (Ankara: SETA, 2017).
- Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Yetkin yayınları, 1995).
- Özkan, Cahit. *Tarihi, Siyasi ve Hukuki Yönleriyle Cumhurbaşkanlığı Modeli*, (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2017).
- Öztürk, Namık Kemal-Kurt, Hüseyin. *Amerikan Başkanlık Sistemi, Başkanlık Sistemi*, (Ankara: Liberte Yayınları, 2015).
- Tanilli, Servet. *Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı*, (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1975).
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, (İstanbul: YKY Yayınları, 2010).
- Tanör, Bülent. *Türkiye tarihi 5: Bu günkü Türkiye*, (İstanbul: Cem yayınları, 1997).
- Tekin, Yusuf. *Başkanlık Sistemi ve Kuvvetler Ayrılığı Tartışmaları*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2015)
- Tunçkaşık, Halit. *Siyasi İstikrar İle Demokratik Kurumsallaşma Arasında Denge Arayışı: Arjantin Başkanlık Sistemi, Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemi*, (Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2017).
- Yalçın, Durmuş-Akbıyık, Yaşar. *Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası*, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi 2011).
- Yanık, Murat. *Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, (Ankara: Adalet yayınları, 2013).
- Yayman, Hüseyin. *Türkiye’de Devlet Reformu ve Başkanlık Sistemi*,(İstanbul: Doğan Kitap, 2016).
- Yazıcı, Serap. *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013).
- Yazıcı, Serap. *Dönüm Noktasındaki Türkiye: Başkanlık mı, Parlamentarizm mi?*, (Editör: Cem Akaş), *Kritik Kavşak, Parlamenter Sistem-Başkanlık Sistemi*, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015).

Yıldırım, Hurşit. *Parlamenter Sistem Krizleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2017).

Yüzbaşı, Firdevs. *Bir Demokratik Hükümet Sistemi Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi*, (Ankara: Adalet Yayınları, 2015).

Makaleler

Abur, Volkan. Türkiye’de Parlamenter Sistemin Tıkandığı Durumlar, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 480-492).

Bilir, Faruk. Hükümet Sistemleri, Tartışmaları Bağlamında Hükümet Sistemimiz ve Partili Cumhurbaşkanı, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 303-309).

Çağlıyan İçener, Zeynep. Türkiye de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi Özal ve Demirel’in Siyasi Mülahazaları, *Bilig Dergisi*, Güz 2015, Sayı, 75, (ss. 313-340).

Duman, Selçuk. Türkiye İçin Başkanlık Sistemi Değerlendirmesi, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 636-663).

Gönenç, Levent. Hükümet Sistemi Tartışmalarında “Başkanlı Parlamenter Sistem” Seçeneği, *Güncel Hukuk Dergisi*, Sayı: 44, (ss. 39-43).

Gönenç, Levent. Türkiye’deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına İlişkin Değerlendirmeler, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 269-280).

Güzel, Hasan Celal. Türkiye’de Yarı Başkanlık Sistemi Uygulanabilir, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 476-480).

Kahraman, Mehmet. Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık ya da Yarı-Başkanlık Sistemlerinin Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2012, Cilt: 9, Sayı: 18, (ss. 431-457).

Karatepe, Şükrü. Hükümet Sistemleri ve Türkiye, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 223-236).

Kılıç, Doğan. Türkiye’de Bitmeyen Tartışma Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, 2016.

- Küçük, Adnan. Türkiye’de Günümüze Kadar Tatbik Edilen Hükümet Sistemleri, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 808-831)
- Oder, Bertil Emrah. Türkiye’de Başkanlık ve Yarı-başkanlık Rejimi Tartışmaları: 1991-2005 Yılları Arasında Basına Yansıyan Öneri ve Tepkilerden Kesitler, *Uluslararası Anayasa Hukuku*, Kurultay 2, Türkiye Barolar Birliği Yayını (Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2005), (ss. 31-69).
- Onar, Erdal. *Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?*, *Uluslararası Anayasa Hukuku*, Kurultay 2, Türkiye Barolar Birliği Yayını (Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2005), (ss. 362-389).
- Tunçkaşık, Halit. Siyasi İstikrar İle Demokratik Kurumsallaşma Arasında Denge Arayışı: Arjantin Başkanlık Sistemi, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemi*, (Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2017), (ss. 85-152).
- Turhan, Mehmet. Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı), *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Yıl: 1991, Cilt: 46, Sayı: 1, (ss. 454-456).
- Uluşahin, Nur. Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Siyasal Sistemimize Etkileri: Türkiye’de Hükümet Sisteminin Geçirdiği Dönüşüm ve Geleceğe Yönelik Beklentiler, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 319-333).
- Üskül, M. Zafer. Başkanlık Sistemi mi? Neden?, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 530-538).
- Vergin, Nur. Siyasal Sistem Arayışları ve Yarı-Başkanlık Sistemi, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 449-456).
- Yılmaz, Sait. Başkanlık Sistemi; ABD, Türkiye’ye Örnek Olabilir mi?, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 51, Mart-Nisan 2013, (ss. 617-636).

Elektronik Kaynaklar

1924 Anayasası, T. Düstur, Cilt: 26, s. 170, *Resmi Gazete* 15/1/1945 5905, Kanun No Kanun Tarihi; 4695 10/1/1945,
<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (Erişim tarihi: 05.10.2017).

1924 Anayasası, Teşkilatı Esasiye Kanunu, Kanun Numarası: 491, Kabul Tarihi: 20/4/1340 (1924),

- <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mevzuat/anayasalar/1924.html> (Erişim Tarihi: 22.11.2017).
- 2007/68 Sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070627-17.html> (Erişim Tarihi: 22.11.2017).
- 5+5 Tutuyor, *Hürriyet Gündem*, <http://www.hurriyet.com.tr/5-5-tutuyor-39117732> (Erişim Tarihi: 14.11.2017).
- 82 Anayasası'nda Yapılan değişiklikler,
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/131754/82_Anayasasi_nda_yapilan_degisiklikler.html (Erişim Tarihi 15.9.2017).
- AK Parti ve MHP Anayasa Değişikliği Konusunda Anlaştı, *Türkiye*,
<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/424584.aspx> (Erişim Tarihi:05.03.2018)
- Avanoğlu, Gökçe. *Yükselişi ve Çöküşüyle Anavatan Partisi*,<https://line.do/tr/yukselisi-ve-cokusuyule-anavatan-partisi/ljk/vertical> (Erişim Tarihi:05.03.2018)
- Ay, Şadiye. Türkiye’de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları, *Mevzuat Dergisi*, Yıl; 7, Sayı; 77, Mayıs 2004,
<https://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/01.htm> (Erişim Tarihi: 2.11.2017).
- Bahçeli’nin Referandum Çıkışına Başbakan’dan da Destek Geldi
<http://www.haberturk.com/gundem/haber/1309527-bahcelinin-referandum-cikisina-basbakandan-da-destek-geldi> (Erişim Tarihi: 05.03.2018)
- Bal, Tuncer. *Meksika’da Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, TUIÇ Akademi, Mart 2015,
<http://www.tuicakademi.org/meksikabaskanlik-sistemi-ve-turkiye-tuncer-bal/>. (Erişim Tarihi: 05.03.2018).
- Bülent Ecevit, *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/bulent-ecevit/> (Erişim Tarihi: 14.11.2017).
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*, AK Parti, Tanıtım ve Medya Başkanlığı,
<http://www.akparti.org.tr/kararimizevet/> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- Cumhuriyet Halk Partisi, Haberler, <http://www.chp.org.tr/Haberler/53/hayir-demezseniz-ne-olacak-52842.aspx> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- Çağlar, Bakır. “*İktidar Yapısında 82 Formülü ve Karşı Tezler*”<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/13701> (Erişim Tarihi:05.03.2018).

- Çıracak, Ezgi. Anayasa Değişikliği Sonucunda Parlamenter Sistemde Yaşanan Sapmalar Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi: Türkiye ve Macaristan Örnekleri, http://web.e-baro.web.tr/uploads/45/Etkinlikler/2015/3_Ezgi_Cirak.pdf (Erişim Tarihi: 26.10.2017).
- Demirel: Ülkeyi Yönetemiyoruz Başkanlık Sistemi Şart, *Yeni Söz*, Önemli Haber, <http://www.yenisoz.com.tr/demirel-ulkeyi-yonetemiyoruz-baskanlik-sistemi-sart-haber-20214> (Erişim Tarihi: 2.11.2017).
- Duman, Selçuk. Türkiye’de Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi Tartışmaları, *Devlet*, Nisan 2016, [http://devlet.com.tr/makaleler/y172-TURKIYEDE_BASKANLIK_VE_YARI_BASKANLIK_SISTEMI_TARTISMALARI\[1\].html](http://devlet.com.tr/makaleler/y172-TURKIYEDE_BASKANLIK_VE_YARI_BASKANLIK_SISTEMI_TARTISMALARI[1].html) (Erişim Tarihi: 26.02.2017).
- Genel Kurul Tutanağı*, Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 54. Birleşim, s. 90, Türkiye Büyük Millet Meclisi, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22816&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- Genel Kurul Tutanağı*, Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 53. Birleşim, Yasama, s. 88-93, Türkiye Büyük Millet Meclisi, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22814&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017)
- Genel Kurul Tutanağı*, Yasama Dönemi: 22, Yasama Yılı: 3, 36. Birleşim, s. 7-8, Türkiye Büyük Millet Meclisi, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=13265&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=82 (Erişim Tarihi: 22.10.2017) .
- Genel Kurul Tutanağı*, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 56. Birleşim, s. 86-88, Türkiye Büyük Millet Meclisi, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?PAGE1=1&PAGE2=1&p4=22820&p5=H (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- Genel Kurul Tutanağı*, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 59. Birleşim, s. 50-52, Türkiye Büyük Millet Meclisi, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22826&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- Genel Kurul Tutanağı*, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 61. Birleşim, s. 34-40, Türkiye Büyük Millet Meclisi,

- https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazi?P4=22830&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- Genel Kurul Tutanağı*, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, 63. Birleşim, s. 107-109, Türkiye Büyük Millet Meclisi,
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazi?P4=22834&P5=H&page1=1&page2=1 (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- Genel Kurul Tutanağı*, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 3, 1. Birleşim, s. 4-5, Türkiye Büyük Millet Meclisi
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem26/yil3/ham/b00101h.htm> (Erişim Tarihi: 21.10.2017).
- Kayar, İnci. Başkanlık Sistemi-II, <http://www.habername.com/yazi-inci-kayar-baskanlik-sistemi-ii--8720.htm> (Erişim Tarihi: 2.11.2017).
- Kenanoğlu, Ali. Anayasa Görüşmeleri ve Tattikler, Evrensel Net, <https://www.evrensel.net/yazi/78191/anayasa-gorusmeleri-ve-taktikler>(Erişim Tarihi:22.10.2017).
- Komisyon Tutanağı*, No: 447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2, s. 23, Türkiye Büyük Millet Meclisi,
<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- Komisyon Tutanağı*, No: 1409, Dönem 22, Sayı 5, s. 15-20, Türkiye Büyük Millet Meclisi, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1409m.htm> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- Komisyon Tutanağı*, No: 447, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 2 ,s. 38-40, Türkiye Büyük Millet Meclisi,
<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- Kurşunoğlu, Murat. *Devlet*,http://devlet.com.tr/makaleler/y70-IKINCI_MESRUTIYETIN_ILANINA_ZEMIN_HAZIRLAYAN_FAKTORLER.html (Erişim Tarihi 28.9.2017).
- Küçükoba, Gamze. Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Tarihçesi ve Başkanlık Sisteminin İçeriği, *Kenanda Bir Kuyu*,
<http://www.kenandabirkuyu.org/turkiye-de-baskanlik-sistemi-tartismalarinin-tarihcesi-ve-baskanlik-sisteminin-icerigi> (Erişim Tarihi: 26.02.2017).

Mesut Yılmaz, Biyografisi, *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/mesut-yilmaz/> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 61. Birleşim, Cilt: 3, s. 14,

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c003/mgk_01003061.pdf (Erişim Tarihi: 06.12.2017).

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinin TBMM'de Görüşülüp Kabul Edilmesinden Sonra" Yaptıkları Basın Açıklaması. 22 Ocak 2017

https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4204/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_genel_Bas_kani_Sayin_Devlet_BAHCELI_nin_Turkiye_Cumhuriyeti_Anayasasinda_De_gisiklik_Yapilmasina.html (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

Milliyetçi Hareket Partisi Yayınlar Arşivi, Milliyetçi Hareket Partisi,

https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/kitapcik_mhp_ve_anayasa_degisikligi.pdf s. 9 (Erişim Tarihi: 24.10.2017).

Özbudun, Ergun. 1961 ve 1982 Anayasalarında Kanun Hükümünde Kararnameler,

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg2/ergun.pdf

(Erişim Tarihi: 14.10.2017).

Özbudun, Ergun. Hükümet Sistemi Tartışmaları, Denge ve Denetleme Ağı,

<http://www.birarada.org/tr/16878/Prof-Dr-Ergun-Ozbudun-Huk-met-Sistemi-Tartismalari> (Erişim Tarihi: 31.10.2017) .

Özbudun, Ergun. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuki

Niteliği, [http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Ergun-](http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Ergun-%C3%96ZBUDUN-T%C3%BCrkiye-B%C3%BCy%C3%BCk-Millet-Meclisi-H%C3%BCk%C3%BCmetinin-Hukuk%C3%AE-Niteli%C4%9Fi.pdf)

[%C3%96ZBUDUN-T%C3%BCrkiye-B%C3%BCy%C3%BCk-Millet-](http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Ergun-%C3%96ZBUDUN-T%C3%BCrkiye-B%C3%BCy%C3%BCk-Millet-Meclisi-H%C3%BCk%C3%BCmetinin-Hukuk%C3%AE-Niteli%C4%9Fi.pdf)

[Meclisi-H%C3%BCk%C3%BCmetinin-Hukuk%C3%AE-](http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Ergun-%C3%96ZBUDUN-T%C3%BCrkiye-B%C3%BCy%C3%BCk-Millet-Meclisi-H%C3%BCk%C3%BCmetinin-Hukuk%C3%AE-Niteli%C4%9Fi.pdf)

[Niteli%C4%9Fi.pdf](http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Ergun-%C3%96ZBUDUN-T%C3%BCrkiye-B%C3%BCy%C3%BCk-Millet-Meclisi-H%C3%BCk%C3%BCmetinin-Hukuk%C3%AE-Niteli%C4%9Fi.pdf) (Erişim Tarihi 18.9.2017).

Özcan, Ümit İlker. İlk Anayasamız Teşkilat-ı Esasiye'nin Hazırlanma Süreci, *Atatürk Özel Sayısı 2013*,

<http://www.ankarabarasu.org.tr/siteler/ankarabarasu/hgdmakale/2013-1/5.pdf>

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 13, 1. Birleşim, 1.10.1999

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil2/bas/b001m.htm> (Erişim

Tarihi: 26.02.2017).

Turgut Özal ile Röportaj <https://www.youtube.com/watch?v=er61trCyB5E>.

- Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu,
<http://www.anayasa.gen.tr/1921tek.htm> (Erişim Tarihi: 30.09.2017).
- Türkiye Geneli Seçim Sonuçları, *Hürriyet* (Seçim 2007),
<http://www.hurriyet.com.tr/secimsonuc/default.html> (Erişim Tarihi:
22.10.2017)
- Türkiye’de Sistem Tartışması, *Yeni Şafak* (Seçim),
<http://www.yenisafak.com/secim/turkiyede-sistem-tartismasi-2629761>
(Erişim Tarihi 15.9.2017).
- Türkiye’de Sistem Tartışması, *Yeni Şafak* (Seçim),
<http://www.yenisafak.com/secim/turkiyede-sistem-tartismasi-2629761>
(Erişim Tarihi 15.9.2017).
- Uluşahin, Nur. Türkiye’de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, No: 1, 2011,
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hiad/article/viewFile/5000145196/5000132536>
- YSK Kararlar, Karar No: 559, s. 1,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-559.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017)
- YSK Kararlar, Karar No: 559, s. 2,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-559.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- YSK Kararlar, Karar No: 560, s. 2-5,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-560.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- YSK Kararlar, Karar No: 573. s. 1-5
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-573.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- YSK Kararlar, Karar No: 574. s. 1-3,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-574.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

YSK Kararlar, Karar No: 575. s. 1,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Fol ders/Kararlar/2017-575.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

YSK Kararlar, Karar No: 575. s. 2-12,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Fol ders/Kararlar/2017-575.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

YSK Kararlar, Karar No: 663, Yüksek Seçim Kurulu,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Fol ders/Kararlar/2017-663.pdf>(Erişim Tarihi: 22.10.2017).

ÖZGEÇMİŞ

29.06.1992 tarihinde Kastamonu'da doğdu. Lise öğrenimimi Prof. Dr. Saime İnal Savi Anadolu lisesinden mezun oldu. Ardından lisans öğrenimine Bartın Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde başladı. Ardından Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyoloji bölümüne başladı. Lisans öğrenimi devam ederken farabi değişim programı ile Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde bir yıl eğitim gördü ve 2014 yılında 3.14 ortalama ile mezun oldu. Türkiye Kooperatifçilik Kurumu tarafından aylık çıkarılan Karınca Dergisinde belirli aralıklar ile makaleler yayınladı. Belirli bir dönem Kastamonu Nasrullah gazetesinde köşe yazarlığı yaptı. Tez konusu olan hükümet sistemleri ile ilgili üniversitelerde düzenlenen öğrenci kongrelerinde sunum yaptı. TEMA Vakfında ilçe sorumluluğu yaptı ve halen daha Hukuk Arabuluculuk Kültür ve Bilim Derneğinde il temsilciliği görevini yürütmektedir. Bekar olup orta seviye de İngilizce bilmektedir.